

MILITAIRE SPECTATOR

Religie en internationale veiligheid

- Military effectiveness
- Bevrijding van Breda
- Professionaliteit bij de landmacht
- Militaire vakliteratuur in Nederland

Aankondiging

Lezing over Afghanistan

door generaal-majoor Mart de Kruif
en schout-bij-nacht Matthieu Borsboom

12 november 2009

Prinses Juliana Kazerne, Thérèse Schwartzstraat 15, 2597 XK Den Haag

Nederland vervult op dit moment een sleutelrol als *lead nation* in één van de meest omvangrijke en complexe vredes- en opbouwmissies van dit decennium: Afghanistan.

De afgelopen tijd, met name rond de verkiezingen in Afghanistan, bekleedden Nederlandse militairen belangrijke posities. Onder hen waren generaal-majoor Mart de Kruif en schout-bij-nacht Matthieu Borsboom. Tijdens de lezing op 12 november gaan zij in op hun ervaringen met de 3-D benadering.

Schout-bij-nacht
Matthieu Borsboom

FOTO KONINKLIJKE MARINE, J. GRUIPSTRA

De Kruif voerde als Commandant Regional Command South het bevel over 40.000 NAVO-militairen in het zuidelijk deel van Afghanistan. Tijdens zijn commando leidde hij een aantal voor Nederland unieke militaire operaties. Borsboom fungeerde als Deputy Chief of Staff Stability direct onder COMISAF in Kabul. Hij was hiermee namens ISAF gedurende een jaar verantwoordelijk voor de wederopbouw en het verloop van de verkiezingen in Afghanistan.

FOTO AVDD, G. VAN ES

Generaal-majoor
Mart de Kruif

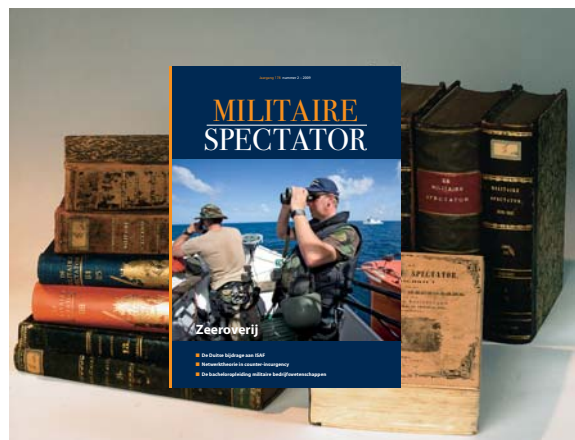
Programma

17.30-18.00	Ontvangst (Prins Bernhardzaal)
18.00-20.00	Lezing en mogelijkheid tot het stellen van vragen
20.00-20.30	Drankje

Indien u deze lezing wilt bijwonen kunt u een e-mail sturen naar: HC.Sonius.01@mindef.nl. Gezien de beperkte ruimte krijgen de eerste 150 inschrijvers een uitnodiging om de lezing bij te wonen. Legitimatie is verplicht.

De Militaire Spectator is sinds 1832 het militair-wetenschappelijk tijdschrift voor en over de Nederlandse krijgsmacht. Het maakt relevante kennis, wetenschappelijke inzichten, ontwikkelingen en praktijkervaringen toegankelijk en slaat zo een brug tussen theorie en praktijk.

De Militaire Spectator stimuleert de gedachtevorming over onderwerpen die de krijgsmacht raken en draagt zodoende bij aan de ontwikkeling van de krijgswetenschap in de breedste zin van het woord. Op deze wijze geeft het tijdschrift inhoud aan zijn missie: het bijdragen aan de professionalisering van het defensiepersoneel en het verhogen van het kennisniveau van overige geïnteresseerden. Daarmee bevordert de Militaire Spectator ook de dialoog tussen krijgsmacht, wetenschap en samenleving.

MILITAIRE SPECTATOR

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl

Secretaris en ledenadministratie

luitenant-kolonel Henk Sonius
T 070 -318 6930
E hc.sonius.01@mindef.nl

Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

De Militaire Spectator wordt ook verstuurd
op basis van rang/schaal. Adreswijzigingen
doorgeven bij de eigen personeelsdienst.

REDACTIE

brigade-generaal cav b.d. prof. em.
J.M.J. Bosch (hoofdredacteur)
T 071 - 542 18 30
E jmjbosch@xs4all.nl
kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker
luitenant-kolonel KLu S.M. Babusch bc
kapitein ter zee P. van den Berg
drs. P. Donker
kolonel MJD dr. P.A.L. Duchaine
luitenant-kolonel MPSD drs. J. Duel
cdre KLu F. Groen
drs. P.H. Kamphuis
kolonel KMar dr. J.A.J. Leijten
brigade-generaal TS ir. R.G. Tieskens
luitenant-kolonel Marns drs.
A.J.E. Wagemaker MA
kapitein-luitenant ter zee mr. N.A. Woudstra

BUREAU-REDACTIE

mw. drs. A. Kool
drs. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 - 316 51 20 of
070 - 316 51 95
F 070 - 316 51 99
E redactiemilitairespectator@mindef.nl

LIDMAATSCHAP

binnenland € 25,00
studenten € 17,50
buitenland € 30,00

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij ten Brink

ISSN 0026-3869

Nadruk verboden

Coverfoto: Nederlandse mariniers
in Bosnië-Herzegovina, 2002
(Foto AVDD, S. Hilckmann)

506 The Efficiency Aspect of Military Effectiveness

Z. Jobbagy

Military effectiveness plays an important role in delivering a good product in war and therefore deserves close examination.

515 Professionaliteit in een veranderende landmacht

P.L.E.M. Everts en A.L.W. Vogelaar

Rond het thema professionaliteit lijken zich bij de Nederlandse landmacht dezelfde tendensen voor te doen als bij de U.S. Army.

529 De bevrijding van Breda door de Eerste Poolse Pantserdivisie

V.W.M. van der Zee

Tijdens de Geallieerde opmars in het najaar van 1944 speelden beeldvorming en groeps cultuur een grote rol bij leden van de Eerste Poolse Pantserdivisie.

542 Militaire vakliteratuur in Nederland, 1500-1800

L.Ph. Sloos

De publicatie van de catalogus *Warfare and the Age of Printing* is aanleiding tot een analyse van de militaire vakliteratuur in Nederland in het tijdvak 1500-1800.

551 Religie en internationale veiligheid

Th.B.F.M. Brinkel

Het debat rond conflictbeheersing draait meestal rond rationele argumenten en de rol die religie kan spelen bij wederopbouw is onderbelicht,

En verder:

Editoriaal	504
Andere ogen	561
Tegenwicht	562
Gastcolumn	564
Verslag KVBK	566
Boeken	570
Summaries	

Anti-piraterij

Sinds 13 augustus 2009 heeft Nederland de dagelijkse leiding over de EU-operatie *Atalanta* rond de kust van Somalië. Het Nederlandse Luchtverdedigings- en Commandofregat Hr. Ms. Evertsen treedt sindsdien op als vlaggenschip van een vlootverband van rond de negen schepen en drie maritieme patrouillevliegtuigen. Al snel is het eerste succes geboekt. Op 22 augustus is een vaartuigje onderschept met vermoedelijk piraten voordat ze hun criminele activiteiten konden uitvoeren.

Operatie *Atalanta* is de eerste maritieme operatie van de Europese Unie. Ze is op 15 december vorig jaar van start gegaan met initieel een

Rond de Hoorn van Afrika staan vitale belangen op het spel

mandaat voor één jaar. Inmiddels is besloten de operatie met een jaar te verlengen. De besluitvorming over deze missie is verrassend snel verlopen. In relatief korte tijd is men er binnen de EU in geslaagd een militaire missie op te zetten en ten uitvoer te brengen. Verrassend genoeg was het Verenigd Koninkrijk de aanjager voor de opzet van deze operatie in EU-verband. Verrassend, aangezien het Verenigd Koninkrijk altijd sceptisch is geweest over de militaire ambities van de EU.

Niet alleen de Europese Unie is actief in de wateren rond de Hoorn van Afrika. Ook de NAVO en eenheden van de *Combined Task Force 151*, opgericht door de Verenigde Staten, zijn vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er ook een-

heden actief in de regio die onder nationale vlag opereren, zoals Rusland, China, India en Iran. Het is niet eenvoudig om een goede onderlinge samenwerking te bewerkstelligen. Op politiek-strategisch niveau zijn de missies van elkaar gescheiden en zijn de mandaten verschillend. Op tactisch niveau zijn er slechts beperkte mogelijkheden voor onderlinge afstemming tussen de vlootverbanden en de individuele eenheden. Op dit vlak kan nog aan slagkracht worden gewonnen.

Nederland heeft naast de EU-missie ook in NAVO-verband deelgenomen aan de strijd tegen piraterij. Al in oktober 2008 werd er in NRF-verband deelgenomen aan de NAVO-operatie met de naam *Allied Protector*. Deze operatie was specifiek gericht op de bescherming van de humanitaire transporten naar Somalië in het kader van het *World Food Program*. Na verloop van tijd is deze operatie opgerekt om met patrouilles de piraterij-activiteiten rond de Hoorn van Afrika te kunnen bestrijden en ondersteuning te kunnen leveren aan de beveiliging van de scheepvaart in de Golf van Aden.

De ruime betrokkenheid van Nederland in de bestrijding van piraterij rond de Hoorn van Afrika geeft aan dat er vitale belangen in het geding zijn. De bescherming van deze vitale belangen is per slot van rekening de fundamentele doelstelling van de inzet van militairen.

De Kamerbrief voor operatie *Atalanta* geeft aan dat de primaire reden voor Nederlandse deelname de blijvend slechte humanitaire situatie in Somalië is, die wordt verergerd door de niet aflatende dreiging van piraterij voor de kust

van het land. Humanitaire organisaties, het *World Food Program* in het bijzonder, zijn in grote mate afhankelijk van de landen die escorte bieden aan schepen die hulpgoederen vervoeren naar Somalië. Nederland beschouwt de maritieme bescherming van humanitaire transporten als de hoofdtaak van de EU-operatie.

De deelname van Nederland aan de anti-piraterijmissie is echter niet alleen gebaseerd op morele gronden. Bescherming van de commerciële belangen is dit keer een wezenlijke, zonet de belangrijkste, drijfveer geweest van het besluit om militaire middelen in te zetten. Dezelfde Kamerbrief geeft aan dat de toename van de piraterij voor de kust van Somalië een grote bedreiging vormt voor commerciële zee-transporten. Met name de Golf van Aden is een belangrijke scheepvaartroute en de veilige doorvaart is van cruciaal belang voor het internationale handelsverkeer, waaronder de verscheping van aardolie. Voor veel landen, waaronder Nederland, zijn vrije en veilige scheepvaartroutes van groot economisch en strategisch belang. Deze grondslag voor deelname past in de huidige tijdgeest, waarin het opkomen voor de economische belangen van de eigen staat meer de overhand krijgt.

De ontplooide maritieme activiteiten zijn echter slechts symptoombestrijding. De piraterijproblematiek kan niet worden opgelost zonder aandacht voor de problemen op het land. Nederland ondersteunt in internationaal verband het transitieproces in Somalië en de implementatie van de Djibouti-akkoorden, en beziet hoe regionale capaciteitsopbouw kan bijdragen aan de aanpak op de langere termijn van piraterij. Bij de internationale gemeen-

schap ontbreekt echter de wil om het probleem daadwerkelijk bij de basis aan te pakken.

De ruime aanwezigheid van landen en instituties in het zeegebied rond de Hoorn van Afrika doet vermoeden dat de belangen verdergaan dan de bescherming van scheepvaartroutes of de beveiliging van WFP-transporten.

Bescherming van commerciële belangen is de belangrijkste drijfveer

De bonte verscheidenheid aan maritieme eenheden van niet alleen westerse mogendheden maar ook regionale grootmachten als India, China en Iran geeft aan dat strategische belangen een niet te onderschatten rol spelen in de deelname aan de anti-piraterij-activiteiten in deze regio. In dat kader past ook de oprichting van de *Combined Task Force 151* bestaande uit eenheden van de verschillende Europese landen, Canada en Pakistan. Onder de noemer 'anti-piraterij' wordt een permanente aanwezigheid gerealiseerd in een regio waar, om met de woorden van Robert Kaplan te spreken, de *power plays* van de 21-ste eeuw zullen plaatsvinden.

Het is dan ook van belang om zowel vanuit operationeel als strategisch oogpunt de ontwikkelingen op het gebied van anti-piraterijoperaties rond de Hoorn van Afrika nauwlettend te blijven volgen. Nederland heeft met het aangaan van de leiding van operatie *Atalanta* een belangrijke taak op zich genomen, en is een commitment aangegaan dat de eerstkomende jaren zeker onze aandacht zal opeisen. ■

The Efficiency Aspect of Military Effectiveness

War can be seen as a phenomenon that happens in the form of interactions on various scales until one party is defeated or decides to surrender. In this process it is the product rather than the sum of the interactions that decides the outcome. For delivering a good product in war military effectiveness appears to many as an important attribute and as a consequence it deserves close examination.¹

*Lt. Col. Z. Jobbagy**

There is a consensus among scholars that regardless whether military effectiveness is approached in quantitative or qualitative terms, we have to deal with a multitude of difficult-to-calculate factors. Any attempt to describe it means that we limit our attention to certain features and do not focus on the full range of possibilities. Consequently, it always reflects a set of indicators that appears to be strongly interrelated at first sight, but the insights gained are often narrow and highly inconsistent. Attempts to get a grip on it suffer from the proverbial friction of war and the problem of no clear causality, which can never be eliminated. Even if we can establish causal links between military effectiveness and the variables it feeds upon, the only possible way for this is that we restrict the dependent

variables and narrowly define the sort of effectiveness we mean. Friction of war stands for events that can have both systematic and accidental causes, and for phenomena humans cannot explain or understand based on analytical rationality. The result is that any judgement regarding military effectiveness colours as much the view of events as limits the attention since we always include certain aspects and exclude others.²

Assumptions regarding military effectiveness are as much permissive as deterministic/heuristic. Measures often reflect the sum of individual aggregates rather than collective characteristics. Military effectiveness cannot be addressed directly, and similar to any abstract concept, it must be inferred from other clues. The more we move towards the high-end of war, the harder it becomes to disentangle indicators and variables. Consequently, any attempt to address military effectiveness has to deal with *collective attributes* and not *aggregate results*.³

Fighting power as expression

The ability to achieve effects is central for being militarily effective. Military effectiveness can theoretically be addressed on every level of war. Effects can be achieved on the strategic,

* The author is lieutenant-colonel in the Hungarian Defence Forces and deputy head of the Human Strategy Division of the Planning and Coordination Department.

1 For simplicity's sake we use the term war for all sorts of armed confrontations/military operations/armed conflicts. Smith, Alistair: Fighting Battles, Winning Wars, *Journal of Conflict Resolution*, Volume 42, Number 3, June 1998, pp. 301-305; Brooks, Risa A. / Stanley, Elisabeth A. (eds.): *Creating Military Power, The Sources of Military Effectiveness*, Stanford University Press, 2007; Pollack, Kenneth M.: *Arabs at War: Military Effectiveness, 1948-1991*, University of Nebraska Press, 2002.

2 Liddel Hart, B. H.: The Ratio of Troops to Space, In. *Military Review*, April 1960, p. 9; Elkins, David J./Simeon, E. B.: A Cause in Search of its Effect, or What Does Political Culture Explain?, In. *Comparative Politics*, January 1979, pp. 127-137.

3 Schnaubelt, Christopher M.: Can the Military's Effectiveness in the Drug War be Measured? In. *The Cato Journal*, Volume 14, Number 2, Fall 1994, Internet, accessed 12. 05. 2006, available at www.cato.org/pubs/journal/cjv14n2-5.html.

operational and tactical levels. Whereas psychological effects refer mostly to the strategic level, systemic effects address the operational, physical effects the tactical levels of war. Physical effects appear mostly in the form of destruction and are relevant only to the extent they contribute to changes in enemy behaviour. In other words they are mostly of secondary importance. Psychological effects on the other hand are sophisticated and not easy to achieve. These effects are mostly follow-on, higher order consequences. They are difficult to address directly and need longer time to come to light.

Given the limitations of the strategic and tactical levels for discussing military effectiveness, we suggest its examination on the operational level. Here the essence of military effectiveness can best be grasped by the concept of *fighting power*, as in most cases winning wars comes as a result of winning battles. Although this way we do not address the relationship between political ends and military means, it conveniently provides for the fact that waging war is the real test of military effectiveness. The biggest benefit of focusing on the operational level of war is that in this way we do not confuse military agility with political flexibility.⁴

Fighting power as an expression of military effectiveness indicates that disastrous battlefield performance often comes as a result of various societal and cultural factors. They root in the absence of respect, trust and openness, and the lack of an implicit brotherhood among soldiers. However, winning battles on the operational level is an important contributor to victory in which individual soldiering, battlefield behaviour, and organisational performance play an important role.⁵ Cultural and societal attributes thus imply that low effectiveness of some armed forces in the second half of the 20th century is mostly due to such determinants. Among others indicators can include over-control in the form of rigidly centralised command structure, the officer corps's contempt for ordinary soldiers, and its distrust of a capable NCO corps. Societal

PHOTO HOLLANDESE HOOGTE

Not only fighting power, but also societal and cultural factors seem to define the outcome of war

and cultural deficiencies for example are often seen as responsible for the humiliating defeats Arabic forces suffered at the hand of Israel.⁶

Fighting power represents first and foremost the human aspect of war, which requires solid and strong bonds in combat units rather than the availability of advanced technology. The latter “only emerges as a powerful predictor of success when considered in a far more complex and interactive model of training, technology, and terrain.”⁷ Fighting power as an expression of military effectiveness indicates that favourable technological disparity might erode over time.

-
- 4 Record, Jeffrey: Sizing Up Military Effectiveness, In. Parameters, December 1988, pp. 25-29.
 - 5 Atkine, Norville de: Why Arabs Lose Wars, In. MERIA Journal, Volume 4, Number 1, March 2000, Internet, accessed 12. 05. 2006, available at www.meria.biu.ac.il/journal/2000/issue1/jv4n1a2.html; Biddle, Stephen/Long, Stephen: Democracy and Military Effectiveness, A Deeper Look, In. Journal of Conflict Resolution, Volume 48, Number 4, August 2004, p. 527.
 - 6 Harkabi, Yehoshafat: Basic Factors in the Arab Collapse During the Six-Day War, In. Orbis, Fall 1967, pp. 685-691; Lewis, Bernard: The Arab-Israeli War, The Consequences of Defeat, Foreign Affairs, 1968, Volume 46, January, pp. 331-334.
 - 7 Reiter, Dan/Stam, Allan C. III.: Democracy and Battlefield Effectiveness, In. Journal of Conflict Resolution, Volume 42, Number 3, June 1998, pp. 260-263, 271-275 (quotation p. 274).

Ancient Greeks and modern Germans

Military effectiveness has always been important in war. In Xenophon's book *Anabasis* despite all odds the Greeks kept winning on their march back home as they consistently outperformed their respective enemies.⁸ The Germans did something similar 2,500 years later in World War II. During the entire war period, on a one-to-one comparison soldiers of the *Wehrmacht* always outfought the opposing British and American troops. This was true "when they were attacking and when they were defending, when they had a local numerical superiority and when... they were outnumbered, when they had air superiority and when they did not, when they won and when they lost."⁹

Explaining such an outstanding performance by single attributes appears to be narrow and dangerous. A German made neither a better

ill-defined concept. War is a complex phenomenon in which the multitude of factors does not make it possible to fully comprehend everything that goes on. Any interaction with the enemy results in causality break-down and we face different levels of intensity and a confusing interdependency. Discussing military effectiveness even in rough terms such as fighting power requires that we look across various sorts of activities.¹⁰

Ancient Greeks and modern Germans regarded themselves as members of a highly integrated and well-led team perceived by-and-large as just and equitable. This implicit brotherhood meant that the best men fought shoulder-to-shoulder in the front producing fighting men of high quality. In both instances fighting power came as a result of soft factors such as mutual trust, delegated responsibility and independent decision-making. Both Xenophon's Greek mercenaries and soldiers of the *Wehrmacht* did not attempt to prescribe detailed solutions in advance. Much was left to the *intuition* of commanders and subordinates on the ground. This led to empowerment throughout the ranks as the emphasis on the *means* instead of the *objectives* resulted in frightening military effectiveness. They displayed fearsome cold-bloodedness: the Greek *hoplite* and the German *landser* were true professionals as their fighting power was second to none.¹¹

Fighting power as an expression of military effectiveness depends largely on the humans involved and reflects the ability to prosecute operations and employ weaponry. It represents the quality of an army's personnel and includes aspects that range from battlefield performance to the accomplishment of tasks on various levels, and the way those tasks interrelate. Fighting power expresses how successfully a military force operates on the battlefield once it has engaged with the enemy.¹²

The case of the Greeks and the Germans made it clear that fighting power is the expression of superior human qualities rather than outstanding military technology. Another good historical example for disappearing techno-

There seems to be an emerging gap between advanced military technology and the gains from its application

soldier than an American, nor is German national character more suitable to wars than British. It should not come as a surprise that the involvement of various difficult-to-conceptualise factors has led many to state that military effectiveness is nothing more than an

8 Xenophon: *Anabasis*, Harvard University Press, 2001.

9 Dupuy, T. N.: *A Genius for War*, Macdonald and Jane's, 1977, pp. 253-289 (quotation pp. 253-254).

10 Millet, Allan R./Murray, Williamson/Watman, Kenneth H.: The Effectiveness of Military Organizations, In: Millet, Allan R./Murray, Williamson (eds.): *Military Effectiveness*, Volume I: The First World War, Allen & Unwin, 1988, pp. 1-2; Parker, Christopher S.: New Weapons for Old Problems, Conventional Proliferation and Military Effectiveness in Developing States, In: *International Security*, Volume 23, Number 4, Spring 1999, p. 131; Crevel, Martin van: *Fighting Power, German and U.S. Army Performance, 1939-1945*, Greenwood Press, 1982, pp. 13-16; Nielsen, Suzanne C.: Civil-Military Relations Theory and Military Effectiveness, In: *Public Administration and Management*, Volume 10, Number 2, 2005, pp. 61-84.

11 Millet/Murray/Watman In: Millet/Murray, p. 2; Crevel (1982), pp. 163-166; Kanter, Rosabeth Moss: *Strategy as Improvisational Theater*, In: *MIT Sloan Management Review*, Winter 2002, p. 79.

12 Millet/Murray/Watman In: Millet/Murray, pp. 26-27; Pollack, pp. 3-4.

logical superiority, both in terms of quantity and quality can also be found in the first phase of British imperialism. Around the end of the 18th century some thousand British soldiers were able to defeat much larger Indian armies, despite the fact that in war-relevant technologies, India was superior to Europe. Indian steel was not only better than British, but the steel making techniques in India were far more advanced. Indian forces also had better artillery and musket barrels on their side. However, technological inferiority did not hinder the British to expand their empire and extend their influence.¹³

The basic principle not to prescribe detailed solutions in advance contributed to the effectiveness of the Wehrmacht

The human aspect of war does not indicate that with the application of advanced technology such as stealthy platforms and precision weaponry we cannot destroy any target both in the air and on the ground. However, we increasingly observe an emerging gap between advanced military technology and the gains we can expect from its application. Enhanced destructive capabilities can improve fighting power and military effectiveness, but they also have clear limitations. War's unpredictability comes from many unforeseeable events, which cannot be negated by advanced technology.¹⁴

Measuring on the operational level

Fighting power is not only manifest in combat on the operational level, but also determines its outcome. The question of whether it is possible to quantify this level of war arises naturally. In his attempt to identify a useful theory of combat, Dupuy referred to Clausewitz and claimed that he had an analytical approach to war and thought of combat in mathematical and quantitative terms.¹⁵

Certainly, it is true that Clausewitz used a vocabulary that was interwoven with terms

and expressions borrowed from various natural scientific disciplines.

It is also true that Clausewitz referred to various measures throughout his work such as scale, degree or quantity to which, according to Dupuy, at least tentative values can be given and expressed as the *Law of Numbers*. This law makes it possible for him to determine the outcome of battles, hence to measure fighting power and military effectiveness. For Dupuy fighting power (P) was the product of the number of troops (N), variable circumstances that affect a force in battle (V), and the quality of the force involved in battle (Q).

Consequently, he claimed that fighting power can be seen as a result of the following equation

$$P = N * V * Q$$

- 13 Rosen, Stephen Peter: Military Effectiveness, Why Society Matters, In. International Security, Volume 19, Number 4, Spring 1995, pp. 22-23.
- 14 Valentin, Marcel (Gen.): Military Effectiveness in the Face of Terrorism, In. Le Figaro, Monday 23 January 2006, translated by Leslie Thatcher, Internet, accessed 21. 03. 2006, available at www.truthout.org/cgi-bin/artman/exec/view.cgi/48/17158.
- 15 Dupuy, T. N. (Col.): Understanding War, History and Theory of Combat, Leo Cooper, 1987, p. 13 (Dupuy preferred the term combat power).

According to him the equation also makes it possible to express relative military effectiveness in the case of two belligerents. We can comprehend it as a difference in the belligerents' respective military effectiveness where (*r*) identifies the red force and (*b*) the blue force:

$$P = \frac{N_r * V_1 * Q_r}{N_b * V_h * Q_b}$$

In his approach Dupuy explicitly emphasised the importance of a bottom-up, inductive process in approaching military effectiveness. He assumed that this way it becomes possible to provide insights into the various interactions of the variables and get to a reasonable quantification. However, even he had to admit that the best the equation can provide for is the avoidance of dangerous assumptions and false conclusions. In the end Dupuy failed to measure fighting power and quantify soft factors such as leadership, morale, cohesion, motivation, initiative, and trust. These factors, similar to others mentioned earlier such as respect, trust, openness, brotherhood, responsibility and independent decision-making, are so easily identifiable, but frustratingly intangible. The best he could do was to suggest that the effects of intangibles should be determined by historical analysis.¹⁶

As Dupuy's example shows even the attempt to assess military effectiveness in the internal and

rather limited context of combat expressed as fighting power, suffers from inaccessibility of reliable data. Consequently, it should not come as a surprise that various measures of military effectiveness such as *battle damage assessment* can at best be related to physical activities on the tactical level as even fighting power on the operational level of war is most difficult to grasp.¹⁷

Measuring, control, and feedback

In simple English measuring stands for a process that points toward a comparison in which we ascertain a certain quantity in terms of a given standard. However, the evaluation of the effectiveness of recent wars found that despite the obvious success of bombings, the destruction of various sites never fully equalled with the destruction of the enemy's assumed centres of gravity. Fighting power as an expression of military effectiveness cannot be comprehended as some sort of military exchange rate based on technological prowess. There are so many contextual factors at play that the relationship between the action taken, the object selected, and the consequence in the form of desired effects will always be hidden to a given degree.¹⁸

But then, why do we attempt to measure military effectiveness? The answer is simple: Western thinking, in general, is inherently linear and obsessed with effects. This is manifest in its preoccupation with numbers, which are often regarded as the only reality instead of as the means to look at reality. Numbers allow for management and something that is seen in Western culture as most important: *control*. Numbers and metrics are regarded as hard facts and number crunching as the primary means of control. Unfortunately, controlling anything in war is very difficult if not impossible. Fighting power depends mostly on human performance and expresses capabilities that can never be reproduced by simple measurement. Military effectiveness emerges as a result of qualities and behaviours that are choices made by people.

16 Ibid., pp. 21-30, 51-61, 105; Murray, Williamson: Thoughts on Effects-Based Operations, Strategy, and the Conduct of War, Institute for Defense Analysis, January 2004, pp. 5-17; Burkett, Wendy H.: Assessing the Results of Effects-Based Operations (WBO): The Relationship between Effects-Based Operations and the Psychological Dimension of Warfare, US Army War College, 07 April 2003, pp. 10-17.

17 DuBuis, Edmond/Hughes, Wayne P. Jr./Low, Lawrence J.: A Concise Theory of Combat, Institute for Joint Warfare Analysis, Naval Postgraduate School, October 1998, Internet, accessed 19. 05. 2005, available at www.militaryconflict.org/Concise%20Theory.htm; Low, Lawrence J.: Anatomy of a Combat Model, Review Copy, pp. 18-23, Internet, accessed 19. 05 2006, available at www.militaryconflict.org/Anatomy%20of%20a%20Combat%20Model_1.

18 Gove, Philip B. (ed. i. ch.): Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged, Merriam-Webster Inc., 1981, p. 1400; Cordesman, Anthony H.: The Military Effectiveness Of Desert Fox: A Warning About the Limits of the Revolution in Military Affairs and Joint Vision 2010, Center for Strategic and International Studies Paper, 26 December 1998, pp. 29-31; For an excellent review regarding the effectiveness of the 1991 Gulf War see Keaney, Thomas A.: Surveying Gulf War Airpower, In. Joint Force Quarterly, Autumn 1993, pp. 25-36.

The example of the Greeks and the Germans made it clear that military effectiveness comes as much as the result of satisfying the superiors' needs as that of local knowledge and expertise understanding the situation. The link between the two is called *feedback*. Probably the biggest difference between feedback and measuring is that the former is self-generated and depends on context. Feedback in war changes constantly over time as nothing is ever static, but changes dynamically. For military effectiveness it indicates that instead of letting measures define what is meaningful, the emerging meaning of our actions should define the measures.¹⁹ Feedback is essential for fighting power as it stands for the interaction of the belligerents. It indicates that in military effectiveness the means applied are as much important as the ends sought, and we can never be fully in control of events. As Clausewitz emphasised war is never "the action of a living force upon a lifeless mass. ... Thus [we are] not in control: [the enemy] dictates [to us] as much as [we] dictate to him."²⁰

Wicked problems amass in war

Greek and German fighting power makes it clear that the traditional *planning* approach emphasising reasoning, rationality and analysis must often yield to a more organic *feeling* approach standing for engagement, action and overcoming. Also the difference between measuring and feedback indicates that we always have to juggle with conflicting constraints. In war there are waves of repercussion and we must expect severe and unexpected effects everywhere. It appears that our attempt to get a grip on military effectiveness might reflect nothing more than an arrogant confidence in detecting *root causes* or *ground truth*.²¹

Most problems regarding military effectiveness come from the nature of war, which is *wicked*. The lack of clarifying traits in such problems allows for *resolution* rather than *solution* – over and over again. It is important to know that wicked problems cannot be formulated definitively and exhaustively since formulating a

wicked problem is a problem in itself. Setting up and constraining the solution space, and constructing meaningful measures of performance are at the heart of the problem. Wicked problems are infinite as there are no criteria that can tell when solutions are found. Terminating works are rather due to external reasons such as running out of resources rather than to internal ones coming from the logic of the problem. Wicked problems do not allow for objectively decisive criteria to define the correctness or falseness of solutions, which can never be *true* or *false* only *bad* or *good*. Wicked problems have no solutions that can be tested

PHOTO DPA/PICTURE ALLIANCE, M. ANSA

Physical effects like destruction can change the enemy's behaviour, but psychological effects can be much harder to achieve

immediately or ultimately. The solution itself generates unintended and undesired consequences, which often outperform the desired effects we want to achieve.²²

- 19 Gove, p. 1400; Wheatley, Margaret/Kellner-Rogers, Myron: What Do We Measure and Why? Questions about the Uses of Measurement, In. Journal for Strategic Performance Measurement, June 1999, Internet, accessed 19. 05. 2006, available at <http://www.margaretwheatley.com/articles/whymeasure.html>; Murray, William S.: A Will to Measure, Parameters, In. Autumn 2001, pp. 134-135; Janssen, Heidi J. W./Toevank, Freek-Jan G./Smeenk, Belinda J. E./Voskuilen, Marion J. M.: Psychological Operations, Considerations on its Measurement of Effectiveness, TNO-FEL Concept Paper, 09. 11. 2003.
- 20 Quotation in Clausewitz, Carl von: On War, Everyman's Library, 1993, p. 86.
- 21 Rittel, Horst W./Webber, Melvin M.: Dilemmas in a General Theory of Planning, In. Policy Sciences, 4/1973, pp. 157-158, 160-167.
- 22 Ibid., pp. 160-162.

Wicked problems mean that history matters. Every solution that is implemented has a consequence that leaves traces we cannot reverse. Attempts to undo or reset past actions induce a significant challenge and contain further sets of wicked problems. Wicked problems do not have an enumerable set of potential solutions. Sometimes no solution can be found, or the selected solution is just as good, as any other potential solution. What should be pursued, implemented and enlarged is a matter of *subjective* judgement. Wicked problems are essentially unique. They always yield a distinguishing property of importance since there are no classes that allow for principles of solutions fitting to all members of a class. Despite obvious similarities there is no certainty about the particulars of any given problem. Wicked problems are always a symptom of other problems. Addressing the problem at any given level can never be decided logically since there is no *natural level* (or root causes, or ground truth). Even systemic and comprehensive approaches can often make things worse, rather than better.²³ Wicked problems can be explained in numerous ways since there is no rule that determines which explanation is correct. Thus the choice of explanation is arbitrary and guided by *attitudinal* criteria since people generally choose those explanations that are most plausible to them to comprehend the problem itself. Wicked problems stand for ambiguity of causal webs in which solutions always point towards further sets of dilemmas. Actions always generate consequences and the effects, regardless whether desired, undesired, intended, unintended, good or bad matter a great deal to those who are affected.²⁴

The history of warfare is full of examples that as soon as a war starts, it develops according to its own momentum. This attribute often renders the original meaning of effectiveness

obsolete and erects new imperatives. Consequently, any approach to military effectiveness can be scarcely more than an attempt to grasp a continual and kaleidoscopically shifting process. Military effectiveness stands for the fact that we emphasise a predefined end-state, top-down command and control, and a slavish

PHOTO: U.S. ARMY

History shows that as soon as a war starts, it develops according to its own momentum

adherence to various measures. This however, means that we impose demands upon armed forces they might not be able to meet. Also in terms of fighting power we must acknowledge that outcome is defined as much by various objectives pursued by the military, as by acknowledging the limitations of militarily realisable objectives.²⁵

Fighting power and the human dimension of war indicate that an exclusive focus on the accomplishment of objectives narrows exploitable options with the consequence that we become imprisoned in false hopes chasing desired effects. The problem of grasping

23 Ibid., pp. 162-164.

24 Ibid., pp. 164-167.

25 Weigley, Russell F.: The Political and Strategic Dimensions of Military Effectiveness, In Millet, Allan R./Murray, Williamson: Military Effectiveness, Volume III: The First World War, Allen & Unwin, 1988, pp. 341-344.

military effectiveness reflects a dangerous development. Due to the Western bias toward the instrumental dimension of war we cannot see and address international security problems other than in quantitative and technological terms. This explains why traditional attributes of war such as uncertainty, risk and ambiguity have increasingly disappeared from the vocabulary, or have been buried under fashionable but empty concepts such as *shock and awe*, *rapid decisive operations*, or *effects-based operations*. The ignorance of the human aspects of war and the resulting mechanistic approach explain why force employment concepts offering “quantitatively guaranteed predictive capabilities with respect to human affairs” could become an all encompassing credo at the beginning of the 21st century.²⁶

Effectiveness and efficiency

The problem of military effectiveness also points toward a dangerous simplification of war and the only logical outcome can be nothing else than panaceas that promise quick, easy and cheap victories. War is an open-ended dynamic process in which often the best we can do is to act on local information, learn from mistakes and hope that a better mix of training, leadership, equipment and weaponry can result in victory. Fighting power stands for the importance of learning and adaptation, and the need to harmonise effectiveness with *efficiency*. Although even a successful combination of both does not allow for perfect solutions, it can guarantee that we do not fall out of alignment in terms of external demand and internal variation. Being effective and efficient at the same time roughly means doing the right things right, or at least, doing the right things better or faster than the enemy. This way we can successfully combine the *science* and the *art* of war. Taking efficiency equally into account also helps us better address those human attributes that eventually can turn even technological weakness into an exploitable advantage in war.²⁷

Although effectiveness and efficiency complement each other, in normal English usage

there is a significant difference between them. Effectiveness stands for the quality of being able to achieve an effect or the ability of becoming effective. It has a general meaning since it describes only the power to carry out an act that has a certain result. Effectiveness suggests the accomplishment of a desired result especially as viewed after the act. Efficiency stands for the capacity to produce a certain desired result with a minimum expenditure of resources. It has a more specific meaning as it describes the suitability of a given procedure. Efficiency stands for being the immediate agent in producing an effect. It suggests an action or a potential for an action in such a way as to avoid loss or waste of energy in producing a result.²⁸

The biggest difference between the two is that whereas effectiveness stands for the power to produce an effect, efficiency describes the process of producing an effect. The following simple comparison may explain the fundamental difference between the two.²⁹

$$\text{Effectiveness} = \frac{\text{Realised Output}}{\text{Desired Output}}$$

$$\text{Efficiency} = \frac{\text{Realised Output}}{(\text{Desired}) \text{ Output}}$$

In the framework of the equations above, effectiveness gives information about what kind of end-state is achieved and forces us to think more precisely about what we want. Efficiency can be regarded as the relation between input and output, representing how the end-state is achieved. As the example of the

-
- 26 Coker, Christopher: *Waging War Without Warriors*, The Changing Culture of Military Conflict, IJSS Studies In International Security, Lynne Rienner Publishers Inc, 2002; Murray, Williamson: Clausewitz Out, Computer In, *Military Culture and Technological Hubris*, In. *The National Interest*, Summer 1997, Internet, accessed 15. 05. 2006, available at www.clausewitz.com/CWZHOME/Clause&Computers.html.
- 27 Murray, Williamson: *Military Culture Does Matter*, *Strategic Review*, Spring 1999, pp. 32-40; Scales, Robert H. Jr.: *Adaptive Enemies, Achieving Victory by Avoiding Defeat*, In. *Joint Force Quarterly*, Autumn/Winter 1999-2000, pp. 7-14.
- 28 Gove, p. 725.
- 29 Snowden D.: *Being efficient does not always mean being effective, a new perspective on cultural issues in organisations*, Internet, accessed 21. 11. 2006, available at www.cognitive-edge.com/cesources/articles/42_new_perspective_on_culture_final.pdf, p. 3.

Greeks and the Germans display in terms of fighting power effectiveness and efficiency are *interconnected* phenomena. They are not mutually exclusive alternatives that can be treated only within their own domain of applicability, but fundamentally interdependent. Consequently, they are not conflicting perspectives or complementary views, but two inter-related processes of change.³⁰

Conclusion

The process of delivering a good product in war as written in the beginning requires that we are rigid enough to organise change, but not too rigid to prevent change. Effectiveness and efficiency indicate that often the central challenge in military operations is to manage change. Accepting surprise, making moves, observing the results and continuing with the ones that seem to work appear to be inherent features of war. There is simply too much going on in war, which does not allow every move to be orchestrated from the top, but often requires uncontrolled and parallel actions. Combining effectiveness with efficiency means that we are ready to look beyond causal assumptions. The Greeks and the Germans successfully merged the compe-

tence of higher-level leadership with empowered individuals on lower levels who had access to local information and best understood the situation. This way they eliminated unnecessary constraints and were able to exploit uncertainty and complexity to their advantage.³¹

This all requires an atmosphere that promotes agility, information sharing and peer-to-peer relationship in which everyone is empowered to do what makes sense. It is important to redefine the individual, the relationship between the individual and others, and between the individual and the organisation. This way it becomes possible to successfully allocate responsibilities and resources. In the case of the Greeks and the Germans often the particularity of time, place and the task defined who had to take charge.³²

Does this mean that there is no longer a distinction between those who lead and those who are led? Leadership will still play an essential role in military operations, but “instead of fusing individuals into a mass through the suppression of their individuality and the contraction of their thought, the lead ... only has effect, lightning effect, in proportion to the elevation of individuality and the expansion of thought. For collective action it suffices if the mass can be managed; collective growth is only possible through the freedom and enlargement of individual minds. It is not the man, still less the mass, that count; but the many.”³³ A successful combination of effectiveness and efficiency can prevent that “bad means deform the end, or deflect the course thither”; therefore the only thing left possible is to acknowledge that in terms of military effectiveness “if we take care of the means the end will take care of itself.”³⁴ In a similar fashion also Helmuth von Moltke emphasised that “[i]n war it is often less important what one does than how one does it.”³⁵ ■

-
- 30 Merry, Uri: Organizational Strategy on Different Landscapes: A New Science Approach, In. *Systemic Practice and Action Search*, Volume 12, Number 3, 1999, pp. 257-259; Daniel A.: Organizational Adaptation and Environmental Selection – Interrelated Processes of Change, In. *Organization Science*, Volume 2, Number 1, February 1991, pp. 140-145; Courtney, Hugh: Making the Most of Uncertainty, In. *The McKinsey Quarterly*, Internet, accessed 22. 03. 2005, available at http://www.mckinseyquarterly.com/article_abstract.aspx?ar=1128&L2=21&L3=37&srid=10&gp=1.
- 31 Brown, Shona L./Eisenhardt, Kathleen M.: *Competing on the Edge, Strategy as Structured Chaos*, Harvard Business School Press, 1998, pp. 7-15; McGill, Michael E./Slocum, John W.: *The Smarter Organisation, How to Build a Business that Learns and Adapts to Marketplace Needs*, John Wiley & Sons, 1994, pp. 85-86.
- 32 Alberts, David S./Hayes Richard E.: *Power to the Edge, Command and Control in the information Age*, CCRP Publication Series, June 2003, pp. 5-6, 175-177, 179-200, 213-222, 223-231; Krulak, Charles G. (Gen.): *The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War*, In. *Marines Corps Gazette*, Volume 83, Number 1, January 1999, Internet, accessed 16. 08. 2005, available at www.au.af.mil/au/awc/awcgate/usmc/strategic_corporal.htm; Fast, William R.: *Knowledge Strategies: Balancing Ends, Ways, and Means in the information Age*, In. Neilson, Robert E. (ed.): *Sun Tzu and Information Warfare, A collection of winning papers from the Sun Tzu Art of War in Information Warfare Competition*, National Defense University Press, 1997.
- 33 Liddel Hart, Basil H.: *Through the Fog of War*, Faber and Faber Ltd., 1938, p. 356.
- 34 *Ibid.*, p. 357.
- 35 Quotation in Howard, Michael: *The Influence of Clausewitz*, in: *Clausewitz*, p. 33.

Professionaliteit in een veranderende landmacht

Professionaliteit wordt beschouwd als erg belangrijk binnen Defensie. Dit artikel onderzoekt hoe het met de professionaliteit van officieren, onderofficieren en burgermedewerkers van de landmacht is gesteld. Hoe beoordelen zij elkaar? En uit welke competenties bestaat professionaliteit? Bevordert het heersende klimaat professionaliteit of niet? Binnen de landmacht lijken zich dezelfde tendensen voor te doen als bij de US Army.

*drs. P.L.E.M. Everts en prof. dr. A.L.W. Vogelaar **

Professionaliteit van militairen is het fundament waarop de krijgsmacht drijft. Militairen moeten onder moeilijke omstandigheden hun taken zelfstandig kunnen verrichten en daarbij flexibel op situaties in kunnen spelen. Ze moeten hun taken vakkundig en effectief kunnen vervullen en de juiste beslissingen nemen. Defensie moet derhalve een professionele organisatie zijn.

Voormalig bevelhebber der landstrijdkrachten Schouten gaf binnen de Koninklijke Landmacht (KL) een eerste aanzet om professionaliteit expliciet te maken. Hij deed dat in een artikel in de *Militaire Spectator* in 1997 en vervolgens in de *Handleiding Leidinggeven KL* uit 1998.¹

Het ging hem om 'goed leiderschap', dat gebaseerd is op wederzijds vertrouwen, zelfstandigheid van handelen, wederzijds respect en voorts om een goede voorbereiding, uitvoering en nazorg van operationele inzet. Van leidinggevend werd ook een voorbeeldfunctie verwacht. Ook de Visie Leidinggeven van de

commandant der strijdkrachten (CDS), die eind 1997 is uitgegeven, gebruikt de term 'professionaliteit':

De Gedragscode Defensie appelleert aan onze eigen verantwoordelijkheid en aan de professionaliteit van iedere defensie-medewerker en is gebaseerd op vijf pijlers.

Eén van die vijf pijlers is weer professionaliteit, dat als volgt is geformuleerd:

Ik maak deel uit van een professionele organisatie. Ik houd mijn kennis en vaardigheden, zowel vakinhoudelijk als sociaal, op het vereiste peil. Daardoor kan ik, ook onder moeilijke omstandigheden, mijn taken goed uitvoeren.

Gezien het belang van professionaliteit is het interessant om te weten hoe het met de professionaliteit gesteld is. Dit artikel beschrijft hoe officieren en onderofficieren van de landmacht tegen hun eigen en elkaars professionaliteit aankijken. Niet alleen de professionaliteit van de militairen komt daarbij aan de orde, maar ook het klimaat waarin die professionaliteit moet kunnen gedijen.

* Everts is brigade-generaal b.d.; Vogelaar is werkzaam bij de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensieacademie (NLDA).

1 M. Schouten. 'De professionele beroepsmilitair.' In: *Militaire Spectator* 166 (1997) (2) 79-81.

Onderzoeken

McCormick heeft met een groot onderzoek in de US Army aangetoond dat grote veranderingen en bezuinigingen leiden tot een negatief klimaat.² Aangezien de Nederlandse landmacht – net als de andere krijgsmachtdelen – de laatste jaren veel veranderingen en bezuinigingen over zich heen heeft gekregen, verwachten wij dat we dezelfde tendensen vinden als McCormick.

FOTO AVDD, P. WIEZORECK

Voormalig bevelhebber Schouten benadrukte 'goed leiderschap' als onderdeel van professionaliteit

De veranderingen waar de landmacht mee te maken heeft betreffen onder meer een grote reductie in omvang, een actieve rol bij groot-schalige uitzendingen, die het uiterste van de organisatie vergen en waarbij in het gehele geweldsspectrum wordt opgetreden, een steeds groter appèl op 'joint' optreden, het uitplaatsen van diensten en onderhoud naar zelfstandige onderdelen (Commando Diensten Centra en Directie Materieel Organisatie) en bovendien wijzigingen in de bedrijfsvoering. Deze veranderingen gaan door tot op de dag van vandaag. Verandering is dus aan de orde van de dag.

In dit artikel gaan we eerst in op de begrippen 'professie' en 'professionaliteit'. Vervolgens behandelen we de kenmerken van professionaliteit en de methode van onderzoek. Ten slotte

komen de resultaten aan de orde. We ronden af met een conclusie.

Professie en professionaliteit

De termen 'professie' en 'professionaliteit' zijn nauw gerelateerd. Carr Saunders en Wilson zijn een van de eersten die in hun boek *The Professions* de ontwikkeling van professies en de daarmee samenhangende professionaliteit bestuderen.³ Ze beschrijven het ontstaan van professies vanaf de vroege middeleeuwen tot 1930, voornamelijk in Engeland. Volgens hen hebben alle door hen onderscheiden professies in meerdere of mindere mate enkele kenmerken gemeenschappelijk, zoals:

- bepaalde regels en beperkingen;
- scholing en training om de professie te kunnen uitoefenen;
- beperkte toegankelijkheid tot de professie (men moet voldoen aan een aantal eisen);
- een eigen systeem van tucht en orde, gedragscodes en een bepaalde maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Dynamische ontwikkeling

Saunders en Wilson concluderen dat de kern van een professie wordt gevormd door de toepassing van intellectuele vaardigheden die zijn verkregen door langdurige en specialistische training. Op grond hiervan voorzien ze dat er in de toekomst steeds meer professies zullen ontstaan die daaraan voldoen. Met andere woorden, de ontwikkeling van professies is dynamisch. Opmerkelijk is overigens dat zij in hun boek het militaire beroep niet als een professie beschouwen.

Dat is anders bij Samuel P. Huntington. In zijn boek *The Soldier and The State* verkondigt hij zijn opvatting dat het beroep van officier als een 'roeping' moet worden gezien en dat er sprake is van een militaire professie (voor de officieren) omdat sprake is van een bepaalde expertise (de gemonopoliseerde toepassing van geweld), een bepaalde verantwoordelijkheid (jegens de maatschappij om alleen geweld toe te passen indien de doeleinden door de staat zijn geaccordeerd) en een bepaalde vorm van

2 D. McCormick – *The downsized warrior*. University Press, New York, 1998.

3 A.M. Carr Saunders & P.A. Wilson – *The Professions*. Clarendon Press, Utrecht, 1933.

gezamenlijkheid (een eigen groep met eigen waarden en normen).⁴ Huntington is er een sterk voorstander van om de militaire professie uit te bouwen en te versterken, omdat dat volgens hem de uitvoering van de taken ten goede komt.

Volgens Maas kan professionaliteit gedefinieerd worden als:

*de mate waarin een individu zich persoonlijk blijft ontwikkelen en met behulp van de daaruit ontstane specifieke kennis en ervaring en met een grote mate van autonomie handelingen verricht waarmee hij iemand of een organisatie van nut is door het welzijn te vergroten of door waarde toe te voegen aan het eigendom van een klant, binnen de gestelde normen van vakkennis, ethiek, sociale verantwoordelijkheid en de beschikbaar gestelde middelen.*⁵

Kwaliteit

Uit deze definitie komt naar voren dat professionaliteit betrekking heeft op de ontwikkeling van specifieke kennis en ervaring met als doel kwaliteit te leveren aan de externe omgeving binnen bepaalde normen en met bepaalde middelen. Professionaliteit is daarbij het streven naar uitmuntendheid in alles wat gedaan wordt.⁶

Volgens Maas gaat het bij professionaliteit enerzijds om een proces dat professionals uitvoeren en anderzijds om een professie. Een professie heeft daarbij de volgende zes kenmerken:

- er is sprake van een grote mate van autonomie;
- er is sprake van activiteiten die waarde toevoegen of voor een ander nut hebben;
- de professionals maken gebruik van een afgebakend kennisdomein;
- de toegepaste kennis en ervaring wordt door derden als specifiek erkend;
- de professional beschikt over een ethische code;
- er is een officieel lesprogramma beschikbaar voor continue ontwikkeling van het vak.

FOTO AVDD, H. KEERIS

Een radaroperator aan het werk tijdens de NAVO-oefening 'Dynamic Mix 2002' in Spanje. Een voorwaarde voor professionaliteit is dat de toegepaste kennis en ervaring door derden als specifiek erkend wordt

Als de genoemde zes kenmerken worden geprojecteerd op de functies van officier en onderofficier kan gesteld worden dat er voor beide categorieën zeker sprake is van een professie. Officieren en onderofficieren hebben een duidelijk afgebakend kennisdomein waarmee ze ten behoeve van de Nederlandse staat, binnen bepaalde kaders maar wel autonoom, werkzaamheden verrichten die als zodanig ook erkend worden. Daarbij beschikken ze over een ethische code, een uitgebreid straf- en tuchtsysteem en gerichte opleidingen.

Fricities

Een recente visie op professionaliteit geeft Parkan.⁷ Parkan vraagt zich af of professionaliteit een deugd is of juist bijdraagt aan vervreemding van zichzelf. Hij stelt vast dat professionaliteit een aantal intrinsieke zwakheden kent. Zo ziet hij een frictie tussen de gedetailleerde kennis van een professional en

4 S.P. Huntington – *The soldier and the state*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1957.

5 J.G.V. Maas – *Professionaliteit; Management van professie en professionele organisaties*. Kluwer/INK, 2000, blz. 18.

6 J. Cullens & P. Kelly – 'In pursuit of the capability edge: Perspectives on the Australian Defence Force Leadership Development.' In: *Pursuit of Excellence: International Perspectives of Military Leadership*, 1-52, 2006.

7 B. Parkan – 'Professionalism: A Virtue or Estrangement from Self-activity?' In: *Journal of Business Ethics*, 78, (2008), 77-85.

de noodzaak tot toepassing van deze kennis in nieuwe omstandigheden.

Ook ziet hij een probleem met de notie van objectiviteit die een professional zou moeten hebben en meent hij dat een professional autonomie moet hebben, die hij in grote organisaties lang niet altijd heeft. Voorts stelt hij vast dat het begrip 'professional' tegenwoordig aan vervlakking onderhevig is. Het wordt steeds meer gebruikt voor functionarissen uit allerlei beroepen en voor zakenmensen die geen eed hoeven af te leggen en ook niet hoeven op te komen voor het publieke belang, noch een eigen tuchtsysteem kennen.

Militaire professionaliteit

Velen hebben zich uitgelaten over de dimensies die ten grondslag liggen aan de professionaliteit van de militair. Zo gaf Schouten als Bevelhebber der Landstrijdkrachten aan dat professionaliteit vanuit zijn visie de elementen leiderschap, discipline, vakmanschap en een aantal 'zachte factoren' omvat, zoals liefde voor het vak, kameraadschap en incasseringsvermogen.⁸

Herron kiest in zijn artikel over professionaliteit binnen de US Army een andere benadering.⁹ Hij onderscheidt in de eerste plaats expertise. Daarmee wordt de militaire kennis bedoeld die noodzakelijk is voor de uitoefening van alle taken. Op de tweede plaats noemt hij het werkingsgebied ('jurisdiction'). Daarmee wordt het werkteerrein aangegeven van de militaire organisatie, in casu het gevechtsveld.

Tot slot noemt hij de legitimiteit van de organisatie ('legitimacy'). Dit behelst de acceptatie

FOTO COLLECTIE NIMH

De ethische component van professionaliteit is voldoende ontwikkeld

van de expertise van de militaire organisatie door derden.

Huntington beschrijft weer andere elementen van professionaliteit: 'expertise', 'corporateness' en 'responsibility'.¹⁰

Groen komt in een recent artikel op basis van een overzicht van diverse auteurs tot drie componenten van militaire professionaliteit: de militair-technische, de ethische, en de politieke component.¹¹ De militair-technische component bestaat in zijn optiek uit een zeer breed scala aan aspecten, zoals algemene militaire kennis en vaardigheden, maar ook persoonskenmerken die met de actiegerichtheid van een militair te maken hebben, zoals incasseringsvermogen, discipline en zelfvertrouwen, evenals interpersoonlijke vaardigheden als teamgeest en representativiteit.

De ethische component heeft betrekking op normen en waarden en op persoonlijke reflectie over het eigen gedrag. De politieke component ten slotte heeft betrekking op het tactvol kunnen omgaan met externe partijen. Groen trekt de conclusie dat van de drie genoemde componenten de militair-technische component voldoende ontwikkeld is. Volgens hem levert vooral de ethische component problemen op, zo concludeert hij uit allerlei recente voorbeelden waarin militairen over de schreef zijn gegaan.

8 Zie noot 1.

9 S. Herron – 'The Army profession: Ostrich or phoenix.' In: *Military Review*, Jan-Feb, (2004), 61-66.

10 Zie noot 4.

11 J.M.H. Groen – 'Professionaliteit vereist ethische vorming.' In: *Carré* (2007) (6), 32-36.

Een klimaat dat professionaliteit stimuleert

Professionaliteit kan alleen gedijen als professionals gestimuleerd worden om initiatieven te ontplooiën en zichzelf te blijven ontwikkelen. Zowel het nemen van initiatieven als zichzelf blijven ontwikkelen impliceert dat werknemers zich door de organisatie gesteund voelen. Een organisatie waarin werknemers zich niet zeker voelen over hun baan of waarin geen fouten mogen worden gemaakt, zal een negatieve invloed hebben op het klimaat waarin professionaliteit kan gedijen.

Dat is ook wat McCormick in zijn onderzoek naar grote veranderingen binnen de US Army heeft gevonden. Hij stelt:

*Downsizing has changed attitudes. Officer morale, career expectations, and organizational commitment have fallen dramatically. Downsizing has changed behaviour. Competition and careerism within the officer corps are on the rise and initiative and cooperation are in decline. Downsizing has altered the career patterns and career choices of officers, particularly junior officers, in unrecognized and undesirable ways.*¹²

McCormick verklaart deze negatieve ontwikkeling qua attitudes door aan te geven dat het personeel als gevolg van de vele veranderingen, die soms diep ingrijpen in hun persoonlijke levenssfeer maar ook in de arbeidsvoorwaarden, geconfronteerd wordt met onzekerheid, stress en ongerustheid. Dit alles tegen de achtergrond van een kleinere organisatie die met minder middelen meer en gevaarlijker taken moet uitvoeren, in een groot operationeel tempo.

De onzekerheid, stress en ongerustheid leiden volgens McCormick dan ook onder meer tot een vermindering van het moreel en een afnemende betrokkenheid ten opzichte van de organisatie. Dit leidt dan vervolgens onvermijdelijk tot het aanpassen van gedrag van de officieren. Hij noemt daarbij onder meer 'careerism',

'ticketpunching' en 'zero defects' als voorbeelden van negatieve gedragsverandering.

McCormick ziet dat veel jonge officieren vroegtijdig de organisatie (willen) verlaten. Tegelijkertijd stelt hij vast dat de officieren die in de organisatie blijven veel bewuster omgaan met hun carrière en daarbij ook met de plaatsingen die zij ambiëren. Het gaat er dan om zoveel mogelijk in contact te komen met hoger geplaatsten die eventueel een rol kunnen (gaan) spelen bij latere promoties.

FOTO COLLECTIE NIMH

De militair-technische component van professionaliteit is soms onvoldoende ontwikkeld

In feite leiden de veranderingen daarmee tot een klimaat waarin professionaliteit minder centraal staat en andere zaken belangrijker zijn.

Het onderzoek bij de landmacht

Om de professionaliteit van officieren en onderofficieren te meten maken we gebruik van de criteria die in het beoordelingssysteem vermeld staan. Deze competenties zijn aangevuld met een aantal kennisaspecten. Daarmee worden dan de volgende categorieën van competenties gemeten: kennis van de organisatie, actiegerichtheid, ethiek, interpersoonlijke competenties, externe gerichtheid en intellectuele competenties (zie tabel 1).

¹² D. McCormick – *The downsized warrior*. University Press, New York, 1998, p. 119.

Beoordeeld... Beoordeelde competenties	Beoordelingen van Officieren			Beoordelingen van Onderofficieren			Hoogst beoordeeld
	door Off	door Ooff	door Burg	door Off	door Ooff	door Burg	
Kennis van de organisatie							
Vakkennis (betreffende functie)	3.70	3.39	3.69	4.07	3.98	3.97	Ooff
Kennis van waarden en normen (KL)	3.86	3.57	3.66	3.45	3.59	3.54	Off
Kennis van voorschriften en regels (KL, eigen org.)	3.25	3.53	3.34	3.74	3.50	3.86	Ooff
Actiegerichtheid							
Stressbestendigheid (onder druk blijven presteren)	3.71	3.28	3.66	3.55	3.80	3.40	=
Flexibiliteit (effectief inspelen op veranderingen)	3.77	3.36	3.59	3.19	4.04	3.29	=
Initiatief (onderneemt actie uit eigen beweging)	3.69	3.36	3.69	3.34	3.78	3.24	=
Besluitvaardigheid (actiegericht, neemt besluiten)	3.57	3.39	3.77	3.41	3.76	3.46	=
Resultaatgerichtheid (formuleren concrete resultaten)	3.49	3.46	3.57	3.43	3.60	3.40	=
Ethiek							
Integriteit (handelen naar eer en geweten)	3.83	3.42	3.54	3.60	3.70	3.37	=
Verantwoordelijkheid (risico's en consequenties aanvaarden)	3.61	3.36	3.47	3.42	3.79	3.29	=
Toewijding (aan doelstellingen Defensie)	3.65	3.62	3.51	3.53	3.49	3.43	Off
Interpersoonlijke competenties							
Communicatie (in begrijpelijke taal spreken/presenteren)	3.39	3.24	3.29	3.48	3.76	3.40	Ooff
Samenwerking (bijdragen aan gemeenschappelijke doelen)	3.64	3.33	3.31	3.77	3.81	3.54	Ooff
Gezagsaanvaarding (besluit meerdere loyaal uitvoeren)	3.65	3.62	3.46	3.67	3.59	3.60	=
Interpersoonlijke sensitiviteit (onderkennen gevoelens van anderen)	3.03	2.96	2.80	3.28	3.45	3.11	Ooff
Delegeren (bevoegdheden en middelen aan anderen geven)	3.50	3.67	3.46	3.15	3.48	3.11	Off
Coaching (ontwikkeling medewerker stimuleren)	3.07	2.94	3.09	3.41	3.75	3.37	Ooff
Onderhandelingsvaardigheid (compromissen kunnen sluiten)	3.41	3.21	3.37	3.18	3.51	3.26	=
Charisma (effect hebben op anderen)	3.25	3.04	3.20	3.47	3.66	3.03	Ooff
Externe gerichtheid							
Creativiteit (oorspronkelijke gezichtspunten, ideeën, oplossingen)	3.34	3.31	3.26	3.35	3.82	3.49	Ooff
Organisatievermogen (overzicht van middelen etc. om doel te bereiken)	3.82	3.52	3.57	3.44	3.74	3.26	Off
Omgevingsgerichtheid (kennis over maatschappij en deze kunnen benutten)	3.40	3.20	3.29	3.01	3.26	2.97	Off
Netwerkgerichtheid (ontwikkelen en bestendigen van relaties)	3.77	3.61	3.79	3.34	3.43	3.37	Off
Dienstverlenendheid (handelen vanuit perspectief klant)	3.05	3.23	3.09	3.31	3.60	3.29	Ooff
Interculturele oriëntatie (handelen vanuit perspectief mensen uit andere landen)	3.05	3.25	2.91	3.00	3.17	2.91	=
Intellectuele competenties							
Leervermogen (nieuwe ervaringen effectief benutten)	3.58	3.51	3.34	3.45	3.71	3.23	=
Analytisch vermogen (hoofd- en bijzaken van elkaar scheiden)	3.68	3.54	3.56	2.79	3.37	2.94	Off
Organisatiebewustzijn (samenhang binnen organisaties begrijpen)	3.63	3.71	3.43	2.86	3.38	3.03	Off
Visie (afstand kunnen nemen van dagelijkse praktijk)	3.27	3.35	3.26	2.70	3.33	3.03	Off

Tabel 1: Gemiddelde beoordelingen van de professionaliteit van officieren en onderofficieren door officieren, onderofficieren en burgermedewerkers. Vetgedrukte scores geven aan dat er significante verschillen zijn in beoordelingen tussen officieren, onderofficieren en burgermedewerkers ($p < .05$). De beoordelingen zijn gegeven op een schaal die loopt van 1 (zeer weinig) tot 5 (zeer veel).

Elk van deze categorieën bestaat uit een aantal items, zodat in totaal 29 competenties zijn gemeten. Deze lijst van categorieën lijkt sterk op de eerder besproken indeling in componenten van Groen. Daarbij wordt de militair-technische component afgedekt door kennis van de organisatie, actiegerichtheid en interpersoonlijke competenties. Verder is de ethische component vertegenwoordigd door ethiek, en de politieke component door externe gerichtheid. De categorie intellectuele competenties is niet onder te brengen in de driedeling van Groen, maar is volgens ons wel belangrijk vanwege de steeds complexer wordende omgeving waarin operaties worden uitgevoerd.

Methode

De competenties zijn in een vragenlijst gesteld die is afgenomen bij een representatieve steekproef van officieren, onderofficieren en burgermedewerkers van de landmacht. Aan allen is gevraagd hoe zij de competenties van officieren en van onderofficieren van de landmacht beoordelen.

In totaal krijgen we daardoor per competentie zes oordelen: drie categorieën van respondenten (officieren, onderofficieren en burgermedewerkers) geven een oordeel over officieren en dezelfde drie categorieën geven een oordeel over onderofficieren. We hebben de respondenten niet gevraagd om een oordeel te geven over burgermedewerkers, omdat die categorie te divers is. We waren daarentegen wel geïnteresseerd in hun oordeel over militairen.

Voor het meten van het klimaat rond professionaliteit hebben we gebruik gemaakt van de aspecten die McCormick onderscheidt, aangevuld met een aantal eigen aspecten (zie tabel 3). Aan dezelfde officieren, onderofficieren en burgermedewerkers is gevraagd in hoeverre de genoemde aspecten in de landmacht voorkomen.

De vragenlijst is uitgezet bij in totaal 400 officieren, 700 onderofficieren en 100 burgermedewerkers van een aantal staven, operationele, logistieke en opleidingseenheden van de landmacht. Het aantal ingevulde vragenlijsten door officieren bedraagt 203; door onder-

officieren 148 en door burgermedewerkers 33. Daarmee is de respons gemiddeld ongeveer 30 procent.

Van de onderofficieren was de helft sergeant of sergeant der eerste klasse en de andere helft sergeant-majoor of adjudant. Bij de officieren waren de rangen van luitenant tot en met luitenant-kolonel ruim vertegenwoordigd (meer dan 35 respondenten) en hebben 17 kolonels de lijst ingevuld. Bij de burgers waren de schalen 8 tot 10 oververtegenwoordigd.

Verder was van de respondenten meer dan 90 procent man. In de steekproef waren zowel de wapens als de logistieke eenheden goed vertegenwoordigd. Door de grote spreiding van achtergrond van respondenten is sprake van een representatieve steekproef, waardoor goed inzicht kan worden verkregen in de opvattingen over de professionaliteit van officieren en onderofficieren bij nagenoeg alle geledingen van landmacht personeel.

Toelichting tabel 1

Tabel 1 geeft per competentie de gemiddelde waarden weer. In de eerste kolom staan de gemeten competenties. In de volgende kolommen staat hoe de officieren worden beoordeeld door respectievelijk zichzelf (tweede kolom), door de onderofficieren (derde kolom) en door de burgermedewerkers (vierde kolom). De scores zijn vetgedrukt als de drie verschillende categorieën beoordelaars statistisch significant¹³ verschillend van elkaar gescoord hebben.

In de vijfde tot en met de zevende kolom staat beschreven hoe de onderofficieren zijn beoordeeld. Ook daar zijn de scores vetgedrukt weergegeven als de drie categorieën beoordelaars significant van elkaar verschillen.

De laatste kolom geeft weer of voor de desbetreffende competentie een significant verschil is in beoordelingen die zijn gegeven aan officieren en aan onderofficieren. Als er geen significant verschil is wordt dit aangeduid met

13 Statistisch significant betekent hier dat de kans klein is (kleiner dan 5 procent) dat de verschillen tussen de beoordelingen van officieren, onderofficieren en burgermedewerkers aan toeval kunnen worden toegeschreven.

het symbool =. Als er wel een significant verschil is, is hier aangegeven welke categorie de hoogste score heeft gekregen.

Onderzoekresultaten: professionaliteit

Tabel 1 levert enkele interessante bevindingen op. Ten eerste laat het conform de verwachtingen zien dat beoordelingen van de eigen categorie over het algemeen positiever zijn dan beoordelingen door anderen. Dat wil zeggen, wanneer de professionaliteit van officieren beoordeeld wordt, oordelen officieren daar hetzelfde of positiever over dan onderofficieren en burgermedewerkers.

Eenzelfde effect is zichtbaar wanneer het over de professionaliteit van onderofficieren gaat. Daarover zijn onderofficieren het meest positief. Er zijn echter wel enkele uitzonderingen. De onderofficieren zijn positiever dan de officieren zelf over de interculturele oriëntatie van de officieren en over hun kennis van voorschriften en regels. De onderofficieren zijn juist minder positief over hun eigen kennis van de voorschriften en regels dan de officieren zijn.

Het feit dat zowel officieren als onderofficieren hun eigen kennis van voorschriften en regels minder goed achten dan de andere categorie, kan op twee manieren worden uitgelegd. Ten eerste kunnen zowel officieren als onderofficieren het idee hebben dat er op dat gebied iets te verbeteren valt, terwijl de andere categorie dat veel minder ziet. Ten tweede kan het ook zijn dat men kennis van voorschriften en regels niet iets vindt om trots op te zijn. Om die reden komt men er dan ook niet zo voor uit dat men er veel van af weet.

Een tweede interessante bevinding is dat onderofficieren en officieren op een aantal categorieën van competenties significant verschillend beoordeeld worden en ook beoordelen.

Kennis van de organisatie

Aan onderofficieren wordt een grotere vakkenkennis toegedicht dan de officieren, maar ook een grotere kennis van voorschriften en regels. Het

FOTO AVDD, R. GIELING

verschil in beide competenties is mogelijk een gevolg van het feit dat onderofficieren minder snel van functies roteren en zodoende een beter vakman kunnen zijn in een bepaalde functie.

Op de kennis van waarden en normen scoren de officieren echter hoger. Dit zou te maken kunnen hebben met hun verantwoordelijkheidspositie in de organisatie. Opvallend is verder dat er grote verschillen in beoordelingen zijn van officieren: onderofficieren schatten de vakkennis en de kennis van waarden en normen van officieren behoorlijk lager in dan dat officieren dat van zichzelf doen.

Actiegerichtheid

Op alle competenties die betrekking hebben op het leveren van daadwerkelijke actie (stressbestendigheid, flexibiliteit, initiatief, besluitvaardigheid, resultaatgerichtheid) worden officieren en onderofficieren hetzelfde beoordeeld. Opvallend is dat officieren en burger-

Irak, Britse sector, 2003.

*Militairen moeten hun taken
zelfstandig kunnen uitvoeren,
ook in moeilijke situaties*

Er zijn echter wel behoorlijke verschillen bij het beoordelen van onderofficieren. Opvallend is dat burgermedewerkers meestal lagere scores geven aan onderofficieren dan officieren doen (en die weer lager dan onderofficieren aan zichzelf). De enige competentie waar officieren hoger scoren dan onderofficieren is delegeren.

Externe gerichtheid

Officieren scoren hoger dan onderofficieren op competenties als omgevingsgerichtheid, organisatievermogen en netwerkgerichtheid. Dat wijst erop dat officieren meer om zich heen kijken als het gaat om wie wat voor hen kunnen betekenen, met wie samengewerkt kan worden, et cetera. Daarentegen scoren onderofficieren weer hoger op creativiteit en op dienstverlenendheid. Dat laatste houdt in dat van onderofficieren gezien wordt dat zij anderen daadwerkelijk van dienst zijn in hun relaties.

Intellectuele competenties

Conform de verwachtingen scoren officieren hoger dan onderofficieren op analytisch vermogen, organisatiebewustzijn en visie. Wat opvalt zijn de lage scores die officieren hierbij aan onderofficieren geven.

Om na te gaan waar officieren en onderofficieren relatief hoog en laag op scoren is in tabel 2 weergegeven op welke vijf competenties officieren en onderofficieren het hoogst en het laagst gescoord worden.

Toelichting tabel 2

Uit tabel 2 blijkt dat officieren vooral op het gebied van ethische aspecten en organisatieaspecten goed gewaardeerd worden. Waar zij voornamelijk slecht op scoren zijn competenties die te maken hebben met directe persoonlijke contacten met ondergeschikten en met gevoel voor de personen met wie zij in hun omgeving te maken hebben (dienstverlenendheid en interculturele oriëntatie).

medewerkers bij deze competenties er ongeveer hetzelfde over denken en dat onderofficieren systematisch anders scoren. Zo beoordelen ze zichzelf behoorlijk hoger dan de andere categorieën dat doen. Zo vinden onderofficieren bijvoorbeeld dat ze extreem flexibel zijn, maar officieren en burgermedewerkers schatten dat beduidend lager in.

Ethiek

Voor wat betreft ethiek zijn er weinig significante verschillen tussen officieren en onderofficieren. Het enige verschil is er bij de toewijding aan de doelstellingen van Defensie. Daarop scoren de officieren hoger.

Interpersoonlijke competenties

Op de meeste interpersoonlijke competenties scoren de onderofficieren hoger dan de officieren. Ze communiceren in meer begrijpelijke taal dan officieren, zijn beter in samenwerking, coaching en interpersoonlijke sensitiviteit. Ten slotte hebben ze hogere scores op charisma.

	Officieren	Onderofficieren
Hoogste scores	Integriteit Organisatiebewustzijn Netwerkgerichtheid Organisatievermogen Kennis waarden en normen	Gezagsaanvaarding Stressbestendigheid Kennis voorschriften en regels Samenwerking Vakkennis
Laagste scores	Interpersoonlijke sensitiviteit Coaching Interculturele oriëntatie Dienstverlenendheid Charisma	Visie Analytisch vermogen Interculturele oriëntatie Organisatiebewustzijn Omgevingsgerichtheid

Tabel 2: Competenties waarop officieren en onderofficieren het hoogst en het laagst beoordeeld worden

Onderofficieren zijn het sterkst in kennisaspecten, gezagsaanvaarding, stressbestendigheid en samenwerking. Uit de competenties waarop zij het laagst scoren, blijkt dat ze als zwak worden beschouwd in hun gevoel voor de ruimere omgeving waarbinnen ze hun taken verrichten.

Onderzoeksresultaten: het klimaat rond professionaliteit

Om het klimaat te onderzoeken waarin professionaliteit tot zijn recht moet komen, maken we gebruik van de aspecten van McCormick, aangevuld met een aantal eigen aspecten. De eerste 11 items in tabel 3 zijn dezelfde als die

van McCormick. De laatste vier items hebben wij zelf toegevoegd.

We hebben deze items toegevoegd omdat daarmee een indicatie kan worden verkregen of er een gedeelde visie is op wat de organisatie nastreeft en waar de organisatie voor staat, iets dat volgens ons cruciaal is voor het klimaat rond professionaliteit. Aan officieren, onderofficieren en burgermedewerkers is gevraagd in hoeverre elk van de aspecten in de landmacht voorkomt (op een schaal van zeer weinig (1) tot zeer veel (5)).

Toelichting tabel 3

In het navolgende gaan wij kort in op de onderzochte items. Een ‘zero defects’-mentaliteit komt volgens het gros van de respondenten niet veel voor. Het ontbreken van deze mentaliteit heeft een positieve uitwerking op het lerend vermogen van de organisatie en daarmee een positief effect op de professionaliteit van de medewerkers. Toch zijn er wel verschillen in perceptie tussen de drie categorieën beoordelaars. De onderofficieren zien het meest dat fouten niet getolereerd worden en burgers zien dat het minst.

Volgens veel respondenten is er sprake van een zekere mate van ‘commitment’ binnen de landmacht. Opvallend is wel dat het burgerpersoneel een veel positiever ‘commitment’ ziet dan het militaire personeel en dat de on-

FOTO AVDD, R. GIELING

As Samawah, Irak, 2003. Na een brand gevolgd door een explosie is de munitieopslag volledig met de grond gelijk gemaakt. De Explosieven Opruimingsdienst (EOD) inventariseert de risico's. De EOD bestaat uit land- en luchtmachtpersoneel die elkaars kennis op het gebied van ruiming aanvullen

	Off	Ooff	Burg
Zero defects (geen fouten accepteren/afrekenen)	2.76	2.97	2.54
Commitment van personeel aan de organisatie	3.17	3.08	3.66
Ticketpunching (snel en kort bepaalde functies vervullen)	3.42	3.35	3.11
Politicking (politiek gedrag binnen de organisatie om eigen doeleinden te realiseren)	3.43	3.35	3.26
Samenwerking	3.57	3.52	3.57
Risicomijdend gedrag bij leidinggevenden	3.61	3.48	3.20
Careerism (eigen carrière boven belang organisatie en ondergeschikten)	3.62	3.67	3.51
Niet meer weten wat tot succes in de carrière leidt	3.69	3.70	3.46
Verminderde (carrière)verwachting	3.91	3.84	3.66
Onrust bij het personeel	3.95	3.85	4.03
Cynisme bij het personeel	4.11	3.74	4.00
Eensgezindheid bij de leiding en het personeel	2.71	2.70	2.71
Inbreuken maken op de regels	3.07	2.93	2.86
Bedreiging van de waarden/normen	3.43	3.33	3.34
Onduidelijkheid over de doelen bij het personeel	3.45	3.21	3.49

Tabel 3: Percepties van organisatieklimaat, zoals weergegeven door officieren, onderofficieren en burgermedewerkers van de landmacht (1 = zeer weinig, 5 = zeer veel). De getallen zijn vetgedrukt als er significant verschillende uitkomsten zijn tussen officieren, onderofficieren en burgermedewerkers; Off = officieren, Ooff = onderofficieren, Burg. = burgermedewerkers

derofficieren hier het laagst scoren. Het aspect samenwerking scoort hoog en bovengemiddeld. Er zijn geen significante verschillen tussen de categorieën.

‘Ticketpunching’, ‘careerism’ en ‘politicking’ worden door veel respondenten herkend en komen relatief vaak voor, in ieder geval meer dan gemiddeld. Deze aspecten hebben te maken met het feit dat het personeel zelf verantwoordelijk is gemaakt voor de eigen carrière. De scores tonen aan dat veel respondenten vinden dat veel mensen (te) veel met hun carrière bezig zijn. Er zijn geen opvallende verschillen in perceptie tussen de categorieën.

Opvallend is verder dat bij risicomijdend gedrag bij leidinggevenden hoog wordt gescoord. Daarbij zijn de verschillen tussen de categorieën significant, met als uitschieter de officieren. Zij zien bij hun superieuren het vaakst risicomijdend gedrag. Wellicht heeft dat te maken met de posities die officieren bekleden en de mogelijkheden die ze hebben om ‘in de keuken’ te kijken van hogere leidinggevenden.

Niet meer weten wat tot succes leidt, verminderde carrièreverwachting en onrust bij personeel kunnen worden samengenomen. Deze zorgen scoren erg hoog en geven aan dat het personeel niet meer zeker is over de eigen toekomst binnen de organisatie en ook niet weet op welke wijze het meer zekerheid voor zichzelf kan creëren. Dit kan mogelijk leiden tot

Oefening genie, 2004. Bij professionaliteit moet er sprake zijn van activiteiten die waarde toevoegen of voor een ander nut hebben

vroegtijdig verloop, net als in de US Army. Er zijn geen significante verschillen tussen de categorieën.

De meest opvallende score levert het item cynisme op. Bij alle categorieën respondenten scoort dit zeer hoog en komt het in hun ogen vaak voor. Het hoogst scoren de officieren. Mogelijk is er een verband met het ook door officieren hoog gescoorde risicomijdend gedrag bij leidinggevendenden. Een hoge mate van cynisme in de organisatie is een zorgelijke tendens omdat daarmee de geloofwaardigheid van de organisatie onder druk wordt gezet.

Het past voorts in deze lijn van de scores dat de respondenten weinig eensgezindheid bij de leiding en het personeel waarnemen. Dit gedrag scoort het laagst van alle beoordeelde percepties van het klimaat rond professionaliteit. Er ligt een belangrijke taak voor de organi-

satie als geheel om de doelstellingen van de organisatie en de taken, met inbegrip van de 'commander's intent', te communiceren, maar ook om de geluiden vanuit de organisatie op te vangen en herkenbaar te maken voor iedereen. De twee items inbreuken maken op de regels en bedreiging van de waarden/normen verwijzen allebei naar datgene wat men gewend is. Het valt op dat de respondenten zien dat de normen en waarden van de landmacht worden bedreigd, maar dat er niet veel inbreuk op de regels wordt gemaakt. Dit laatste is een belangrijk positief gegeven omdat het kunnen handhaven en naleven van regelgeving zorgt voor een ordentelijk bedrijfsproces en een professionele taakuitvoering bij bijvoorbeeld uitzendingen.

Het eerste is daarentegen heel wat zorgelijker, zeker door de externe aandacht die er is voor ethisch verantwoord handelen en het afleggen van verantwoordelijkheid, zowel in de media als in de politiek.

Tot slot kunnen we zien dat er bij veel respondenten onduidelijkheid over de organisatie-doelen bij het personeel is. De vele veranderingen leiden kennelijk tot onduidelijkheid over de richting waarin de landmacht koerst. Communicatie in de lijn is hier kennelijk zeer gewenst.

Conclusies en aanbevelingen

In dit onderzoek is nagegaan hoe de professionaliteit van officieren en onderofficieren van de landmacht beoordeeld wordt door officieren, onderofficieren en burgermedewerkers van diezelfde landmacht. Tevens hebben deze personen een oordeel gegeven over het 'professionaliteitsklimaat'. Het onderzoek geeft een interessant beeld.

Het valt op dat officieren en onderofficieren op de meeste competenties positief beoordeeld worden, dat wil zeggen: hoger dan neutraal. Er zijn wel enkele uitzonderingen. Zo worden officieren lager dan neutraal beoordeeld op interpersoonlijke sensitiviteit, coaching en interculturele oriëntatie. Het gaat hierbij vooral om interpersoonlijke vaardigheden.

FOTO AVDD, S. HILCKMANN

Het 'klimaat voor professionaliteit' beoordelen de respondenten als 'slecht'. De oorzaken daarvan liggen gedeeltelijk binnen de landmacht

FOTO: VAN WESTERHOVEN, COLLECTIE NIMH

Het aspect 'samenwerking' scoort hoog. Hetzelfde geldt voor 'cynisme', vooral onder officieren

Onderofficieren op hun beurt worden lager dan neutraal beoordeeld op analytisch vermogen, organisatiebewustzijn, visie, omgevingsgerichtheid en op interculturele oriëntatie. Bij hen gaat het hierbij om conceptuele vaardigheden.

Enkele onderontwikkelde competenties

Als deze scores worden vergeleken met de categorieën van Groen, dan valt op dat de militair-technische component niet helemaal goed ontwikkeld is. Dit onderzoek laat zien dat vooral de interpersoonlijke vaardigheden bij officieren voor verbetering vatbaar lijken. Interpersoonlijke sensitiviteit en coaching zijn in de ogen van onderofficieren en burgermedewerkers duidelijk te ontwikkelen competenties bij officieren.

Voor wat betreft de politieke component nemen burgermedewerkers bij zowel officieren als onderofficieren een onderontwikkelde interculturele oriëntatie waar. De ethische component is in de ogen van de respondenten voldoende ontwikkeld. De items integriteit, verantwoordelijkheid en toewijding worden vrij hoog beoordeeld.

De scores kunnen ook worden vergeleken met de genoemde criteria die Schouten heeft onderkend voor de professionele beroepsmilitair: leiderschap, discipline, vakmanschap, liefde voor het vak, incasseringsvermogen en kameraadschap. Als deze criteria vrij vertaald worden naar respectievelijk charisma, gezagsaanvaarding, vakkennis, toewijding, stressbestendigheid en samenwerking, zoals die in dit onderzoek zijn gebruikt, dan is duidelijk dat de onderofficieren over het algemeen beter scoren op wat Schouten belangrijk vond bij zijn leidinggevend. Van de zes genoemde criteria scoren officieren alleen hoger op 'toewijding'.

Op grond van het bovenstaande zou het voor de hand liggen om bij de officieren meer aandacht te besteden aan zaken als interpersoonlijke sensitiviteit, coaching en charisma. Deze elementen passen wat ons betreft ook goed in een leiderschapsstijl waarin sociale aspecten verweven zijn. Wij merken echter wel op dat in het geval van coaching en charisma er wel een verband denkbaar is met de resultaten van het onderzoek naar het klimaat rond professionaliteit. Als er immers onduidelijkheid is over de doelen van de landmacht, dan is het ook moeilijk om jongere collega's te coachen. En risicomijdend gedrag leidt weer tot een gebrek aan charisma.

Voor onderofficieren zou meer aandacht nuttig lijken op het gebied van analytisch vermogen en omgevingsgerichtheid. Voor zowel officieren als onderofficieren zal tijdens de (initiële) opleiding en training aandacht moeten worden geschonken aan deze elementen. We kunnen dus concluderen dat de professionaliteit van de officieren, onderofficieren en burgermedewerkers van de Koninklijke Landmacht als positief wordt gezien.

Slecht klimaat voor professionaliteit

Uit het onderzoek blijkt verder dat het klimaat waarin die professionaliteit tot zijn recht moet komen als slecht wordt beoordeeld door de respondenten. Zo hebben mensen twijfels over hun carrièremogelijkheden en zien zij dat veel leidinggevend bezig zijn met risicomijdend

gedrag en dat zij daarbij uitsluitend hun eigen carrière als uitgangspunt nemen. Dat maakt veel mensen cynisch en creëert onrust bij het personeel.

Daarnaast ziet men dat de waarden en normen waar de landmacht voor stond bedreigd worden en constateert men dat er onduidelijkheid is over de doelen van de landmacht. Deze tendens kan op termijn een negatief effect hebben op de professionaliteit. Professionaliteit gedijt immers, zoals gezegd, het best in een situatie waarin het individu tot zijn recht kan komen en waarin initiatieven gewaardeerd worden.

Nederland versus de VS: dezelfde tendensen

De door ons gevonden scores stemmen overeen met het onderzoek zoals dat door McCormick bij de US Army is gedaan. Dezelfde negatieve tendensen zoals vastgesteld bij de US Army doen zich bij de Koninklijke Landmacht voor. Waar het ons om ging is vast te stellen of zich in een veranderende organisatie als de landmacht dezelfde soort ontwikkelingen voordoen als bij de US Army. Het antwoord daarop is dus bevestigend. Dat is meteen ook reden tot zorg. De scores van alle respondenten zijn nagenoeg gelijksoortig, waardoor het aannemelijk is dat de door ons gemeten percepties breed binnen de organisatie aanwezig zijn.

Als we de onderzochte items nader beschouwen, vooral op het aspect wie verantwoordelijk is voor bepaalde zaken, dan kunnen we constateren dat enkele negatieve ontwikkelingen binnen de landmacht ontstaan, maar dat de verantwoordelijkheid ervoor buiten de landmacht ligt. Het gaat dan bijvoorbeeld om zaken als personeelsbeleid, bevorderingsbeleid en regelgeving.

Deze voor het personeel belangrijke elementen zijn voor wat betreft het beleid belegd bij de Commandant der Strijdkrachten. De Commandant Landstrijdkrachten zal dus hier zijn invloed moeten aanwenden om ongunstige elementen voor zijn personeel in gunstige zin bij te buigen. Wij zijn echter van mening dat ook

binnen de landmacht kan worden bijgedragen aan het bestrijden van ongunstige percepties. De landmacht zelf beschikt over de verantwoordelijkheid en de mogelijkheden om met de plaatsing van personeel rekening te houden en daarmee zaken als 'ticketpunching' en 'careerism' te beïnvloeden.

Maar ook zaken als cynisme en onduidelijkheid van doelen kunnen binnen de landmacht worden bestreden door duidelijkheid aan het personeel te verschaffen en door consistentie in optreden van de verantwoordelijke commandanten. De basis hiervoor ligt er, omdat een grote meerderheid van de respondenten van mening is dat de samenwerking en het commitment binnen de organisatie op een hoog niveau liggen.

Waarden en normen binnen de KL

Wij vragen op grond van ons onderzoek bijzondere aandacht voor de bedreiging van waarden en normen van de landmacht. Die wordt door de respondenten als bovengemiddeld ervaren. Juist die waarden en normen van de organisatie zorgen voor het karakter ervan en voor de juiste ethische en morele uitvoering van moeilijke taken.

In het licht van het voorgaande houden Snider en Watkins een dringend pleidooi om de aard van de militaire professie te blijven ontwikkelen. Zij vrezen dat bij een verder verlies van een professionele attitude – wat kan worden veroorzaakt door de percepties van het professionaliteitsklimaat – uiteindelijk ook het operationele optreden daardoor negatief beïnvloed zal worden. De belangrijkste conclusie uit hun boek onderschrijven wij dan ook van harte:

At present, the Army's bureaucratic nature outweighs and compromises its professional nature. This is true in practice, but, of greater importance, it is regarded as true in the minds of the officer corps. Officers do not share a common understanding of the Army profession, and many of them accept the pervasiveness of bureaucratic norms and behavior as natural and appropriate.¹⁴

14 D.M. Snider & G.L. Watkins – *The Future of the Army profession*. McGraw-Hill, 2002, p. 53.

De bevrijding van Breda door de Eerste Poolse Pantserdivisie

Beeldvorming en groeps cultuur

In de Tweede Wereldoorlog streed de Eerste Poolse Pantserdivisie aan Geallieerde zijde. De divisie bevrijdde de stad Breda in oktober 1944. Na de oorlog bleven ongeveer vierhonderd Poolse militairen in Breda of in de omgeving wonen. Dit artikel behandelt de vraag hoe de Poolse militairen hun strijd in West-Europa beleefden en welke rol de bevrijding van Breda in deze beleving heeft gespeeld.

Drs. V.W.M. van der Zee*

Poolse militairen vochten in de Tweede Wereldoorlog – al dan niet vrijwillig – zowel aan Sovjet- als aan Geallieerde zijde. Ongeveer honderdduizend Polen streden voor de Westerse Geallieerden, het dubbele aantal voor de Sovjet-Unie. Op 29 oktober 1944 bevrijdde de Eerste Poolse Pantserdivisie de stad Breda. Dit artikel analyseert hoe de Poolse militairen hun strijd in West-Europa beleefden en welke rol de bevrijding van Breda in deze beleving heeft gespeeld. Het woord beleven omschrijf ik daarbij als een combinatie van het fysieke en het morele beeld dat een individuele militair of een groep militairen van zichzelf heeft.¹ Het fysieke beeld is gericht op de militair die zich samen met andere militairen in het oorlogsgeweld bevindt: het draait om de alledaagsheid van de oorlog, het vechten en het front. Het morele beeld daarentegen is meer gericht op gedachten over het doel en het nut van de oorlog. Het draait hier bijvoorbeeld om de vragen waarom een militair zich verbonden voelt

met zijn land en waarom dat land oorlog voert.² De bevrijding van Breda is tot nu toe voornamelijk onderzocht vanuit militair-operationeel oogpunt. Dit onderzoek heeft een andere focus, waarin vooral culturele en sociale factoren aan bod komen. Om begrip te krijgen hoe een militair de oorlog beleefd heeft zijn culturele en sociale factoren namelijk onmisbaar. Daarnaast is het relevant te kijken naar de manier waarop de Poolse militairen en de inwoners van Breda met elkaar omgingen, omdat dit mede heeft bepaald hoe de veteranen terugkeken op hun strijd in het Westen, die voor de meeste Polen al in 1939 begon.

In dit artikel komt eerst de oprichting van de Eerste Poolse Pantserdivisie aan bod, daarna wordt gekeken naar beeldvorming en groeps cultuur. Het tweede gedeelte van het artikel gaat over de bevrijding van Breda en de periode na de bevrijding, toen de Poolse militairen overwinterden in de stad. Een deel van de militairen werd ingekwartierd bij Bredase gezinnen en de banden die in deze tijd ontstonden bleven ook na de oorlog bestaan. Daarom zal ook gekeken worden naar de periode na de oorlog en ten slotte zal de vraag beantwoord worden hoe de Poolse militairen hun strijd in West-Europa beleefd hebben.

* De auteur studeerde geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen en militaire geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Zij bedankt de medewerkers van het Generaal Maczek Museum in Breda en de Poolse veteranen voor hun hulp bij de totstandkoming van dit artikel.

1 J.S. van der Meulen, *De verbeelding van de soldaat. Moderne oorlog en klassieke militaire cultuur* (proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht, 1990) blz. 42.

2 Van der Meulen, *ibidem*.

De oorlog begint

In augustus 1939 sloten Duitsland en de Sovjet-Unie het Hitler-Stalin Pact, een niet-aanvalsverdrag dat er in voorzag dat de twee landen niet tegen elkaar ten strijde zouden trekken. Daarnaast besloten beide landen geen steun te verlenen aan een derde mogendheid wanneer die Duitsland of de Sovjet-Unie zou aanvallen. Berlijn en Moskou zouden elkaar raadplegen in kwesties van gemeenschappelijk belang en één van deze kwesties was Polen. Door de centrale ligging tussen Duitsland en de Sovjet-Unie was het grondgebied van Polen voor beide een gewenste prooi. Op 1 september 1939 vielen de Duitsers Polen binnen, op 17 september volgden de Sovjet-troepen. De militairen van het Poolse leger werden gevangen genomen en de aandacht van de Sovjet-troepen ging daarbij voornamelijk uit naar de personen die zij als hun klassenvijand beschouwden, namelijk de officieren. In april 1943 ontdekten de Duitsers bij Katyn een aantal massagraven met daarin de lichamen van ruim vierduizend Poolse officieren, die daar door Sovjet-troepen waren omgebracht. Naast Poolse officieren verdwenen ook leden van de rechterlijke macht, politiefunctionarissen, geestelijken, fabriekseigenaren, grondbezitters, directeuren, handelaren, vakbondsleden, onderwijzers en artsen. Polen verdween als staat van de landkaart en het grondgebied werd, conform een geheim protocol van het Hitler-Stalin Pact, verdeeld tussen Duitsland en de Sovjet-Unie.

Een deel van de door het Sovjet-leger gevangen genomen Poolse militairen wist te ontsnappen. Na vaak lange omzwervingen en via allerlei routes bereikten zij West-Europa. In totaal zouden zich aan de zijde van de Westerse Geallieerden 115.000 Poolse militairen verzamelen, van wie er ongeveer 80.000 inzetbaar waren. Uit deze groep werden onder meer het Tweede Poolse legerkorps³ en de Eerste Poolse Pantser-

FOTO STADSARCHIEF BREDA

Generaal Maczek, commandant van de Eerste Poolse Pantserdivisie

divisie geformeerd, evenals de Eerste Poolse Onafhankelijke Parachutistenbrigade en groepen ter aanvulling van de Britse luchtmacht. De Tiende Gemotoriseerde Cavaleriebrigade was één van de groepen die naar West-Europa ging. Deze brigade was één van de modernste onderdelen van het Poolse leger en stond onder leiding van kolonel S.W. Maczek. In West-Europa zou deze brigade de basis vormen voor de nieuw op te richten Eerste Poolse Pantserdivisie.⁴

Strijden in West-Europa

Er zijn verschillende redenen waarom Polen naar West-Europa uitweken. Het was zeker niet vanzelfsprekend, want er zijn veel voorbeelden van landen waar de bevolking in bezet gebied ofwel afwachtend reageerde, of vanuit de plaats zelf probeerde actie te ondernemen. In Polen verlieten zowel militairen als burgers hun land om elders de strijd aan te gaan. Zij wilden tegen Duitsland vechten in de hoop dat de Geallieerden zouden winnen en Polen bevrijd zou worden. De Polen die uitweken naar West-Europa waren derhalve niet gedreven door kameraadschap of heldhaftigheid. Naarmate de tijd vor-

3 Het Tweede Poolse legerkorps stond onder leiding van luitenant-generaal W. Anders en bestond uit ongeveer 60.000 tot 70.000 militairen. Het korps streed onder andere bij Monte Cassino in 1944.

4 F. Ruczynski, 'Het aandeel van de Poolse strijdkrachten in de bevrijding van Nederland', in: *Het aandeel van de Polen in de bevrijding van Nederland*, uitgave van de Ambassade van Polen (Den Haag, 2004) blz. 13.

derde en de Polen langer van huis waren, zou de onderlinge kameraadschap wel aan belang winnen. Daarbij is het noodzakelijk te bedenken dat de achtergronden van de militairen in de Eerste Poolse Pantserdivisie grote verschillen vertoonden. Niet alleen afkomst en taal – sommige Polen woonden bijvoorbeeld al jaren in Frankrijk – maar ook ervaring en opleidingsniveau liepen sterk uiteen. Sommige Polen waren al jaren militair, anderen hadden enige ervaring opgedaan toen hun land in 1939 werd binnengevallen. Weer anderen hadden helemaal geen ervaring met oorlog.

Kolonel Maczek, inmiddels bevorderd tot generaal, zag zich voor de taak gesteld van al deze groepen met volstrekt diverse achtergronden een echte eenheid te maken. Fricties en animositeit deden zich voor en met name tussen de verschillende legeronderdelen gold ‘onbekend maakt onbemind’. Maczek bedacht een soort ruilsysteem, waarbij hij infanterie-officieren tijdelijk bij de cavalerie plaatste en vice versa, zodat zij elkaar zouden leren kennen. Dat deze proef slaagde bleek wel uit het feit dat veel officieren na hun tijdelijke plaatsing niet meer terug wilden naar hun oorspronkelijke onderdeel.⁵ Het was één van Maczeks pogingen een esprit de corps-gevoel te smeden voor de gehele Eerste Poolse Pantserdivisie.

Training van de divisie

De Eerste Poolse Pantserdivisie kreeg in Groot-Brittannië moderne wapens en tanks en het personeel werd er opgeleid. Het tankpersoneel ging naar Dorset, waar de Britten al jarenlang hun tankbemanningen trainden. De taal wierp de nodige barrières op, want de meeste Polen spraken nauwelijks tot geen Engels. Toch wisten de Poolse militairen zich de nodige kennis eigen te maken. Volgens één van de Poolse veteranen waren de Poolse militairen zelfs de best opgeleide tankbemanningen. Het grootste verschil tussen de Poolse en Britse militairen lag volgens hem in het feit dat de Polen alle verschillende functies konden uitoefenen, terwijl de Britten de taken verdeelden. Het voordeel van het Poolse systeem was dat de bemanningsleden elkaar op elk moment konden vervangen.⁶ Voor sommige militairen liet de

korte tijd tussen hun aanmelding en de eerste inzet van de divisie weinig ruimte voor een uitgebreide opleiding. Zij leerden aan het front de capaciteiten van hun tanks pas goed kennen en hadden, zoals één van de veteranen vertelde, weinig ervaring met het fenomeen oorlog:

‘Op het einde van de opleiding kregen we ’n soort ‘generale repetitie’. Er werd met scherpe munitie over ons heen geschoten, dus we moesten goed laag over de grond kruipen om niet geraakt te worden. Nadat ik daar voor de eerste keer de kogels over me heen had horen fluiten, was ik blijkbaar ook meteen klaar voor de strijd. De opleiding was daarmee ten einde.’⁷

De Zak van Falaise

Na een periode van training begonnen de 13.872 mannen van de Eerste Poolse Pantserdivisie in augustus 1944 ‘met een zeker enthousiasme’⁸ aan een lange veldtocht.⁹ ‘Een zeker enthousiasme’, omdat de strijd nu eindelijk

Generaal Maczek maakte van zijn divisie, waarvan de leden volstrekt diverse achtergronden hadden, een echte eenheid

echt zou beginnen, omdat er eindelijk een kans was iets te doen tegen het Duitse leger.¹⁰ De omvang van de divisie zou oplopen tot ruim 16.000 man, van wie 885 officieren en 15.210 manschappen. De veldtocht begon in Normandië, waar de Polen een bijdrage leverden aan het Geallieerde optreden bij het sluiten van de Zak van Falaise, een omvatting van de Duitse troepen. De Poolse en Canadese militairen aan de noordflank van de zak waren betrekkelijk

5 S. Maczek, *Avec mes blindes: Pologne, France, Belgique, Hollande, Allemagne* (vertaling van *Od podwoły do czolga, wspomnienia wojenne 1918-1945*) (Parijs, Presses de la Cité, 1967) blz. 165.

6 P. de Leeuw, ‘Een bescheiden bevrijder, Wladyslaw Figlarek’ in: *De Stem*, 13 juli 1994.

7 J. Jespers, *Levensbeschrijving van de heer Alfons Raichert* (Breda, 2001) blz. 35.

8 Jespers, idem, blz. 41.

9 J. van Alphen, *Breda bevrijd, oktober 1944* (Breda, Generaal Maczek Museum, 1994) blz. 1.

10 Jespers, *Levensbeschrijving van de heer Alfons Raichert*, blz. 36 en 41; Interview met A. Raichert, te raadplegen via: V.W.M. van der Zee, *Voor uw en onze vrijheid – Hoe de Poolse militairen de strijd in West-Europa en specifiek de bevrijding van Breda beleefden* (master-scriptie, Universiteit van Amsterdam, 2009) bijlage, 3.

onervaren en boekten weinig vooruitgang. De Britse veldmaarschalk Montgomery stuurde echter geen versterkingen, maar liet de troepen aanmodderen.¹¹ De Zak van Falaise resulteerde in grote verliezen – ongeveer 50.000 krijgsgevangenen en 10.000 doden – aan Duitse zijde.¹² Ook op materieel vlak werd het Duitse leger zwaar getroffen, want het moest vrijwel alle artillerie, tanks en vrachtwagens op het slagveld achterlaten. Maar doordat de lus niet helemaal dicht was geweest, hadden ongeveer 40.000 Duitse militairen weten te ontkomen.

FOTO STADSARCHIEF BREDA

Poolse officieren en manschappen zagen een onderscheid tussen hun eigen optreden en dat van de overige Geallieerden

De Geallieerde commandanten generaal Eisenhower en Montgomery zetten hun strijd tegen het Duitse leger voort, maar verschilden van mening hoe de Geallieerde troepen naar Duitsland moesten trekken. Montgomery wilde een snelle opmars naar de Noord-Duitse Laagvlakte via België en Nederland, Eisenhower pleitte daarentegen voor een brede opmars richting Berlijn, waarbij steeds eerst de eigen terreinwinst zou worden geconsolideerd. Eisenhower besloot tot een compromis, waarbij één van de

drie legergroepen Montgomery's plan zou uitvoeren, terwijl de twee andere legergroepen de Duitse troepen over de gehele breedte van het front zouden aanvallen.¹³

De Geallieerde commandanten

Eisenhower en Montgomery dachten niet alleen verschillend over de te volgen strategie, maar hadden ook ieder hun eigen manier van leidinggeven. In het voorjaar van 1944 werd aangekondigd dat de Eerste Poolse Pantserdivisie bezoek zou krijgen van generaal Grouse. Maczek haalde hem op van het station en zag tot zijn verbazing dat het Eisenhower was, die bewust een andere naam had opgegeven omdat hij geen van tevoren in elkaar gedraaid verhaal wilde horen. Maczek en zijn officieren en manschappen waren enthousiast over Eisenhower, Maczek schreef later in zijn memoires dat Eisenhower de harten van de Poolse militairen wist te veroveren.¹⁴ Eisenhower had een ongedwongen houding en gebruikte eenvoudig taalgebruik om zich uit te drukken.

Volgens Maczek viel de zeer sympathieke houding van Eisenhower extra op door het contrast met Montgomery, die de Poolse troepen een maand eerder had bezocht. Wat de Poolse militairen verbaasde was dat Montgomery geen militair tenue droeg en – zogenaamd of echt? – niet wist welke taal de Polen in hun vaderland eigenlijk spraken, 'Duits of Russisch?'.¹⁵ Montgomery had kritiek geuit op het optreden van de Polen en Canadezen bij Falaise. Hij had echter zelf een verkeerde inschatting van de situatie gemaakt en de kans op succes te groot geacht. Zowel de Poolse als de Canadese troepen waren onervaren, bij de Polen kwamen daar nog problemen met de Engelse taal bij. Achteraf was Montgomery van mening dat de Polen hun opdracht niet goed hadden uitgevoerd en hij gaf de Canadese generaal Crerar opdracht de Polen 'een trap onder hun achterste te geven', zodat zij het de volgende keer beter zouden doen.¹⁶

Na Falaise trok de Eerste Poolse Pantserdivisie naar Noord-Frankrijk en verschillende plaatsen in België werden door de divisie bevrijd. Bij de bevrijding van Breda was het optreden van de

11 J.M. Didden en M. Swarts, *Brabant bevrijd* (Hulst, Van Geyt Productions, 1993) blz. 14.

12 C. P.M. Klep en B. Schoenmaker (red.), *De bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank* (Den Haag, Sdu Uitgeverij, 1995) blz. 44, 47.

13 Idem, blz. 52.

14 Maczek, *Avec mes blindes*, blz. 165-166.

15 Idem, blz. 175-176.

16 P.D. Dickson, *A Thoroughly Canadian General – A Biography of General H.D.G. Crerar* (Toronto, University of Toronto Press, 2007) blz. 313.

divisie van een nevenaantal uitgegroeid tot hoofdaanval.¹⁷ Bij de Geallieerde commandanten, ook bij Montgomery, oogstten de Poolse militairen daarmee lof. Crerar sprak na de bevrijding van Breda uiterst positief over de militairen van de Eerste Poolse Pantserdivisie:

'No other Allied Commander had better soldiers than I, as I had under my command the Polish soldiers. They performed every combat task entrusted to them. The Poles represent the highest level of military value'.¹⁸

Beeldvorming

De Poolse veteranen die ik heb geïnterviewd gaven aan dat zij beter met de Canadezen konden samenwerken dan met de Britten. Dit zouden zij nu zo kunnen zien door de wraage nasmaak die de kritiek van Montgomery bij hen heeft achtergelaten. Daarnaast zouden verschillen in de manier van optreden tussen de diverse nationaliteiten een rol gespeeld kunnen hebben. De Polen zagen zelf namelijk een onderscheid tussen hun eigen manier van optreden en dat van de overige Geallieerden. Volgens de veteranen van de Eerste Poolse Pantserdivisie kwamen de verschillen tussen de nationaliteiten vooral voort uit een combinatie van mentaliteit, opvoeding en opleiding. De Canadezen hadden betrekkelijk weinig ervaring met oorlogvoeren. Het Poolse optreden was, meer dan het Britse, gericht op snelheid, de militairen wilden immers zo snel mogelijk hun vaderland bevrijden. De Polen hadden geleerd te werken met de middelen die beschikbaar waren, terwijl de Britten minder haast hadden en eerder bereid waren te wachten op ontbrekende onderdelen.¹⁹

Ondanks de verschillen verliep de samenwerking tussen de diverse nationaliteiten doorgaans soepel. Er was oprecht onderling respect en de onderlinge rivaliteit was doorgaans niet groter dan die tussen de verschillende krijgsmacht-delen of regimenten. Frontsoldaten vervloekten regelmatig de niet-frontsoldaten die veel minder risico liepen en meer luxe hadden. Van

welke nationaliteit die soldaten waren maakte daarbij niet zo veel uit.²⁰

Beeld van de vijand

Aangezien Polen van twee kanten was binnengevallen, hadden de Poolse militairen twee tegenstanders, namelijk Duitsland en de Sovjet-Unie. In West-Europa kregen zij te maken met het Duitse leger. Wanneer de Poolse veteranen over het Duitse leger in het algemeen spraken, valt op dat zij vooral ontzag hadden voor de professionaliteit van die militairen. De Duitse

BEELDBANK WO2 - NEDERLANDS INSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE

De Duitsers konden als individuele Wehrmacht-soldaten op het ontzag van de Polen rekenen

discipline, de technologische kwaliteiten, de camouflagetechnieken, de terreinkennis en het improvisatievermogen golden als sterke punten.²¹ Het Duitse leger is echter een breed begrip en de Poolse militairen maakten in hun beeldvorming onderscheid tussen verschillende groepen. De groep waartegen zij de grootste aversie hadden was ongetwijfeld de SS, die gekenmerkt werd door een hoge gevechtsbereidheid en fanatiek optreden. Volgens de Poolse veteranen waren de meeste dingen die niet door de beugel konden toe te schrijven

17 S. Maczek, 'De bevrijding van Breda - oktober 1944', in: *De Oranjeboom* XII (1959) blz. 159.

18 W. Biegański, *Poles in the battle of Western Europe* (Warschau 1971) blz. 61.

19 Interview met de heer W. Kohutnicki, te raadplegen via: Van der Zee, *Voor uw en onze vrijheid*, bijlage, blz. 19.

20 Klep en Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland*, blz. 327-328.

21 Ibidem.

aan de SS en niet aan de ‘gewonere’ *Wehrmacht*-soldaten.²²

Het grootste verschil dat waarneembaar is in het beeld van de vijand, is dat tussen een individuele soldaat en een hele groep. Er was wel haat tegen dé Duitsers en hun nazi-leer, maar niet tegen individuele militairen. Poolse militairen konden het te doen hebben met Duitsers die naar de strafcompagnie werden gestuurd

Poolse militairen ontwikkelden een algeheel en een individueel beeld van de vijand

of die werden afgevoerd als krijgsgevangene.²³ Omgekeerd gold dit net zo goed, want ook de Duitsers hadden op persoonlijk vlak wel eens te doen met de Poolse militairen. Voor de meeste Geallieerde militairen was een *Wehrmacht*-soldaat iemand die in de eerste plaats orders opvolgde en nauwelijks verantwoordelijk kon worden gehouden voor de oorlog. Het verloop van de strijd en orders van bovenaf lieten meestal geen wederzijdse contacten of wapenstilstanden toe.²⁴

Op individueel niveau leefden er gevoelens van medemenselijkheid en respect, maar de behandeling van grote groepen militairen liet aan beide zijden van het front veel te wensen over. Deze excessen zouden kunnen zijn voortgekomen uit het gegeven dat een grote groep anoniemer is, het is ‘wij’ tegen ‘hen’. Maar waar de Poolse en Duitse militairen zichzelf in de beeldvorming tegenover elkaar zagen staan, stonden ze in wezen ook naast elkaar. De militairen vertoonden namelijk veel overeenkomsten en maakten allemaal deel uit van een militaire groepscultuur.

Militaire groepscultuur

Bij militaire groepscultuur wordt in eerste instantie vaak gedacht aan kameraadschap die in de groep heerst. Deze kameraadschap ervaren de militairen als bijzonder en veteranen zijn van mening dat specifiek in hun eenheid een sterk gevoel van kameraadschap bestond. Deze kameraadschap bestond zeker, maar was niet specifiek voorbehouden aan enkele eenheden: zij is terug te zien in verschillende legers van verschillende landen. Kameraadschap is dus niet voorbehouden aan een specifieke eenheid, maar is onderdeel van een militaire cultuur.

Waar een militaire groepscultuur eigenlijk vooral om draait is het ‘menselijke’ aspect. Dit menselijke aspect wordt volgens veldmaarschalk Lord Wavell onder meer beïnvloed door ‘*the actualities of war*’ – *the effects of tiredness, hunger, fear, lack of sleep, weather...* *The principles of strategy and tactics, and the logistics of war are really absurdly simple: it is the actualities that make war so complicated and so difficult*.²⁵

Om het gedrag en de gevoelens van een militair aan het front te kunnen begrijpen, is het dus van belang te kijken naar de omstandigheden, de *actualities*. De omstandigheden werden in de eerste plaats bepaald door fysieke ongemakken, die zoveel aandacht vergden dat men in feite niet toe kwam aan het vormen van een moreel oordeel over het doel van de oorlog. Hogere, abstractere idealen leken amper van invloed te zijn geweest.²⁶ Voor het overgrote deel van de soldaten was vechten in de eerste plaats *a job that had to be done*. De wereld van de infanterist was aan het front voor het grootste deel van de tijd beperkt tot het niveau van groep, peloton of compagnie.²⁷

Niet alleen bij de Geallieerde militairen waren de kameraadschap, het vechten en de actualities de dagelijkse realiteit. Een voormalig SS'er noemde de jaren bij de SS om vergelijkbare redenen de mooiste van zijn leven, de kameraadschap die hij daar had gekend, zou hij nooit vergeten. Verschillende oud-SS'ers gaven zaken die tot een militaire cultuur behoren op als reden voor hun vrijwillige toetreding tot

22 Interview met W. Kohutnicki, te raadplegen via: Van der Zee, *Voor uw en onze vrijheid*, bijlage, blz. 20.

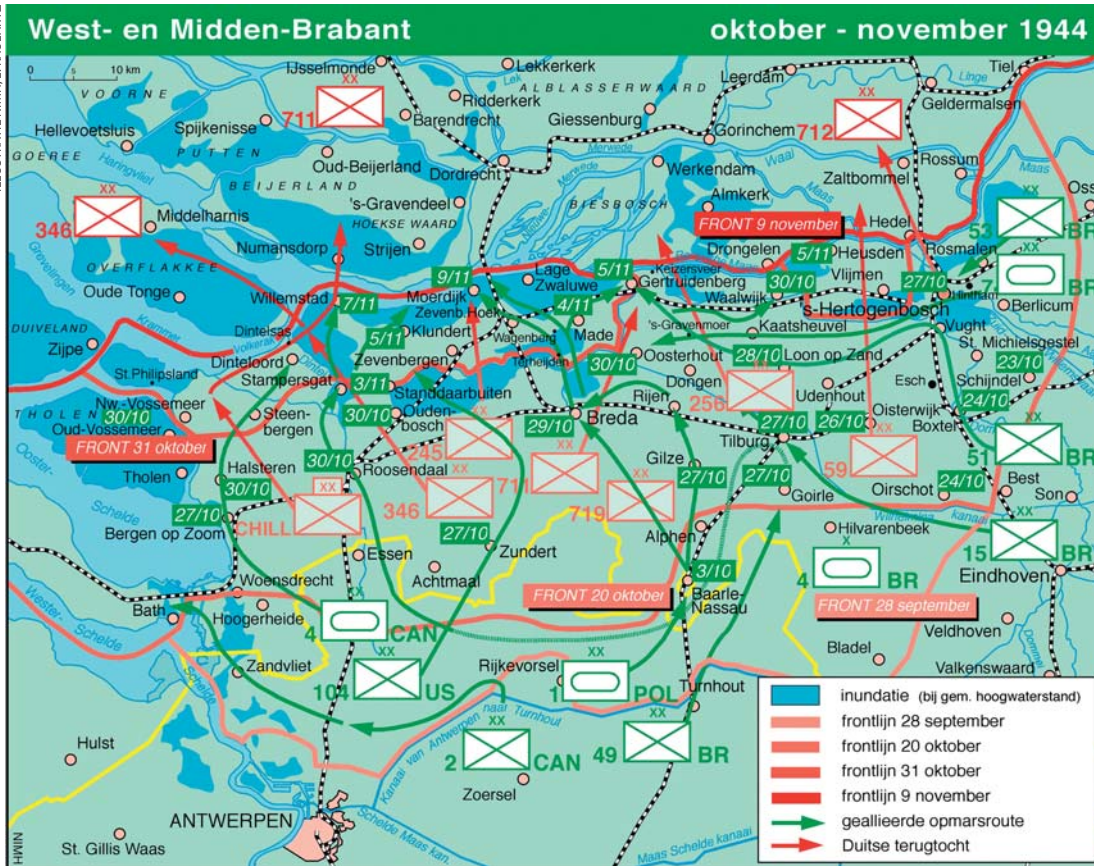
23 Jespers, *Levensbeschrijving van Raichert*, blz. 17; G. van Herpen, ‘Met Wladyslaw Cuber praten over wat anders’ in: *De Stem*, 5 maart 1983.

24 Klep en Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland*, blz. 328.

25 Uitspraak van veldmaarschalk Lord Wavell, in: R. Holmes, *Acts of War. The Behavior of Men in Battle* (Londen, The Free Press, 2004) blz. 7.

26 Klep en Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland*, blz. 325-326.

27 Idem, blz. 328.

De Poolse Eerste Pantserdivisie in de Geallieerde opmars, najaar 1944

de SS. Onder meer de spanning van het onbekende, de drang naar avontuur, de aantrekkingskracht van een elitekorps en het gevoel er bij te willen zijn dreven hen naar de SS.²⁸ Een andere oud-SS'er verbaasde zich erover hoe moeilijk hij een eenmaal ingeslagen weg kon verlaten. Volgens hem lieten de meeste militairen het allemaal maar gewoon over zich heen komen. Doordat ze een tijd bij elkaar waren, waren er kameraadschappelijke banden gesmeed en daarbij waren de banden met de eigen familie losser geworden.²⁹ Deze gevoelens zijn zowel bij de Duitse als bij de Poolse militairen terug te vinden. Niemand had aan het front nog (veel) contact met zijn familie, dus was iedereen aangewezen op zijn medestrijders. De onderlinge kameraadschap werd zodoende een hoog goed. Samen maakten de militairen de ellende door, dus moesten ze ook samen het einde zien te halen.

De opmars naar Breda

De Eerste Poolse Pantserdivisie verplaatste zich begin oktober 1944 van Zeeuws-Vlaanderen via de Noord-Brabantse grens naar Breda, waar een voorlopig einde aan de opmars zou komen. Van 6 tot 26 oktober werden er voor de divisie, die zich toen in België bevond, tijdelijk geen acties gepland. Tijdens de laatste actie was gebleken dat de aanvoer van voorraden stokte. Er kwam steeds minder benzine en munitie, omdat de aanvoerlijnen vanuit Normandië te lang waren geworden. De Eerste Poolse Pantserdivisie hield het veroverde gebied bezet en moest noodgedwongen een rustperiode inlassen.³⁰ Ondanks de slechte weersomstandigheden en de ver-

28 W. Roland, *Niets dan de waarheid* (Den Haag, 1975) blz. 16, 22 en 24.

29 Roland, *Niets dan de waarheid*, blz. 16.

30 Van Alphen, *Breda bevrijd*, blz. 2.

moeiende dienstvervulling aan de fronten, was de divisie in deze periode in staat het materieel voor zo goed mogelijk te repareren. Tevens konden de troepen enigszins aangevuld worden. Het tekort aan tankbemanningen betekende dat nog maar tweederde deel van het normale aantal manschappen beschikbaar was, terwijl de bezetting bij de infanterie-

terie. Generaal Maczek wilde de stad sparen en besloot daarom geen gebruik te maken van zware artillerie. De derde infanteriebrigade zou zich via het zuiden op het centrale deel van de stad richten, terwijl de pantsertroepen met hun tanks de noordflank zouden beschermen. Het Duitse leger ging over tot een tegenaanval om te voorkomen dat de Polen hun terugweg af zouden snijden.³⁴

Door de *actualities* van de oorlog werd de onderlinge kameraadschap onder de Polen een hoog goed

compagnieën op dat moment zelfs nog maar 60 procent was.³¹ Het logistieke probleem kon worden opgelost door de haven van Antwerpen in gebruik te nemen, maar de Schelde en een groot deel van Noord-Brabant werden nog door het Duitse leger bezet. Eind oktober begon een aantal Geallieerde divisies vanuit het Nederlands-Belgische grensgebied tegelijkertijd aan een opmars in noordelijke richting om het Duitse leger voor zich uit te drijven.³²

De bevrijding van Breda

De Eerste Poolse Pantserdivisie kreeg op 26 oktober de opdracht de vijand bij Oosterhout tegen te houden, zodat het Duitse leger geen kans zou krijgen zich te hergroeperen. Deze opdracht voerden de Polen uit in het kader van de operatie die tot doel had de Duitsers uit Noord-Brabant te verdrijven. De Britten, Canadezen en Amerikanen waren minder snel opgetrokken dan de Polen en zodoende groeide de taak van de Poolse militairen uit van een hulp- tot een hoofdactie, namelijk de opmars naar het Hollands Diep om daar het Duitse leger de terugtocht af te snijden. Om door te dringen tot het Hollands Diep was het noodzakelijk eerst Breda te bevrijden.³³ Omdat tanks weinig uit konden richten tussen de huizen in de stad, was de grootste rol bij de bevrijding van Breda weggelegd voor de infan-

Na enig oponthoud als gevolg van verwoeste infrastructuur en Duitse tegenstand, bevrijdden de Poolse militairen op 29 oktober eerst de zuidoosthoek van Breda en later het centrum van de stad. Een dag eerder hadden de Polen vijf Duitse officieren en 276 manschappen gevangen genomen en twee tanks en ander materieel buitgemaakt. In totaal zouden tijdens 'Operatie Breda' 53 Duitse officieren en 2892 manschappen gevangen genomen worden. Ook aan Poolse zijde waren verliezen te betreuren, want 69 officieren en 876 manschappen waren niet langer inzetbaar.³⁵

Feest in de stad

Op 29 oktober was de stad van de Duitse bezetting bevrijd. Poolse militairen hadden het grootste aandeel in de bevrijding gehad, maar ook Canadezen en Britten waren in Breda geweest. De Poolse militairen hadden de stad gespaard, er was betrekkelijk weinig verwoest. De bevolking begroette haar bevrijders dan ook met grote vreugde en enthousiasme:

*'Meisjes en vrouwen sprongen op de tanks, soldaten werden omhelsd, bloemen werden aangebracht, handen toegestoken. Al heel gauw werden ook handen gevuld. Cigaretten werden bij volle dozen uitgereikt of leeggeschud. De jeugd werd verblijd met chocolade. De druk van zoovele dagen oorlog en bezetting werd afgeschud en de vreugde luid uitgejubeld. (...) En wat zagen die soldaten in hun keurige overalls er prachtig uit. Met zulk materiaal leek oorlogvoeren geen kunst!? De bewondering van velen ging al gauw over in het bestormen van de bevrijders om cigaretten. (...) De jacht op handteekeningen was daarnaast een tweede hobby van onze stadgenooten.'*³⁶

31 Maczek, 'De bevrijding van Breda', blz. 158.

32 Van Alphen, *Breda bevrijd*, blz. 3.

33 Maczek, 'De bevrijding van Breda', blz. 158-159.

34 Didden, *Brabant bevrijd*, blz. 229.

35 Maczek, 'De bevrijding van Breda', blz. 164.

36 A. Hallema, *Breda vertelt van zijn bevrijding 28-30 oktober 1944* (Breda, 1947) blz. 128.

Een inwoner verklaarde dat iedereen werd aangestoken door de roes van de bevrijding. Volgens Maczek deden de Nederlandse hartelijkheid en gastvrijheid de schaduwzijden van de oorlog verbleken. Hij was van mening dat de stad Breda op een niet te beschrijven manier haar eerste ogenblikken van vrijheid beleefde, de straten stonden vol met feestende mensen.³⁷ De Bredanaars hingen afbeeldingen van de Poolse vlag en woorden van dank op hun huizen. De Poolse militairen waren verbaasd dat zij in Breda in hun eigen taal werden begroet. Een Poolse oorlogscorrespondent schreef dat de Polen in Breda op zeer enthousiaste wijze werden ontvangen, met 'Nederlandsche en Poolsche vlaggen, het aanbieden van dranken en... kussen'.³⁸

Inkwartiering in Breda

Door de snelle verplaatsing van de Geallieerde troepen werd Breda in de winter van 1944-45 aangewezen als garnizoensstad. De Geallieerden zouden tijdelijk verblijven in kazernes, scholen, andere grote gebouwen en particuliere woningen. De inwoners van Breda werd gevraagd huisvesting te verlenen aan de militairen en het administratief en geneeskundig personeel. Er hoefde dit keer – in tegenstelling tot enkele jaren eerder toen de Duitse militairen onderdak hadden gezocht – geen dwang uitgeoefend te worden. Het gastvrije onthaal van de Poolse militairen in Breda zal in sommige gevallen zijn ingegeven door de hoop om van de levensmiddelen en rantsoenen van de militairen te kunnen profiteren. Doorgaans werden de militairen echter in de Bredase gezinnen opgenomen uit dankbaarheid voor de bevrijding, want op deze manier konden de Bredanaars iets terug doen voor hun bevrijders.

Na lang onderweg te zijn geweest, was Breda de eerste plaats waar de Poolse militairen langere tijd verbleven. De militairen vertoefden na een zware frontdienst dan ook graag in een normale, huiselijke sfeer. Veteraan Chmielowski was van mening dat de Poolse militairen, die ingekwartierd werden bij gezinnen in Breda, daar beschouwd werden als eigen gezinsleden. Volgens hem werden er toen veel vrienden

FOTO: STADSARCHIEF BREDA

Menig Poolse soldaat sloot in Breda vriendschappen voor het leven of vestigde zich na de oorlog in de stad

voor het leven gemaakt.³⁹ De banden die in die tijd ontstonden bleven lange tijd bestaan, zelfs tot ver na de oorlog. Het verblijf in Breda werd voor de Poolse militairen een mooie tijd:

'The stay in Breda was one long period of receptions and pleasure. The gratitude and hospitality of the Dutch surprised the Polish soldiers, who did not expect such joyful enthusiasm from what they regarded rather as a cold nation. (...) At each step warm friendship, nearly love, was shown, as victorious troops were treated in their own county'.⁴⁰

De gastvrijheid van de bevolking was niet specifiek voorbehouden aan Breda, ook in andere steden was de ontvangst van de Geallieerde militairen enthousiast geweest. Toch zien zowel de Bredanaars als de Polen *hun* gezamenlijke band als bijzonder. Deze band moet ontstaan zijn in de winter die de Poolse militairen doorbrachten in Breda. Wat gebeurde er die winter in de stad?

37 Maczek, 'De bevrijding van Breda', blz. 162.

38 M.M. Feldhuzen, 'Hoe de Polen Breda bevrijdden' in: *Vrij Nederland*, 11 november 1994.

39 G. Martens, *Voor uw en onze vrijheid. De Poolse bevrijders* (Breda, 2005)

40 J. Malewicz, *Een geschiedenis van de Poolse gemeenschap in Nederland gedurende de 20ste eeuw* (Groningen, 2001) 53. Oorspronkelijk in: J. Garlinski, *Poland in the Second World War* (Londen, 1987) blz. 301.

De winter in Breda

De eerste dagen nadat de stad bevrijd was, werden allerlei feesten georganiseerd, bijvoorbeeld in de tuinen van Bredanaars. Maar ook in de periode die volgde was de behoefte aan uitgaan en vertier groot. Toneelvoorstellingen en concerten, maar vooral ook bioscopen werden druk

BEBELBANK WO2 – NEDERLANDS INSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE

Bredase meisjes werden gewaarschuwd voorzichtig te zijn in de omgang met Geallieerde militairen

bezocht. Daarnaast ontstond er een ware ‘danswoede’, die onder meer de kerk heel wat zorgen baarde.⁴¹ De inkwartiering van Geallieerde militairen was geen probleem, maar de aanwezigheid van de vele jonge militairen leidde bij ouders en de autoriteiten tot grote bezorgdheid. Dochters werden door hun ouders in de gaten gehouden. Comités van lokale notabelen selecteerden de meisjes die naar dansavonden mochten, wat tot frustratie leidde bij de

Geallieerde militairen: de vrouwen die door de notabelen werden uitgekozen omschreven zij als ‘eighty, grandmothers or deformed’.⁴² Het grootste deel van de Polen was – evenals het grootste deel van de bevolking van Breda – rooms-katholiek. Vanuit de katholieke kerk werd benadrukt dat naast economische wederopbouw godsdienstig en moreel herstel nodig was. Vrouwen en meisjes dienden zich gepast te kleden en de omgang met mannen moest ingetogen zijn. De kerk vreesde moderne zaken als dansen en bioscoopbezoek en riep haar gelovigen op dit soort vermaak te mijden.

Meisje, pas op!

De zorgen over de omgang tussen de Bredase vrouwen en de buitenlandse militairen waren niet ongegrond. Verlovingen werden verbroken en er kwamen echtscheidingen en kinderverwaarlozing voor. Syfilis en gonorrhoe verspreidden zich. In 1939 waren er nog 93 gevallen van geslachtsziekte bekend geworden in Noord-Brabant, in 1945 waren dat er 2.324. De verkoop van boekjes om Engels te leren spreken verliep uitstekend. De Nederlandse jongens voelden zich dan ook tekort gedaan en zagen de populariteit van de buitenlandse militairen met lede ogen aan.⁴³

De Bredase vrouwen werden gewaarschuwd voor de gevaren die hun omgang met de Geallieerde soldaten met zich meebracht, bijvoorbeeld met striptekeningen en versjes:

*Dapp're jongens, fiere strijders,
Kwamen van heel ver naar hier.
Zij zijn toch onze bevrijders,
Gun hun dus ook wat plezier.
Maar zo menig Hollands meisje
Gooide dra haar eer op straat,
Voor een pakje cigarettens
Of een stukje chocolaad.*

*Maanden later leest men in de krant
Geboren plenty baby's, werk van d'overkant
De vader is er tussen uit
De moeder zit nu met de spruit
De Hollandse jongens roepen luid
k'Moet jou niet meer, ik kijk wel uit!*

*Meisje, look out for a baby!*⁴⁴

41 F. van der Heijden e.a., 'Breda na de bevrijding. Euforie, ontreddering en starheid ineen', in: *De Oranjeboom* XLVII (1994) blz. 158-159.

42 Klep en Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland*, blz. 324.

43 Van der Heijden, 'Breda na de bevrijding', blz. 160-161.

44 De volledige teksten zijn te raadplegen via: Van der Zee, *Voor uw en onze vrijheid*, bijlage, blz. 24-26. De eerste acht regels zijn afkomstig uit: J. Sterkens, *Overzicht van de Tweede Wereldoorlog 9* (maart 1945), een schrift met een verzameling van tekstjes en krantenartikelen die de auteur heeft verzameld en ingeplakt. De laatste zeven regels zijn afkomstig uit: Van der Heijden, 'Breda na de bevrijding', blz. 161-162. Het versje is afkomstig van een striptekening, die tevens te vinden is in de collectie van het Generaal Maczek Museum.

In de teksten werd benadrukt dat het voor de meisjes van belang was hun eer te behouden. Ondertussen vonden meisjes en vrouwen die wegliepen van huis bij de militairen meermaals een gastvrij onthaal en een willig oor als prostituee. In Breda was na de oorlog wel sprake van een *baby boom*, maar die was niet zo zeer het gevolg van het contact tussen de Geallieerde militairen en de vrouwen in Breda, zoals de bovenstaande teksten doen vermoeden. De hogere geboortecijfers waren voornamelijk toe te schrijven aan het feit dat de Nederlandse mannen weer thuiskwamen en de toekomst er rooskleuriger uitzag.⁴⁵

De kerkelijke en wereldlijke autoriteiten waren erg bang geweest voor zedelijk verval en op het terrein van bijvoorbeeld geslachtsziektes was dit niet onterecht geweest. De vrees dat de militairen na het verlot zouden vertrekken en de Bredase vrouwen achter zouden laten bleek in sommige gevallen gegrond. Er waren echter ook militairen die na de oorlog wel terugkwamen naar Breda om hun toekomstige vrouw te bezoeken. Hoe verging het de Poolse militairen en de Bredase vrouwen na de oorlog?

Na de bevrijding van Breda

Na de bevrijding van Breda trokken de Poolse militairen in het voorjaar naar het noorden van Nederland. Inmiddels waren er banden ontstaan tussen de Poolse militairen en de inwoners van Breda. Sommige militairen schreven brieven naar de gezinnen waar ze ingekwartierd waren geweest of naar hun vriendin in Breda. Toen het einde van de oorlog naderde en de Conferentie van Jalta plaatsvond, werd langzaam aan duidelijk dat het einde van de oorlog de Polen wel eens niet zou kunnen brengen waar zij op gehoopt hadden. Zo schreef een Poolse militair op 8 juli 1945 aan zijn 'pleegouders' in Breda:

*'Wij hebben zo zwaar gevochten, zoveel kameraden moesten hun leven verliezen, het was allemaal vergeefs. We kunnen nog niet eens naar huis schrijven, om van een terugkeer naar Polen al helemaal niet te spreken. Waar moeten we in godsnaam naar toe, als we gedemobiliseerd worden?'*⁴⁶

De twijfel die deze Poolse militair uitte over de situatie na de oorlog zou terecht blijken. De Poolse militairen konden na de oorlog niet vrij terug gaan naar hun land, omdat de communisten daar de macht in handen hadden gekregen. De communisten maakten de Poolse militairen die in het Westen hadden gestreden zwart en onderwierpen hen in een aantal gevallen aan een geheim proces of een showproces, waarin zij terechtgesteld werden. Slechts vijftien procent van de militairen van de Pantserdivisie keerde terug naar Polen.⁴⁷

Vestiging in Breda

De militairen die niet terug wilden of konden, moesten bedenken waar zij een nieuw leven op gingen bouwen. Een deel van de militairen koos het land waar hun vriendin of verloofde

Door de jaren heen zijn de verhalen van Poolse veteranen naar elkaar toe gegroeid

woonde, dit kon bijvoorbeeld in Schotland of Engeland zijn, waar zij tijdens de oprichting van de Eerste Poolse Pantserdivisie hadden verbleven. Circa 400 militairen keerden in eerste instantie terug naar Breda, van wie er uiteindelijk ongeveer 250 in de stad zouden blijven. De overige 150 militairen kozen er later toch voor weer te vertrekken, bijvoorbeeld toen er meer duidelijkheid was over de situatie in Polen of hun relatie stukliep. Volgens veteraan Raichert werden er redelijk wat huwelijken ontbonden, maar dat leek hem logisch. In het begin, in de roes van de bevrijding, leek alles mooi en aardig, maar later kon dat – van beide zijden – toch veranderen.⁴⁸

Er waren ook gevallen waarin de Poolse militair niet welkom was in het gezin van de betreffende Bredase. Zo vertelde een Bredase het volgende:

45 Van der Heijden, 'Breda na de bevrijding', blz. 161.

46 T. Peeters, *50 Jaar Breda met een Pools stempel en hoe Vlaanderen daarbij een rol speelde* (Waalwijk, 1998) blz. 52.

47 www.vereniging-1epoolsepantserdivisie-nederland.nl, 'Historisch archief'.

48 Interview met A. Raichert, te raadplegen via: Van der Zee, *Voor uw en onze vrijheid*, bijlage, blz. 7.

*'Mijn eerste en enige liefde in mijn leven was één van onze bevrijders, een altijd vrolijk fluitende Pool. (...) De vader van mijn kind heeft mij nog kort voor de geboorte stiekem bezocht. Inderdaad stiekem, want hem was alle contact met mij verboden!'*⁴⁹

Ook voor de Polen die wel contact mochten houden met hun geliefde en die wel werden opgenomen in de Bredase gezinnen, brak geen gemakkelijke tijd aan. De Polen liepen die eerste periode in Nederland tegen de nodige problemen aan. Het vinden van een baan was lastig vanwege taalproblemen. Vanwege huisvestingsproblemen woonden veel Polen noodgedwongen bij hun vriendin en schoonouders in, wat in sommige gevallen de nodige problemen met zich mee bracht.

Na de oorlog

In de eerste maanden na de bevrijding was de waardering voor de bevrijders groot geweest, omdat de bevolking van Breda erg dankbaar was. Maar de Poolse militairen die na de oorlog terugkwamen naar Breda, kwamen soms van een koude kermis thuis. Zij gingen naar Breda omdat er geen vrij Polen was gekomen en deze teleurstelling overheerste de gevoelens van blijdschap omdat de oorlog ten einde was en de Geallieerden gewonnen hadden.⁵⁰

De Poolse bevrijders waren niet altijd welkom in de Bredase gezinnen en de gemeente Breda bemoeide zich niet veel met de Poolse veteranen waar het ging om werk of huisvesting. De Polen moesten zelf een bestaan op zien te bouwen in een land dat zij slecht kenden en waar zij de taal niet spraken. In de praktijk kregen de Poolse veteranen niet de fijnste banen – veel fabriekswerk – en moesten zij vaak jarenlang inwonen bij hun schoonfamilie. De gezelligheid die zij daar tijdens de oorlog zo hadden gewaardeerd omdat zij al jaren geen huiselijke situatie hadden meegemaakt, werd na de oorlog vanzelfsprekender en minder

FOTO STADSARCHIEF BREDA

bijzonder. De hartelijkheid van de Bredase gezinnen was tijdens de bevrijdingsroes groot geweest, maar toen de Poolse militairen definitief naar Nederland kwamen, bracht dat ook de nodige ergernissen met zich mee.

De Poolse militairen richtten zich in de eerste tijd dan ook veel tot elkaar, omdat zij elkaars problemen als geen ander begrepen. Er kwam in Breda een uitgebreid Pools verenigingsleven tot bloei, waar veel Polen een actieve rol in vervulden. Zo bleven de veteranen ook na de oorlog met elkaar in contact en dat maakt het doen van onderzoek enigszins lastig. De veteranen hebben namelijk jarenlang de tijd gehad om met elkaar te praten en hun verhalen zijn daarvoor naar elkaar 'toegegroeid'. Elke militair heeft een eigen beeld bij de geleverde strijd en wanneer hij van een medestrijder een verhaal hoort dat goed aansluit bij zijn eigen verhaal, dan bestaat de kans dat hij een aantal elementen van dat verhaal overneemt. Dit kan verklaard worden doordat militairen na afloop van de strijd vaak geen omvattend, consistent beeld hebben van wat er is gebeurd, maar alleen een aantal losse flarden zien.⁵¹ Om deze flarden aaneen te smeden tot een samenhangend, consistent beeld worden soms delen van de verhalen van andere militairen ingepast, het zogeheten *false memory syndrom*.

⁴⁹ Peeters, *50 Jaar Breda*, blz. 46.

⁵⁰ Interview met A. Raichert, te raadplegen via: Van der Zee, *Voor uw en onze vrijheid*, bijlage, blz. 7.

⁵¹ Holmes, *Acts of War*, blz. 154.

Poolse militairen, die hier Duitsers krijgsgevangen maken in Breda, hadden ieder hun eigen beeld bij het verloop van de strijd

Conclusie

Het is moeilijk een eenduidig antwoord te geven op de vraag hoe de Poolse militairen hun strijd in West-Europa hebben beleefd en welke rol de bevrijding van Breda in deze beleving heeft gespeeld. Er is in de verhalen van de veteranen wel een aantal overeenkomsten te zien, die verklaard kunnen worden door het bestaan van een militaire cultuur. De Poolse veteranen maakten deel uit van een militaire cultuur waarin het menselijke aspect een grote rol speelde. De onderlinge kameraadschap ontstond door de grote hoeveelheid tijd die de militairen samen doorbrachten en de mooie, maar ook de verschrikkelijke dingen die zij samen meemaakten. Doordat de meeste militairen al jaren (vrijwel) geen contact hadden met hun thuisfront – voor sommigen liep deze periode op tot wel zes jaar! – richtten zij zich tot elkaar. Na alle fysieke ongemakken aan het front en de verschrikkelijke dingen die zij daar meemaakten, leken de militairen zich in Breda voor het eerst weer thuis te voelen. Deel uitmaken van een normaal gezinsleven leek ineens heel bijzonder, omdat zij dat al zo lang niet meer hadden ervaren. De Poolse militairen werden in de Bredase gezinnen opgenomen als eigen familieleden en menigmaal ontstonden er relaties tussen de militairen en de meisjes in Breda.

Toen de Polen na de oorlog niet terugkonden naar hun eigen land, was het dus niet zo vreemd dat een deel van hen terugging naar Breda, de stad waar zij zulke fijne herinneringen aan hadden.

Toch bleek de situatie na de oorlog vaak tegen te vallen, de roes van de bevrijding was weg, de dagelijkse gang van zaken werd hervat en er moest gewerkt worden voor de wederopbouw van het land. De Poolse militairen vielen min of meer in een gat. Waar zij eerst binnengehaald waren als bevrijders, konden zij nu moeilijk aan werk en huisvesting komen. De normale gezinssituaties die zij zo gewaardeerd hadden, werden dagelijkse realiteit en verloren hun glans. Erkenning voor hun daden werd niet omgezet in hulp bij het vinden van een baan of huisvesting.

Toch zullen de gebeurtenissen na de oorlog niet de enige oorzaken van het wrange gevoel achteraf geweest zijn. De onderliggende reden heeft volgens mij betrekking op de militaire cultuur waar zij deel van uitmaakten. Zodra de strijd gestreden is, gebeurt het namelijk vaak dat pelotons uiteenvallen. Een aantal militairen houdt het militaire leven voor gezien, anderen worden overgeplaatst, sommigen gaan studeren en weer anderen blijven op hun oude plaats. Eén ding is echter zeker: in korte tijd ondergaat het peloton grote veranderingen. Na tijden met elkaar gestreden te hebben, waardoor iedereen elkaar door en door kent, kiest ieder zijn eigen weg. Het wrange gevoel onder de Polen komt daarom ook voort uit het gemis van de kameraden. Op individuele basis hielden zij nog wel contact met elkaar, maar de groep, het peloton of het eskadron, bestond niet meer zoals zij dat kenden. De Poolse militairen zochten ook na de oorlog hun heil bij elkaar, want tenslotte kon niemand hen zo goed begrijpen als hun kameraden die precies hetzelfde hadden meegemaakt. ■

Militaire vakliteratuur in Nederland, 1500-1800

Een analyse van de oudste boeken van de krijgsmacht

De uitvinding van de boekdrukkunst had ook grote gevolgen voor de ontwikkeling van militaire middelen. Defensie heeft ongeveer 10.000 boeken uit de periode 1500-1800. Het verschijnen van de catalogus *Warfare and the Age of Printing* is een goede reden om op dit bezit in te gaan. De Nederlandse Republiek was ooit een belangrijke producent van militaire vakliteratuur. Verder verdienen de invloeden uit Italië aandacht; daar lag namelijk de basis van de militaire publicistiek. Boeken betekenen in meerdere opzichten rijkdom, ook nu nog.

drs. L. Ph. Sloos*

De uitvinding van de boekdrukkunst heeft grote invloed gehad op de militaire geschiedenis. Bestaande opvattingen over gewenst militair optreden en de voorbereiding daarop konden gemakkelijker tot ‘*unité de doctrine*’ worden verheven. Boeken maakten de verspreiding van nieuwe inzichten gemakkelijker en droegen bij aan de ontwikkeling van de krijgswetenschappen. Uiteraard speelden boeken ook een rol in de propaganda en dienden geschriften om de eigen daden te heroïseren.

Militaire bibliotheken

De bibliotheken van Defensie bevatten circa 10.000 boeken uit de periode 1500-1800. Dit

rijke bezit draagt in belangrijke mate bij aan onze kennis van het verleden. Veel werken bevatten oorspronkelijke denkbeelden van de auteurs van wie wij nu alleen nog de namen kennen.

Het belang van het gedrukte boek voor het krijgswezen blijkt niet alleen uit die oorspronkelijke kennis, maar ook uit de rijke militaire boekcultuur. Het is in dit licht interessant om te zien dat de behoefte aan kennis en informatie bij de krijgsmacht in de loop der tijden alleen maar toeneemt.¹ Daarbij is internet uiteraard eveneens een belangrijke informatiebron geworden.

In vergelijking met andere landen, waar tijdens de Tweede Wereldoorlog tal van militaire bibliotheken verloren zijn gegaan, is in Nederland veel historische militaire vakliteratuur bewaard gebleven.² Ons land heeft een hoge plaats op de ranglijst van nationaal bezit aan militair-historische werken, waaraan de militaire bibliotheken een belangrijke bijdrage leveren, aldus J.G. Schönau (1902-1964) in 1958.³

Schönau heeft pioniersarbeid verricht door zowel binnen als buiten de krijgsmacht belangstelling te wekken voor:

* De auteur is als conservator literatuur / bibliothecaris verbonden aan het Legermuseum in Delft. Hij is hoofdredacteur van *Warfare and the age of printing. Catalogue of early printed books from before 1801 in Dutch military collections. With analytical bibliographic descriptions of 10.000 works* (Leiden, Boston, 2008) 4 delen.

1 L. Ph. Sloos, 'Van sjakobijbel tot Counterinsurgency Field Manual. Het boek als uitrustingsstuk van de militair', in: *Armamentaria. Jaarboek Legermuseum* 43 (2008/2009) 100-101.

2 Zie hierover: L. Ph. Sloos, 'Het boekbezit van Defensie tijdens de Tweede Wereldoorlog', in: *Mars et Historia* 1 (2009) 12-20.

3 W. Chr. de Looper, ten geleide J.G. Schönau, *Negentig boeken. Een keuze-catalogus van 17^e en 18^e eeuwse uitgaven, voorzien van bio- en bibliografisch aantekeningen, samengesteld ter gelegenheid van het 90-jarig bestaan der Hogere Krijgsschool 1868-1958*. Centrale Militaire Catalogus – Capita Selecta I ('s-Gravenhage 1958) 6. J.C.G. Wesseling, 'In memoriam J.G. Schönau', in: *Bibliothekleven* 49 (1964) 183-184.

BRON LEGERMUSEUM, DELFT

Lezende officier van het regiment Saksen-Gotha, tweede helft 18-de eeuw.

de militaire literatuur uit vervlogen eeuwen. Dit te doen, behoort zeker tot de taak van de onder het Ministerie van Oorlog ressorterende bibliotheken. Daartoe is het samenstellen van speciale catalogi een voorwaarde.⁴

Hij trad in 1939 bij Defensie in dienst als bibliothecaris van de Koninklijke Militaire Academie (KMA) in Breda. In 1946 werd hij benoemd tot bibliothecaris in algemene dienst van het Ministerie van Oorlog en werd in 1953 bevorderd tot hoofd Bureau Militair-Wetenschappelijk Bibliotheekwezen. In 1962 kreeg hij daarnaast een aanstelling als bibliothecaris van de departementsbibliotheek.

Vóór zijn aanstelling bij de KMA was Schönau negen jaar werkzaam geweest bij de Stadsbibliotheek van Haarlem. De oorsprong van deze bibliotheek gaat terug tot 1596 en bevat een belangrijke collectie oude gedrukte werken. Schönau had dus genoeg gezien om tot de conclusie te komen dat het bezit van Defensie

belangrijk cultureel erfgoed is. Vandaar dat hij er ook voor pleitte deze boekencollectie in zijn geheel te ontsluiten. Met *Warfare and the age of printing. Catalogue of early printed books from before 1801 in Dutch military collections* is zijn wens in vervulling gegaan.

De catalogus

De historie van de catalogus *Warfare and the age of printing* gaat terug tot het jaar 2000. Het Legermuseum besloot toen een gedrukte catalogus uit te geven van de oude drukken in de eigen collectie. Het project, dat in 2001 van start ging, breidde zich weldra uit tot een samenwerkingsverband met de bibliotheek van de KMA, waar de tweede grootste collectie historische militaire literatuur van Nederland berust.

Dankzij deze samenwerking konden uiteindelijk de oude drukken van de volgende instellingen worden beschreven:

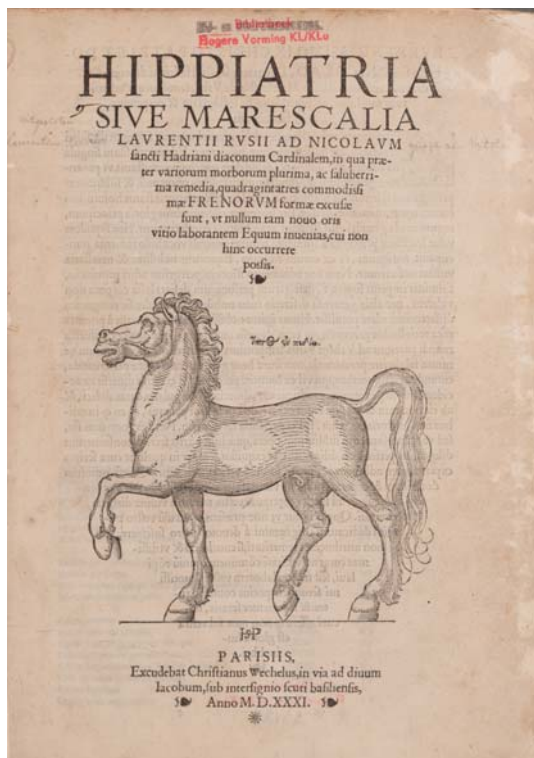
- Legermuseum (Delft);
- Koninklijke Militaire Academie (Breda);
- Nederlands Instituut voor Militaire Historie (Den Haag);
- Koninklijk Instituut voor de Marine (Den Helder);
- Instituut Defensie Leergangen (Rijswijk);
- Museum Nederlandse Cavalerie (Amersfoort);
- Museum Bronbeek (Arnhem);
- Nederlands Artilleriemuseum ('t Harde);
- Genie Museum (Vught).

In totaal gaat het om circa 10.000 boeken, verschenen in twaalf verschillende talen, uit de periode 1500-1800.

Het oudste boek

Het oudste gedrukte boek van Defensie, aanwezig bij het Legermuseum, gaat over paardenziekten en is getiteld *Hippiatria sive marescalia...* van de Italiaan Lorenzo Rusio (1288-1347). Het betreft een Parijse uitgave in het Latijn uit 1531.

⁴ De Looper, *Negentig boeken*, 6.

Titelpagina van 'Hippiatria sive marescalia...' (L. Rusio, Parijs, 1531). Dit is het oudste gedrukte boek van het historisch bezit van Defensie

De oudste instelling waarvan rechtstreeks boeken zijn overgeleverd, is de (oude) Raad van State, die zich van 1588 tot 1795 bezighield met militaire zaken. Veel boeken uit het boekbezit van Defensie maken deel uit van zeer oude historische verzamelingen, waaronder die van het Ministerie van Oorlog, het Ministerie van Marine, de Hogere Krijgsschool en het Departement van den Grootmeester der Artillerie. De bibliotheek van het Ministerie van Oorlog is na 1813 opgebouwd rond de boeken van de Raad van State. Zo gaat de bibliotheek van het Departement van de Grootmeester der Artillerie eveneens terug tot de zestiende eeuw. Het laatste grootmeesterschap werd van 1818 tot 1826 en van 1839 tot 1841 bekleed door prins Frederik. Een van zijn voorgangers in dit ambt was prins Willem Frederik.

In de collecties zijn voorts veel boeken ontdekt uit het bezit van historisch belangrijke personen, onder wie stadhouder prins Maurits, stad-

houder prins Frederik Hendrik, stadhouder prins Willem III, stadhouder prins Willem V, Constantijn Huygens en admiraal Jan Hendrik van Kinsbergen. Van koning Lodewijk Napoleon werd zelfs een deel van zijn verloren gewaande bibliotheek teruggevonden.

Naast deze herkomstgegevens zijn veel werken inhoudelijk van groot historisch belang en bovendien zeer waardevol. De catalogus bevat de oorspronkelijke drukken van bijvoorbeeld Albrecht Dürer, Hugo de Groot, Constantijn Huygens, Antoni van Leeuwenhoek, Isaac Newton en Simon Stevin.

Kunstwerken

Veel boeken zijn heuse kunstwerken, waarbij kosten noch moeite werden gespaard om de tekst te illustreren. Een van de topstukken is in dit opzicht een zeventiende-eeuws stedenboek van Europa. Het bevat 123 handgekleurde kaarten van Frederik de Wit. Dit boek was tot voor kort onbekend in de historische cartografie.

Handgekleurde kopergravure uit het enige overgebleven exemplaar van de atlas 'Steden-boek van Europa uytgesondert Nederland' (F. de Wit, Amsterdam, circa 1690)

Als gedrukte atlas is het *Steden-boek van Europa uytgesondert Nederland* uit circa 1690 uniek. Het gaat hier waarschijnlijk om een proefeditie voor het latere stedenboek van Europa van De Wit, dat wel bekend is. Als zodanig wordt dit prachtboek nu opgenomen in deel 4 van de her-

ziene uitgave van de bekende carto-bibliografie *Atlantes Neerlandici*.⁵ Tijdens het 'oude-drukken project' zijn overigens meer boeken 'ontdekt' waarvan geen andere exemplaren bekend zijn; unieke exemplaren dus.

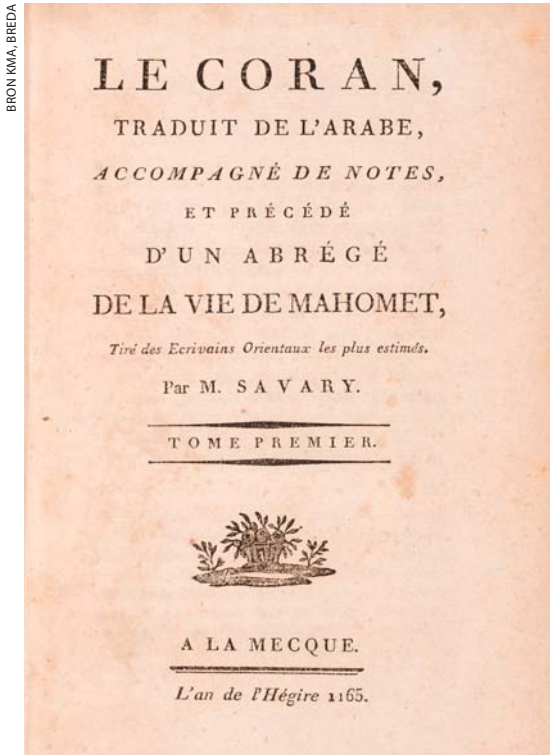
Rijk geschakeerde inhoud

Het valt op dat een groot deel van de boeken over niet-militaire onderwerpen gaat. De inhoud is rijk geschakeerd: wiskunde, natuurkunde,

kennis en informatie over andere religies en culturen is al eeuwenoud. Zo is in de historische boekenverzameling van de KMA een Franse vertaling van de koran uit 1787 aanwezig.

De allereerste gedrukte militaire boeken

De catalogus *Warfare and the age of printing* bevat weliswaar geen incunabelen (gedrukte boeken van vóór 1501), maar de aansluiting met de allereerste gedrukte militaire boeken is wel duidelijk aanwezig.

Titelpagina van een Franse koran-vertaling uit 1787 (C. Savary, Mekka)

biologie, bouwkunde, techniek, geografie, geschiedenis, politiek, recht, filosofie, theologie, taal- en letterkunde, kunst en encyclopedieën. Een opmerkelijk boek is een achttiende-eeuwse bijbel in het Tamil. De Nederlandse aanwezigheid in Ceylon verklaart het bezit van deze bijbel.

Dit soort werken weerspiegelt de inzet van militairen in Nederlandse dienst overzee en vertoont opvallende overeenkomsten met de voorbereiding op missies nu. De behoefte aan

Titelpagina van 'De re militari' (Erfurth, 1511), het oudste boek dat is opgenomen in de catalogus. Dit boek bestaat uitsluitend uit houtsneden. Er zijn geen andere exemplaren van bekend

Het Legermuseum bezit een Parijse druk uit 1534 van *De re militari* ('Over het krijgswezen')

5 P. van de Krog, *Koeman's Atlantes Neerlandici IV* ('t Goy in print) nr. 44:21.

van Roberto Valturio (circa 1413-1483). De eerste druk van dit boek, die in 1472 in Verona is verschenen, is het eerste gedrukte militaire boek ooit ter wereld.⁶ Het oudste boek in de catalogus betreft een ongedateerde platenatlas van het werk van Publius Flavius Vegetius Renuatus uit circa 1511.

werk van Sun-Tzu uit rond vijfhonderd voor Christus, bezit het Legermuseum twee exemplaren van de allereerste Europese vertaling (in het Frans). Beide exemplaren, één met handgekleurde illustraties en één in zwart-wit, komen uit het historisch bezit van Defensie.

Italiaanse invloeden

Zoals vermeld verscheen het tweede gedrukte militaire boek in 1473 in Nederland. De Nederlandse Republiek werd in de zeventiende en achttiende eeuw een belangrijk producent van internationale militaire vakliteratuur. Uiteindelijk verschenen tijdens de Nederlandse Opstand (1568-1648) en nog lang daarna eerste drukken van krijgskundige werken in Nederland die internationale klassiekers werden. Daarbij ging het vaker om werken van buitenlandse dan van Nederlandse auteurs. Enkele voorbeelden zijn: *Wapenhandelinghe* (Den Haag, 1607) van Johann VII der Mittlere Graf von Nassau-Siegen (1561-1623), *Artis magnæ artilleriæ pars prima* (Amsterdam, 1650) van Casimir Siemienowicz (circa 1600-1651), en *Mes Rêveries* (Den Haag, 1756) van Hermann Moritz Graf von Sachsen (1696-1750).

Het lijkt nu vanzelfsprekend dat in de loop van de Opstand krijgskundige werken in het fonds van bekende en minder bekende Nederlandse uitgevers verschenen. Wat echter opvalt is dat dit pas begin zeventiende eeuw op gang kwam. De basis voor de militaire publicistiek werd in de vijftiende en zestiende eeuw dan ook elders gelegd.

Top vier

De meeste zestiende-eeuwse werken in deze catalogus zijn in Italië uitgegeven. Ze hebben een Italiaanse auteur, werden oorspronkelijk in Italië geschreven of ontstonden (mede) onder Italiaanse invloeden. Op collectieniveau is hetzelfde te zien. Dat wil zeggen: van de drie collecties waarin zestiende-eeuwse boeken aanwezig zijn is het merendeel afkomstig van deze Italiaanse school. Dit heeft niet zozeer te maken met een verzamelbeleid, maar met de geschiedenis van het gedrukte militaire boek.⁸ Hetzelfde is dan ook terug te zien in het boek-

BRON MUSEUM NEDERLANDSE CAVALERIE, AMERSFOORT

Studie van de spieren van een paard. Handgekleurde kopergravure uit 'Cours d'hippiatrique' (Ph.É. Lafosse, Parijs, 1772)

De eerste druk van deze militaire klassieker, eveneens bekend onder de titel *De re militari*, verscheen in 1473 in Utrecht en is het tweede gedrukte militaire boek dat ooit verscheen. Van geïllustreerde tekstuutgaven van Vegetius bezit de KMA voorts een editie uit 1535 en het Legermuseum een uit 1536. Het oudste boek uit het cultureel erfgoed van Defensie is de eerdergenoemde Parijse editie van Lorenzo Rusio's boeken over paardenziekten uit 1531.⁷

Van de oudste krijgskundige verhandeling die ooit werd geschreven, het wereldberoemde

⁶ S. Ricossa, met bijdragen van G. Amoretti e.a., *Le macchine di Valturio nei documenti dell'archivio storico Amma* (Turin 1988).

⁷ M. de la Lance, *Essai de bibliographie hippique donnant la description détaillée des ouvrages publiés ou traduits en latin et en français sur le cheval et la cavalerie avec de nombreuses biographies d'auteurs hippiques II* (herdruk.; Nieuwkoop 1971) 467.

⁸ L. Ph. Sloos, 'Je maintiendrai. De oudste boeken van het Legermuseum en van Defensie', in: *Armamentaria. Jaarboek Legermuseum* 42 (2007) 174.

bezit van de Oranje-Nassaus. Van het wereldberoemde boek *Wapenhandelinghe* staan verschillende exemplaren vermeld in de catalogus van de boeken van de Oranje-Nassaus. Deze catalogus werd in 1686 door Anthonie de Smets, de bibliothecaris van de stadhouders destijds, samengesteld onder toezicht van Constantijn Huygens.⁹

Dit werk maakte echter deel uit van verhoudingsgewijs slechts een klein aantal Nederlandse gedrukte militaire werken die in de rubriek 'Militares' van deze catalogus zijn opgenomen. Er staan krijgskundige werken in uit Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië, Nederland, Portugal, en Spanje. Sommige werken daarvan zijn klassiek. In totaal telt de rubriek honderdzestig gedrukte werken. Verhoudingsgewijs zijn de meeste Italiaans. De Franse werken komen op de tweede plaats. Als de klassieke werken buiten beschouwing worden gelaten, komen de Nederlandse werken op de derde plaats en de Spaanse werken op de vierde.

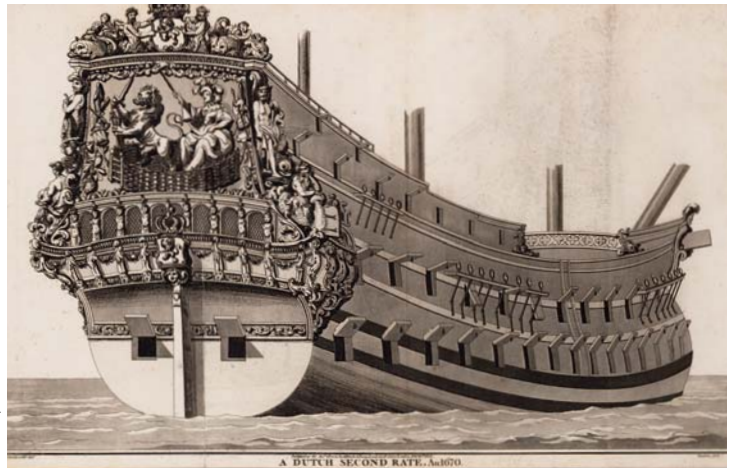
Italiaans zwaartepunt

Hoe valt dit Italiaanse zwaartepunt te verklaren? Tussen 1492-1570 verschenen er in Italië de meeste (89) compleet nieuwe werken op militair gebied in vergelijking met Engeland (81), Frankrijk (77) en Spanje (70).

Van de Italiaanse werken kwamen er overigens maar liefst 67 uit Venetië.¹⁰ Tussen 1524-1624 werd alleen al in Venetië een hoeveelheid boeken gedrukt op het gebied van vestingbouwkunde dat bijna overeenkomt met het aantal in geheel Europa in dezelfde periode.¹¹ Over een verklaring van dit laatste zijn de meningen overigens verdeeld.¹² Duidelijk is in ieder geval dat Italië, en in het bijzonder Venetië, niet lang na de uitvinding van de boekdrukkunst een belangrijke rol speelde in de productie van het gedrukte boek. Van de genoemde Italiaanse militaire werken van de stadhouders kwamen er achttien uit Venetië.

Introductie van de boekdrukkunst

De introductie van de boekdrukkunst in Italië wordt in of kort voor 1465 gesitueerd. De eerste drukker in Italië, Konrad Sweinheim, die samenwerkte met Arnold Pannartz uit Keulen, stamde

Uit: 'A history of marine architecture' (J. Charnock, Londen, 1800-1802)

uit Mainz.¹³ In laatstgenoemde stad was in de jaren rond 1450 door Johannes Gensfleisch, beter bekend als Gutenberg (1397-1468), de boekdrukkunst uitgevonden.

Het succes van Sweinheim en Pannartz in Italië is waarschijnlijk te danken aan de Duitse kardinaal Nicholas van Cusa (1401-1464). Hij introduceerde de boekdrukkunst in een Benedictijnenklooster te Subiaco, op ongeveer tachtig kilometer van Rome, waar het merendeel van de monniken Duits was. Hier werden tussen 1465 en 1467 vier boeken geproduceerd. In 1466 verhuisden Sweinheim en Pannartz naar Rome, waar ze hun activiteiten in 1467 voortzetten en tot in 1473 achtenveertig boeken drukten.¹⁴

Andere drukkers introduceerden het drukken in Venetië (1469) en in Foligno, nabij Trevi (1470). Hierna volgde een snelle verspreiding over Italië en in 1471 werden drukkerijen geopend in steden als Ferrara, Florence, Milaan, Bologna, Napels, Perugia, in 1472 in Padua, Mantua, Parma, Verona, en het jaar daarop in Brescia en Pavia.

- 9 A.D. Renting, J.T.C. Renting-Kuijpers, met medewerking van A.S. Korteweg, *The seventeenth-Century Orange-Nassau library. The catalogue compiled by Anthonie Smets in 1686, the 1749 auction catalogue, and other contemporary sources* (Utrecht 1993) 521-555.
- 10 J.R. Hale, 'Printing and Military Culture of Renaissance Venice', in: J.R. Hale, *Renaissance War Studies*. History series Volume 11 (Londen 1983) 429.
- 11 P. Breman, *Books on military architecture printed in Venice. An annotated catalogue* ('t Goy-Houten 2002) 6.
- 12 Hale, 'Printing and Military Culture of Renaissance Venice', 429-460.
- 13 W. Dobras (red.), *Gutenberg, aventur und kunst. Vom Geheimunternehmen zur ersten Medienrevolution* (Mainz 2000) 238.
- 14 B. Richardson, *Printing, writers and readers in renaissance Italy* (Cambridge 2004) 4.

Tussen 1462-1471 vestigden drukkers zich ook verspreid over Duitsland, Frankrijk en Spanje, maar omstreeks 1480 was de balans doorgeslagen naar Italië. Omstreeks 1500 telde Europa circa 250 plaatsen waar boeken gedrukt werden. Italië was goed voor bijna tachtig plaatsen. De Lage Landen telden er rond de vijftien.

De invasie van Italië door Karel VIII en de Italiaanse krijgskunde

Voor na 1494-1495, tijdens de eerste Italiaanse oorlog en in de zestiende eeuw verscheen in Italië een enorme hoeveelheid militaire literatuur in druk. De verklaring daarvoor ligt in de oorlogen die het gebied teisterden dat wij thans aanduiden als Italië. Francesco Guicciardini (1483-1540) geeft in zijn boek *Storia d'Italia*, waarvan de eerste editie verscheen in 1561, een beeld van het oorlogsgeweld. Zijn boek is een

Dit was in de Italiaanse geschiedenis sinds de val van het Romeinse rijk, toen duizend jaar geleden, niet meer voorgekomen. De oorzaak hiervoor vormde de zogeheten 'vrede van Lodi' (1454).

Rond 1450 waren de Italianen, met Nicolò Machiavelli (1469-1527) als hun vertolker, tot het besef gekomen dat alleen een nationale staat een einde kon maken aan de voortdurende onderlinge conflicten van de steden. Daarom werd in 1454 op initiatief van Cosimo de' Medici de Oude (1389-1464) van Florence de vrede van Lodi gesloten. Dit leidde inderdaad één generatie lang tot betrekkelijke rust tussen de machten in Italië die eindeloos oorlog hadden gevoerd met elkaar.

Interne verdeeldheid

Maar ook een nationale staat moet geleid worden. En juist de leider die Machiavelli op het oog had, Cesare Borgia (1475-1507), bracht Italië in een oorlog op ongekend grote schaal, die het land nooit eerder had meegemaakt. Probleem was vooral de aloude interne verdeeldheid. Daarnaast bleven de Italianen de nieuwe vuurwapens met name inzetten bij belegeringen, zoals tijdens de introductie van de artillerie overal het geval was.

Dit moest het land tijdens de veldtocht van Karel VIII, met zijn lichte veldartillerie, in 1494-1495 duur bekopen. Aan de militaire overmacht waarmee Italië in 1494 te maken kreeg, was het bovendien niet gewend. Diplomatie speelde van oudsher een belangrijke rol: aan grote slachtpartijen zonder genade waren de Italianen niet gewend.¹⁶

Karel VIII trok met een leger van 40.000 man en 800 prostituees over de Alpen. Hij verraste de Italianen met een volledig nieuwe manier van oorlogvoering. Zijn inval leidde tot een stroom van militaire literatuur, met Venetië als centrum. De gezaghebbende auteur Charles Oman schrijft bijvoorbeeld:

Hence came the awful surprise [...] when the Swiss and the French came over the Alps, with their disgusting habit of storming towns by escalade and massacring the

BRONLEGERMUSEUM, DELFT

Infanterie van het Staatse leger uitgerust met helm, kuras, zwaard en rond schild (A. van Breen, Den Haag, 1618)

beschrijving van de aanloop tot de invasie van Italië door de Franse koning Karel VIII in 1494 en de gevolgen daarvan voor het land.¹⁵ Het beleg en de plundering van Rome in 1527 maakte de meeste indruk op tijdgenoten.

Hoogtepunt

Volgens Guicciardini, die de jaren 1490-1534 beschrijft, beleefde Italië rond 1490 een hoogtepunt wat betreft vooruitgang, interne stabiliteit en het ontbreken van een buitenlandse dreiging.

¹⁵ F. Guicciardini, translated, edited, with notes and an introduction by S. Alexander, *The history of Italy* (New York-Londen 1969).

¹⁶ Ch. Oman, *A History of the Art of War in the Sixteenth Century* (Londen 1937) 90.

*garrisons. [...] But skill might perhaps triumph over the brute force of the transalpine barbarian.*¹⁷

Rijke traditie

In die tijd kende de Italiaanse krijgskunde reeds een lange en rijke traditie. Met andere woorden: de kennis waarvan de militaire literatuur uit die periode blijkt geeft kwam niet zomaar aanwaaien. Dit wordt overschaduwed door de alom omarmde stelling dat de invasie van Italië door Karel VIII het belangrijkste omslagpunt was in de krijgskunde naar de moderne oorlogvoering. De oorlogen vanaf 1494 en de komst van de boekdrukkunst naar Italië waren echter slechts een katalysator, respectievelijk een voorwaarde, voor de vele boekwerken die verschenen.

Ten eerste ging het hier namelijk bepaald niet om een beslissende oorlog. De oorlogen die in het jaar 1494 werden ontketend vormden een ingewikkeld conflict dat voortduurde tot 1559. In deze periode zijn alle belangrijke staten van West-Europa (Frankrijk, Spanje, het Heilige Roomse Rijk, Engeland, Schotland, de Republiek Venetië, de Pauselijke Staten en de meeste Italiaanse staten), evenals het Ottomaanse Rijk, hierbij betrokken geweest. De latere Franse maarschalk Blaise de Monluc beschrijft in zijn militaire memoires ondubbelzinnig hoe hij als een Franse militair zij aan zij vecht met Italianen en door hen wordt gecommandeerd. Hij spreekt ook regelmatig zijn grote bewondering uit voor Italiaanse militairen.¹⁸

Tijdens de innovatie op militair gebied in Italië in de periode 1494-1559 kon daarnaast worden voortgebouwd op een rijke krijgskundige erfenis. Vanaf het laatste kwart van de 13-de eeuw tot en met het laatste kwart van de 15-de eeuw schreven de Italianen vele militaire verhandelingen, waarmee een corpus ontstond dat uniek is.¹⁹ Het feit dat het werk van Valturio als eerste verscheen, en niet het klassieke en van de negende tot en met de vijftiende eeuw als handschrift zeer populaire werk van Vegetius,²⁰ is veelzeggend voor de Italiaanse krijgskunde. Men koos er namelijk voor een nieuw werk als eerste te drukken.

BRON: Legermuseum, Delft

Titelpagina 'L'artiglieria...' (P. Sardi, Venetië, 1621)

Werken uit dezelfde periode of van ver daarvoor die nooit in druk waren verschenen, raakten in de vergetelheid. Hoewel Italië in 1494 inderdaad in eerste instantie werd overrompeld, is in de Italiaanse krijgskunde van daarvoor en daarna wel degelijk sprake van een duidelijke lijn. Dit blijkt uit de opdracht in het boek van

- 17 Oman, *A History of the Art of War in the Sixteenth Century*, 90.
- 18 I. Roy, *Military memoirs. Blaise de Monluc. The Habsburg-Valois wars and the French wars of religion* (Londen 1971).
- 19 Zie: Jähns, *Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland*. Geschichte der Wissenschaften in Deutschland, Band XI.1. I (repr.; New York, Hildesheim 1966), Matthew Easton, 'Fior di Battaglia. The Martial Treatise of Fiore dei Liberi (c. 1409)', in: Christopher Dobson (ed.), *Art and Arms. Florence, City of the Medici* (Suffolk 2003) 47-64, Horst de la Croix, 'The Literature on Fortification in Renaissance Italy', in: *Technology and Culture* 1 (1963) 30-50, J.R. Partington, *A History of Greek Fire and Gunpowder* (herdruk; Baltimore, Londen 1999), Eberhard Knobloch, *L'art de la guerre. Machines et stratagèmes de Taccola, ingénieur de la Renaissance* (Paris 1992), Maurice J.D. Cockle, *A Bibliography of Military Books up to 1642* (herdruk; Londen 1978). Over de auteurs van krijgskundige werken van vóór de uitvinding van de boekdrukkunst zijn ook veel afzonderlijke studies verschenen.
- 20 Van Vegetius' *De re militari* werden van de negende tot en met de vijftiende eeuw ten minste 232 manuscripten vervaardigd. Daarmee was het na Cicero, Ovidius en Virgilius de populairste tekst (Philippe Richardot, *Végèce et la culture militaire au Moyen âge (Ve-Xve siècles)*. Bibliothèque stratégique (Paris 1998) 191, 193).

Valturio, die is gericht aan een *condottiere* (een soort huurling) in de persoon van Sigismondo Malatesta (1417-1468). Laatstgenoemde was de patroon van Valturio, die het geslacht Malatesta in Rimini diende. Deze familie behoorde tot de belangrijkste representanten van de Italiaanse krijgskundige cultuur van de late Middeleeuwen.

Sigismondo verwierf veel roem toen hij als condottiere zij aan zij vocht met Francesco Sforza (1401-1466), een andere beroemde condottieri. Daarnaast liet Sigismondo veel versterkte gebouwen verrijzen en was hij verantwoordelijk voor de verbouwing van het kasteel van Rimini, nu een bekende badplaats. Ondanks alle weelde tijdens de Renaissance, straalden de Italiaanse machthebbers vooral veel macht uit, met een fort midden in de stad, waarvan vele historische Italiaanse stadjes nog getuigen, en met een groot garnizoen. De eerste voorbeelden hiervan dateren uit het einde van de dertiende eeuw.²¹

De Renaissance

Italianen als Malatesta en Sforza waren tegen het einde van de veertiende eeuw begonnen de rol van buitenlandse condottieri zelf over te nemen. Dit is belangrijk omdat zo een weg werd gebaad voor een Italiaanse krijgskunde. De Italiaanse Renaissance deed de rest met het uitstekende klimaat dat zij bood voor de verwetenschappelijking van het krijgswezen. Deze combinatie leidde tot een nieuw tijdperk in de militaire theorievorming. De verwetenschappelijking hield overigens vooral verband met de uitvinding van het buskruit. Daardoor ontstond er een behoefte aan specifieke verhandelingen, en was er sprake van een voortdurende wedloop tussen de innovatie op het gebied van de artillerie enerzijds en de vestingbouw anderzijds, die tot in de achttiende eeuw

de militaire literatuur bleef domineren. In de literatuur ontstond een driedeling van militaire studies in instructieboeken, onderzoekswerken en abstracte syntheses.²²

De Italiaanse krijgsheren kwamen uit praktisch het gehele land, net als de Italiaanse auteurs wier werken tussen 1492-1570 in eigen land verschenen.²³ De laatste condottieri was Giovanni de' Medici (1498-1528), bijgenaamd Giovanni delle Bande Nere, die afstamde van de twee machtigste families in Italië. Uiteraard droegen vooral condottieri van de leidende families hun steentje bij aan de krijgskunde.

Besluit

Het oudste boekbezit in het erfgoed van Defensie, de werken die zijn gedrukt vóór 1801, is van een ongekende rijkdom. Deze werken, die teruggaan tot 1500, zijn nu voor een internationaal publiek ontsloten. Dat doet recht aan hun cultureel-historische betekenis, temeer omdat het boeken betreft over krijgskundige en uiteenlopende relevante onderwerpen in twaalf verschillende talen.

Opvallend is het relatief grote aantal zestiende-eeuwse Italiaanse krijgskundige werken. Dit zwaartepunt zien we overigens ook terug in het boekbezit van de Oranje-Nassaus. De verklaring hiervoor vormt de wisselwerking tussen enerzijds de vooraanstaande positie die de Italiaanse krijgskunde in de vroegmoderne periode innam en de behoefte aan krijgskundige literatuur in de zestiende eeuw, en anderzijds het grote aantal drukkerijen in Italië in die periode. In Italië is de basis gelegd voor de militaire publicistiek. ■

21 Zie: N. Rubinstein, 'Fortified Enclosures in Italian Cities under *Signori*', in: D.S. Chambers, C.H. Clough and M.E. Mallett (red.), *War, Culture and Society in Renaissance Venice. Essays in Honour of John Hale* (Londen etc. 1993) 1-8. In Milaan beschikten de Sforza's over een ommuurd fort in het centrum van de stad met grachten, 62 ophaalbruggen en, in 1499, circa 1800 oorlogsmachines. In dit fort waren in vredetijd alleen al 800 tot 1200 militairen gelegerd (L. Martines, *Power and imagination. City-state in Renaissance Italy* (New York 1979) 221-222).

22 F.L. Taylor, introduction K. Roberts, *The art of war in Italy 1494-1529* (Leigh On Sea, Essex 1993) 156-179.

23 Hale, 'Printing and Military Culture of Renaissance Venice', 430.

Religie en internationale veiligheid

De strijd om de 'hearts and minds'

De meeste wetenschappers gaan ervan uit dat conflicten met rationele argumenten moeten worden opgelost. Vrede is gelijk aan de afwezigheid van oorlog, en moet in stand worden gehouden door machtsevenwicht. Deze benadering geeft geen ruimte aan gevoelens als passie, liefde en haat-sentimenten die overvloedig aanwezig zijn bij mensen. Religie doet dat wel. Tegenwoordig kijkt men vooral naar de problematische kant van religie. Maar er is ook een andere kant. Religie kan een essentiële rol spelen bij wederopbouw.

dr. Th. B.F.M. Brinkel*

In de politiek en in de sociale wetenschappen was het lange tijd *bon ton* om ervan uit te gaan dat alle samenlevingen op weg zouden zijn naar modernisering. Modernisering, zo was de gedachte, betekent dat zoiets irrationeels als religie geleidelijk naar de privésfeer zou worden teruggedrongen.

'Religie speelt geen rol'

Dat gold ook voor het wetenschappelijke denken over internationale betrekkingen. (Neo-)realistische en (neo-)liberale theorieën benadrukten een zogeheten rationele benadering van de betrekkingen tussen staten.¹ Deskundigen die behoren tot de school van het realisme spraken in termen van staten, die in de internationale verhoudingen op de eerste plaats hun belangen nastreven. Zij zouden zich niet laten leiden door idealen of religieuze visioenen. Vrede is in die visie gelijk aan de afwezigheid

van oorlog, en die vrede moet in stand worden gehouden door machtsevenwicht. Daarin zou religie volgens hen geen rol spelen.

Wetenschappers die behoren tot de liberale school gingen ervan uit dat conflicten met rationele argumenten moeten worden opgelost: 'Het is in jouw belang dat jij geen oorlog meer voert. Van vrede worden we uiteindelijk allebei beter'. In tegenstelling tot religie kan zo'n benadering maar moeilijk omgaan met gevoelens, zoals passie, emotie, liefde en haat. In conflictsituaties zijn mensen juist vol van dergelijke sentimenten.²

Vanuit die terughoudende of zelfs negatieve opstelling ten aanzien van de rol van het geloof in het openbare leven vonden westerse regeringen en beoefenaars van de leer der internationale betrekkingen het moeilijk om in de internationale politiek over religie te praten en deze in het beleid te betrekken.³

Er is een tweede, hieraan gerelateerd, verschijnsel dat lange tijd niet in het heersende denken over internationale betrekkingen paste. Namelijk het bestaan van mensen, organisaties of bewegingen die náást staten optreden in de internationale betrekkingen. Voorbeelden van deze zogeheten niet-staatelijke actoren zijn vakbonden en solidariteitsbewegingen die inter-

* De auteur is als hoofd Fundamentele Voorlichting verbonden aan de Nederlandse Defensie Academie. Hij was van 2003 tot 2006 lid van de Tweede Kamer. In 2006 promoveerde hij op een proefschrift getiteld 'Nation-Building and Pluralism; Experiences and Perspectives in State and Society in South Africa'.

1 Scott M. Thomas, *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations; The Struggle for the Soul of the Twenty-First Century* (New York 2005) 150.

2 Marc Gopin, 'When the Fighting Stops: Healing Hearts with Spiritual Peacemaking'. In: Robert A. Seiple and Dennis R. Hoover, *Religion and Security; The New Nexus in International Relations* (Oxford 2004) 134.

3 Zie bijvoorbeeld: Madeleine Albright, *The Mighty and the Almighty; Reflections on America, God, and World Affairs* (New York 2006) 9.

Vakbonden en solidariteitsbewegingen oefenen druk uit tegen bijvoorbeeld kinderarbeid en spelen zo eveneens een rol in de internationale betrekkingen

nationale druk uitoefenen tegen kinderarbeid. Als consumenten geen kleren meer willen kopen van fabrieken die gebruikmaken van kinderarbeid is dat grotendeels aan dergelijke acties te danken.

Ook terroristische organisaties kunnen internationaal veel beroering veroorzaken. Dat zijn geen staten, maar ze weten een land wel in zijn hart te treffen. Denk aan de aanslagen in New York, Madrid en Londen.

Paradigmaveranderingen

De aanslagen van 11 september 2001 brachten verandering in de genoemde westerse houding. De extremistisch islamitische organisatie Al

Qaida bleek verantwoordelijk te zijn. Het bleek ineens noodzakelijk om na te denken over de rol van religie in de internationale betrekkingen. En dat gebeurde.

Een aantal jaren later schreef de Amerikaanse *National Intelligence Council* in zijn toekomstscenario's dat religieuze identiteit een steeds belangrijker factor wordt in de manier waarop mensen zichzelf beschouwen. Etnische of religieuze identiteiten bieden hun aanhangers een kant-en-klare gemeenschap die in tijden van nood als sociaal vangnet kan dienen.⁴

De kijk van westerse regeringen op de rol van religie in het openbare leven is veranderd na de aanslagen van 11 september

Dit artikel stelt enkele aspecten aan de orde van de rol van religie in internationale veiligheidsvraagstukken. Aan de ene kant belicht het de relatie tussen religie en conflict. Aan de andere kant biedt het inzicht gegeven in de bijdrage die religie kan leveren aan wederopbouw na afloop van een conflict. De beschouwing sluit af met enkele concrete voorbeelden van de relevantie van religie voor het veiligheidsbeleid.

⁴ *Mapping the Global Future; Report of the National Intelligence Council's 2020 Project Based on Consultations With Nongovernmental Experts Around the World, NIC 2004-13 (Pittsburgh, PA, december 2004) 79.*

Religie en conflict

Conflicten hebben meestal meerdere oorzaken. Grote verschillen tussen arm en rijk kunnen een rol spelen. Er kan sprake zijn van verdrijving door opwarming van de aarde, waardoor er spanning ontstaat over het gebruik van landbouwgrond, zoals in Darfur. Daarnaast kunnen conflicten voortvloeien uit verzet tegen onderdrukking van bepaalde bevolkingsgroepen. Er kan een regime zijn dat één bepaalde religie verplicht aan de rest van de bevolking oplegt. In dat laatste geval kan religie de doorslaggevende oorzaak zijn van een conflict.

Religie kan ook verbonden zijn met andere bevolkingskenmerken, zoals taal, identiteit, cultuur of etnische afkomst. Als religieuze minderheden in een land worden onderdrukt, kunnen ze ondergronds gaan of ze ontwikkelen zelf gewapende milities, zoals Druzen en Maronieten in Libanon. In tijden van onderdrukking kan het gezag van religieuze leiders toenemen, zoals het aanzien van de katholieke kerk in Polen groeide tijdens de jaren van het communisme. Maar het kan net zo goed zijn dat een conflict dat bijvoorbeeld om economische redenen begon, later een religieuze dimensie krijgt.

Ook bij partijen in conflicten kan religie verschillende functies vervullen. De Amerikaanse onderzoekster Louise Richardson noemt drie varianten. Op de eerste plaats kan religie onderdeel zijn van de identiteit waarmee een groep zich wil onderscheiden van andere, zoals bij het Ierse Republikeinse Leger in Noord-Ierland. De volgende, meest voorkomende, functie die religie volgens haar kan vervullen is die van instrument voor rekrutering van aanhang, van dekmantel voor politieke motieven of als manier om legitimiteit te verwerven.

Richardson noemt daarbij het voorbeeld van Hamas, een radicale islamitische organisatie met het politieke doel om de PLO te vervangen als de enige partij die mag spreken in naam van het Palestijnse volk. Ten derde kan religie de rol hebben van ideologie, doctrine of richtlijn

FOTO: HOHEIT

Religie kan ook dienen om aanhang te rekruteren of te fungeren als dekmantel voor politieke motieven. Hamas-verkiezingsbijeenkomst in Ramallah

voor politiek handelen. Daarbij wordt de radicale sekte Aum Shinriko genoemd, die in maart 1995 saringas in de metro van Tokio liet ontsnappen.⁵

Hoezeer religies ook van elkaar verschillen, ze worden gebruikt als middel om oorlogen, zelfs terroristische aanslagen te rechtvaardigen. Er zijn bijvoorbeeld conflicten tussen sikhs en hindoes in India, tussen moslims, katholieken en orthodoxen in Bosnië-Herzegovina, tussen christenen, moslims en druzen in Libanon, tussen katholieke en protestantse militanten in Noord-Ierland, tussen moslims en christenen in Nigeria en tussen moslims en joden in Israël en de Palestijnse gebieden.

Wat onderzoek voorts heeft aangetoond is dat conflicten waarbij religie een rol speelt intenser zijn, wreder en meer dodelijke slachtoffers hebben dan andere vormen van oorlog. Bovendien is de kans op vrede door onderhandelingen kleiner indien één van de conflictpartijen expli-

5 Louise Richardson, 'Fighting against terrorism and for justice' (53-70). In: *Liberty and Power; A Dialogue on Religion & US Foreign Policy in an Unjust World*, J. Bryan Hehir et al. (eds.) (Washington D.C. 2004) 56.

FOTO J. MACINTOSH

Religie wordt gebruikt als middel om oorlogen te rechtvaardigen. Israëliëse soldaten in Hebron

ciet religieuze eisen heeft geuit.⁶ Religie is in al die gevallen een onderdeel van de puzzel die veiligheid heet. En daarom verdient religie aandacht in de internationale betrekkingen.

Onzekerheid en globalisering

Hiervoor zijn enkele voorbeelden gegeven van de rol die religie kan spelen in internationale betrekkingen. Hierna wil ik een aanzet geven tot een verklaring. Op de eerste plaats stellen veel wetenschappers vast dat mensen van nature sociale wezens zijn. Ze hebben de behoefte na te denken over de zin van hun leven. Zij stellen zich vragen als: Waarom zitten de dingen in elkaar zoals ze in elkaar zitten. Is er een God? Waarom is er lijden in de wereld? Wat is de zin van lijden? Religie is de meest voorkomende wijze voor mensen om dat soort vragen met anderen te delen, erover na te denken en om samen te vieren. En dat geldt zeker als mensen zich onzeker voelen.

Want veel mensen in de wereld hebben een sterk gevoel van onzekerheid, die niet alleen het gevolg is van de financiële crisis van het af-

gelopen jaar. Het gevoel van onzekerheid is de afgelopen tien, twintig jaren in tal van landen sterker geworden. Bij het zoeken naar een oorzaak wijst men vaak op het proces van globalisering. De contacten over de hele wereld zijn steeds sneller en intenser geworden. Beslissingen ver weg hebben uitwerking op het leven hier.⁷ Dankzij internet, televisie en vliegverkeer is de communicatie over de wereld uitgebreid.

Maar het is ook mogelijk om direct op televisie in de huiskamer mee te maken wat er in bijvoorbeeld Kabul gebeurt. In de supermarkt liggen sperziebonen uit Kenia. Grenzen hebben hun klassieke betekenis verloren. Al deze ontwikkelingen tezamen worden aangeduid met de term 'globalisering'. Traditionele levenswijzen komen onder druk te staan onder invloed van industrialisering, westerse commercie en media. De nationale staat kan geen bescherming meer bieden.⁸ Als gevolg van dat verschijnsel is de onzekerheid toegenomen. En zeker met de financiële crisis van de afgelopen tijd blijkt hoe beperkt de macht van regeringen is. Dat geldt al in IJsland. Dat is nog veel meer het geval in ontwikkelingslanden.

Houvast

In onzekere situaties vonden mensen of regeringen vaak houvast in ideologieën, zoals destijds in het socialisme. Sommige volken zochten de zekerheid in etnische identiteit, zoals

FOTO M. SHANDRO

Bedelaars in Varanasi, India. Het zijn zelden kansarme groepen van het platteland die radicaliseren

6 Isak Svensson, 'Fighting with Faith; Religion and Conflict Resolution in Civil Wars'. In: *Journal of Conflict Resolution* (Volume 51 Nr. 6, december 2007) 931.

7 Zie daarvoor bijvoorbeeld het reeds in 1994 gepubliceerde boek van John Naisbitt, *Global Paradox*, New York 1994.

8 Zie bijvoorbeeld: Manuel Castells, *The Information Age: Economy, Society and Culture, Volume II The Power of Identity* (Massachusetts-Oxford 1999) 14.

Servië na de val van de Joegoslavische dictator Tito. Anderen zochten hun zekerheid in religie. Religieuze leiders bieden vertrouwen en religieuze gemeenschappen bieden geborgenheid.⁹ Misschien wordt dat in het relatief welvarende Nederland veel minder gevoeld, maar in veel landen in de wereld is dat wel het geval.

De opkomst van religie die nu kan worden waargenomen, zoals onder radicale moslims of onder evangelicalen in de Verenigde Staten, is overigens geen terugkeer naar vroeger. Het zijn zelden kansarme groepen uit het platteland die op zoek gaan naar de radicale uitleg – letterlijk: de wortels – van hun geloof in de wereld van vandaag. Veeleer gaat het om hoogopgeleide jonge mensen uit de stedelijke gebieden. Ze zijn vaardig met moderne communicatiemiddelen als internet.

De nieuw opgekomen religieuze bewegingen bestaan ook niet uit de traditionele kerken en religieuze instituties. Integendeel, de vertegenwoordigers van dergelijke stromingen trekken zich weinig aan van de formele religie en de officiële religieuze autoriteiten. Individuele geloofsbeleving staat bij hen voorop.¹⁰ Dergelijke ontwikkelingen zijn waar te nemen binnen christelijke kerken, waar de evangelicale christenen wereldwijd in opkomst zijn, maar ook binnen de islam onder moslim-radicalen.

Virtuele geloofsgemeenschap

Er is in dat verband gesproken van ‘*the virtual umma*’, de virtuele geloofsgemeenschap. Je zou kunnen zeggen dat wat opkomt doe-het-zelf religies zijn. En zoals gezegd, dit verschijnsel doet zich in alle religieuze tradities voor.¹¹

Religie en wederopbouw

Hiervoor is gezocht naar verklaringen waarom religie een factor is om rekening mee te houden in de internationale betrekkingen. Zeker in situaties waarbij sprake is van conflict of van oorlog speelt religie om verschillende redenen een belangrijke rol. Ten eerste geldt, zoals aangegeven, dat mensen in tijden van onzekerheid en oorlog in hun geloof veiligheid en geborgenheid vinden. Dat geldt des te sterker als een

FOTO AVDD, P. VERHEIJL

Religieuze leiders bieden vertrouwen en religieuze gemeenschappen bieden geborgenheid

land in conflict is of als het na afloop van een conflict moet worden opgebouwd.

Op de tweede plaats biedt een religie een afgerond verhaal, dat antwoord geeft op vragen van leven en dood. Wat is het goede leven? Waarvoor is het de moeite waard te sterven? Waarom is er oorlog? Dat soort vragen houdt mensen sterk bezig in oorlogssituaties. Religie gaat over wat er omgaat in de *hearts and minds*. Geloof heeft een directe toegang tot het hoofd en het hart van mensen.¹²

En ten derde bieden religies mensen de hoop en de motivatie om zich in te zetten voor betere tijden. In die zin is religie de poging van een geloofsgemeenschap om gezamenlijk te leven naar morele maatstaven.¹³ Religies en religieuze vieringen laten mensen voelen dat er een andere werkelijkheid is dan die welke zij dag in dag uit meemaken. Dat geeft velen

9 Douglas Johnston, *Conflict Prevention and Peacebuilding: The Religious Dimension*, International Center for Religion & Diplomacy, (www.icrd.org 9/07/04) 3-4.

10 Pauletta Otis, 'Religion and War in the Twenty First Century'. In: Robert A. Seiple and Dennis R. Hoover (ed.), *Religion and Security; The New Nexus in International Relations* (Oxford 2004) 18-19.

11 David A. Westbrook, 'Strategic Consequences of Radical Islamic Neofundamentalism'. In: *Orbis* (Summer 2007) 464.

12 Hasson, Kevin J., 'Neither Sacred Nor Secular: A Public Anthropology of Human Dignity, Religious Freedom, and Security'. In: Robert A. Seiple and Dennis R. Hoover, *Religion and Security; The New Nexus in International Relations* (Oxford 2004) 160.

13 Scott M. Thomas, *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations; The Struggle for the Soul of the Twenty-First Century* (New York 2005) 235.

de kracht om zich in te zetten voor elkaar en voor de samenleving waar ze deel van uitmaken.

Religie en conflict hebben dus met elkaar te maken. Dat is niet alleen zo in tijden van oorlog, maar ook wanneer sprake is van wederopbouw in een land nadat daar een conflict heeft plaatsgevonden. Voor die stelling zijn de volgende redenen aan te voeren.

Voorzieningen en kennis

Op de eerste plaats zijn het in wederopbouwlanden vaak religieuze gemeenschappen die voorzieningen hebben opgebouwd in de sfeer van onderwijs, gezondheidszorg of cultuur.

FOTO AVDD, R. FRIGGE

In wederopbouwlanden zijn het vaak de religieuze gemeenschappen die voorzieningen faciliteren als onderwijs en gezondheidszorg. Tarin Kowt, Afghanistan

Voorzieningen die overheden in wederopbouwlanden (nog) niet kunnen bieden. Daarmee hebben zij sociale netwerken die geworteld zijn in de lokale gemeenschappen en weten ze mensen veel beter te bereiken dan de lokale overheid dat kan.

Religies zijn om die reden een *force multiplier* genoemd.¹⁴ In regio's als het Grote Merengebied in Afrika zijn religieuze kaders vaak

de enige instituties die in stand zijn gebleven, terwijl de staatsinstellingen praktisch geheel zijn ingestort.

Ten tweede hebben religieuze leiders goede kennis van de mensen, plaatsen en gemeenschappen die behulpzaam kunnen zijn bij het groeien naar een stabielere situatie.

Vertrouwen

Ten derde zijn religies en leiders binnen religieuze gemeenschappen belangrijk, omdat zij vaak het vertrouwen van de lokale bevolking hebben; vertrouwen dat de mensen niet durven te geven aan hun overheid. Daarvan zijn voorbeelden te vinden in Congo, Irak en Afghanistan.

Religieuze leiders spreken met gezag, vaak namens de gemeenschappen waarover ze zijn aangesteld. Dikwijls zijn zij de enigen die kunnen lezen en schrijven. In een land als Afghanistan behoren zij tot de weinigen die een beetje behoorlijke scholing hebben genoten. Zij hebben toegang tot de lokale media en kennen ook de nonverbale communicatie die vertrouwen oproept.

Wanneer staten falen of politieke leiders aan legitimiteit hebben ingeboet, hebben religieuze leiders vaak wél het nodige gezag. Dus als er offers moeten worden gevraagd, compromissen gemaakt of stappen moeten worden gezet naar verzoening spelen religieuze leiders een sleutelrol.

Verzoening

Vooral als het gaat om verzoening tussen partijen die in een conflict tegenover elkaar stonden is religie cruciaal. Verzoening is meer dan de plegers van misdaden tegen de menselijkheid voor de rechtbank brengen. Verzoening gaat verder dan alleen een rationele aangelegenheid van het afwegen van belangen en het doen van compromissen. Het houdt ook herstel in van betrekkingen tussen mensen, van de erkenning van het leed dat heeft plaatsgevonden, het troosten van de slachtoffers, het zoeken naar manieren waarop mensen elkaar weer recht in de ogen kunnen kijken. Dat alles kan niet zonder de inbreng van religie.¹⁵

14 Pauletta Otis, 'Religion and War in the Twenty First Century'. In: Robert A. Seiple and Dennis R. Hoover (ed.), *Religion and Security; The New Nexus in International Relations* (Oxford 2004) 20.

15 Marc Gopin, 'When the Fighting Stops: Healing Hearts with Spiritual Peacemaking'. In: Robert A. Seiple and Dennis R. Hoover, *Religion and Security; The New Nexus in International Relations* (Oxford 2004) 140.

De Waarheids- en Verzoeningscommissie die in de jaren negentig het proces van verwerking van het verleden in Zuid-Afrika begeleidde was daarvan een duidelijk voorbeeld. Deze commissie was een officiële overheidsinstantie, maar hanteerde in haar zittingen, voorgezeten door de vroegere aartsbisschop Desmond Tutu, ontegenzeggelijk religieuze gebaren en symbolen.¹⁶

Religie en beleid

Zoals hiervoor is vastgesteld, gaat religie over wat er omgaat in de harten en de hoofden van mensen. Internationaal veiligheidsbeleid moet daar rekening mee houden. Zonder de pretentie van volledigheid geef ik hierna een paar voorbeelden van internationaal veiligheidsbeleid, op verschillende niveaus, ten aanzien van de omgang met religie.

Veel van de vredesoperaties waaraan Nederland deelneemt spelen zich af in landen waar de islam dominant is: Afghanistan, Irak en Tsjaad. Ten dele geldt dit ook voor Bosnië-Herzegovina. In zijn boek *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* zegt Samuel Huntington dat er zelfs sprake is van een fundamenteel conflict tussen westerse samenlevingen en de islam.¹⁷ Hier in Nederland zegt het Tweede Kamerlid Geert Wilders dat met hem mee.

Radicale versus gematigde moslims

Anderen, zoals Amitai Etzioni in zijn boek *Security First*, maken een onderscheid tussen radicalen en gematigden. De overgrote meerderheid in de islam is gematigd, meent Etzioni. Het gaat erom die gematigden tot bondgenoot te maken en de radicalen te isoleren.¹⁸ Dat is trouwens ook de lijn van de Nederlandse regering.

Uit een grootschalig opinieonderzoek van de *Gallup Organization* in 2005 en 2006 blijkt dat de overgrote meerderheid in de islamitische wereld met de publieke opinie in het Westen een fundamentele weerszin deelt tegen extremisme. Het was een onderzoek naar de vraag wat moslims zelf denken over democratie, sharia, het Westen, en het is gehouden in tien

overwegend islamitische landen: Marokko, Egypte, Turkije, Libanon, Jordanië, Saoedi-Arabië, Iran, Pakistan, Indonesië en Bangladesh. Het Gallup-onderzoek maakte onderscheid tussen gematigden en radicalen. Als gematigd werden gedefinieerd degenen die zeiden dat de aanvallen van 11 september niet gerechtvaardigd waren; als radicaal, degenen die de aanvallen van 11 september moreel gerechtvaardigd vonden en die er een negatieve mening over de Verenigde Staten op nahouden. Slechts 7 procent van de moslims is radicaal.¹⁹

Zowel radicalen als gematigden hebben sterke religieuze sentimenten. Voor hen is hun geloof

FOTO UN, E. DEBERE

Soms vormen religieuze kaders de enige instituties die in stand zijn gebleven, terwijl de staatsinstellingen zijn ingestort

een belangrijk deel van hun leven en zij nemen frequent deel aan religieuze diensten. Het zijn de radicalen waaruit de mogelijke gewapende opstandelingen en terroristen gerekruteerd worden.

Het is in het belang van internationale veiligheid dat westerse regeringen door hun opstel-

-
- 16 Zie bijvoorbeeld Alex Boraine, *A Country Unmasked; Inside South Africa's Truth and Reconciliation Commission* (Oxford-Cape Town 2000) 101.
- 17 Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York 1996) 209-210.
- 18 Amitai Etzioni, *Security First; For a Muscular, Moral Foreign Policy* (New Haven-London 2007) 86.
- 19 John L. Esposito and Dalia Mogahed, *Who Speaks for Islam? What a Billion Muslims Really Think* (New York 2007) 86 e.v.

ling en beleid voorkómen dat deze radicalen in de handen van extremisten en terroristen gedreven worden. Op Nederland en andere westerse landen – op de eerste plaats natuurlijk de Verenigde Staten – rust dan ook de taak om erop te blijven hameren dat de strijd tegen extremisme en terrorisme geen oorlog is tegen de islam. De mishandeling van gevangenen door Amerikaanse militairen in Abu Ghraib was een voorbeeld van hoe het niet moet.

Een nieuw begin

Ook de opstelling van westerse regeringen ten aanzien van de problematiek van Israël en de Palestijnen is hierop van grote invloed. De toespraak die de Amerikaanse president Barack Obama op 4 juni 2009 in Cairo heeft gehouden, laat zien hoezeer Washington zich bewust is van deze overwegingen. Nadat hij zichzelf expliciet als christen had neergezet, verklaarde Obama vervolgens dat hij een nieuw begin

Poolse CIMIC-fondsen en projecten dragen bij aan de wederopbouw van de Iraakse economie. Een Poolse overste schudt een lokale Iraakse leider de hand

wilde maken in de betrekkingen tussen de Verenigde Staten en moslims in de wereld. Hij gaf aan dat dit nieuwe begin moet worden gebaseerd op wederzijdse belangen, op wederzijds respect en op de waarheid dat Amerika en de islam elkaar niet uitsluiten, en niet concurrerend zijn.²⁰

20 Obama's Speech in Cairo, <http://www.nytimes.com>, geraadpleegd op 5 juni 2009.

FOTO U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE, J. ZINCONE

FOTO U.S. AIR FORCE, D.M. PRICE

Nederland is actief in landen die bezig zijn met wederopbouw na een binnenlands conflict. Denk aan Bosnië-Herzegovina, waar Nederland jarenlang betrokken is bij vredesoperaties die het land in staat moeten stellen op eigen benen verder te gaan. Maar denk ook aan Afghanistan of Zuid-Sudan, waar een langdurige burgeroorlog heeft gewoed, een paar jaar geleden een vredesakkoord is gesloten en nu stap voor stap moet worden gewerkt aan vredesopbouw. Vandaag de dag staat ook de uitvoering van het wederopbouwbeleid sterk in het teken van de competitie om de hearts and minds van de mensen in de betrokken landen.

Neem bijvoorbeeld Afghanistan. Nederland is daar om de veiligheidsvoorwaarden te scheppen waaronder wederopbouw mogelijk is. Het bevorderen en in stand houden van de veiligheid moet steeds meer een zaak van de Afghanen worden. De bedreiging van de veiligheid komt niet van een regulier leger, met uniformen aan en een aanwijsbaar grondgebied van

Nederland moet religie als factor van invloed meewegen in zijn internationale veiligheidsbeleid. Afghanistan, 2009

rechten en democratie, wat is dan de westerse opstelling? Is die er een van wantrouwen, omdat de islam hoe dan ook gevaarlijk is? Of ligt het meer voor de hand om deze te steunen, ook al zal de invalshoek waarmee naar mensenrechten en democratie gekeken wordt anders zijn. Ook hierin neemt religie dus een belangrijke plaats in. Religieuze drijfveren zijn onderdeel van de veiligheid.

Dat betekent dat Nederland er verstandig aan doet in zijn internationale veiligheidsbeleid op een serieuze manier werk te blijven maken van religie als factor in de internationale vrede en veiligheid. Het is goed om te zien dat de mensenrechtannota van minister Maxime

FOTO AVDD, R. GIELING

Ook Nederland moet erop blijven hameren dat de strijd tegen extremisme en terrorisme geen oorlog is tegen de islam

waaruit het opereert. Tegenstand komt veeleer van radicale extremisten, die zich onder de bevolking bevinden, die kunnen opgaan in een dorpsgemeenschap en als de tijd voor hen daar is de wapens opnemen om de overheid plus de bezettende macht – zoals zij dat ervaren – te bestrijden. Dergelijke situaties komen in veel landen voor.

Vrede als beter alternatief

Op de lange termijn is vreedzame wederopbouw alleen mogelijk als degenen die neigen tot extremisme ervan overtuigd kunnen worden dat vrede een beter alternatief is dan gewapend verzet. Overtuigingskracht, is waar het op aan komt. Verschillende maatregelen passen daarin, zoals integriteit, zorg om te voorkomen burgerslachtoffers te maken, maar ook zichtbaar respect voor religieuze opvattingen en uitingen van de lokale bevolking.

Als er binnen de wereld van de islam een zoektocht plaatsvindt naar de omgang met mensen-

Verhagen van Buitenlandse Zaken, getiteld 'Naar een menswaardig bestaan' ruimschoots aandacht besteedt aan religie.

Dialogoog

Het betreffende ministerie is een paar jaar geleden begonnen met een brede dialoog met deskundigen op het gebied van ontwikkelings-samenwerking op het gebied van religie en

Libanon, 2006. Dat religie de bron is van veel verdeeldheid en conflicten is duidelijk. Maar religie speelt ook een essentiële rol bij wederopbouw

ontwikkelingssamenwerking.²¹ Zo'n regelmatig gesprek tussen deskundigen kan ook worden uitgebreid naar een dialoog op het gebied van religie en internationale veiligheid. Zonder op de rol van religie bij crisisbeheersingsoperaties in te gaan pleit de Adviesraad Internationale Vraagstukken voor 'zeer goede kennis van de lokale en regionale situatie' voordat Nederland met een vredesoperatie begint.²² De genoemde dialoog kan ertoe bijdragen dat er bij de betrokken deskundigen wat meer ontvankelijkheid is voor het belang van religie bij wederopbouw.

Ten slotte kent Nederland vanuit missie en zending een lange traditie van maatschappelijke inzet in ontwikkelingslanden vanuit religieuze overwegingen. Daarbij ging het niet alleen om zieltjes winnen, maar evenzeer om het opzetten van gezondheidszorg, het geven van onderwijs en het bevorderen van economische ontwikkeling. In deze tijd is die traditie vormgegeven in de vele particuliere organisaties op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Voorbeelden zijn Cordaid, Pax Christi, ICCO

of Kerk in Actie, maar ook NOVIB, HIVOS en andere. Zeker de op religieuze grondslagen gebaseerde organisaties hebben uitstekende contacten met religieuze leiders in ontwikkelingslanden en in conflictgebieden – en niet alleen christelijke. Bekeringsdrang is allang niet meer het oogmerk van hun activiteiten, die in het Engels met de term *'faith-based diplomacy'* wordt aangeduid.²³

Tot besluit

Van de ruim vijf miljard euro die voor 2009 is begroot voor Ontwikkelingssamenwerking gaat 619.000 euro naar wat in het Nederlandse beleid medefinancieringsorganisaties heten. Bij tijd en wijle is er kritiek op die organisaties, vooral vanwege het risico van versnippering en gebrek aan coördinatie van ontwikkelingsinspanningen. In het licht van het bovenstaande zou het echter onverstandig zijn om hun rol in te perken. Het Nederlandse beleid zou dan een gevoeligheid verliezen in de omgang met partners die zich door religieuze motieven laten leiden.

Vandaag de dag kijkt men vooral naar de problematische kant van religie als oorzaak van verdeeldheid en conflicten. Het is belangrijk om ook oog te hebben voor de essentiële rol die religie speelt bij wederopbouw. Dit betoog wil daar meer begrip voor wekken. ■

21 Zie bijvoorbeeld: *De rol van religie in het buitenlands beleid; Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking*, Tweede Kamer, vergaderjaar 2005-2006, 30 300 V, nr. 8, Den Haag 27 oktober 2005.

22 *Crisisbeheersingsoperaties in fragiele staten; De noodzaak van een samenhangende aanpak. Advies No. 64*, . Adviesraad Internationale Vraagstukken (Den Haag, maart 2009) 61.

23 Scott M. Thomas, *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations; The Struggle for the Soul of the Twenty-First Century* (New York 2005) 183.

Oorlogseconomie

L. Polman

In de komende jaren maakt Nederland voor ontwikkelingssamenwerking en humanitaire noodhulp honderden miljoenen euro's minder vrij. Dat ligt niet alleen aan het door de crisis geslonken Nederlandse bnp waaraan de hoogte van het hulpbudget gekoppeld is. Het ligt zeker ook aan het geslonken vertrouwen van de Nederlandse bevolking in het functioneren van hulporganisaties. 'We waren heilig,' verzuchtte onlangs de directeur van Stichting Vluchteling, Tineke Ceelen, in weekblad *Vrij Nederland*. Wären, ja. Nu weten donateurs dat hulpgeld zo maar in verkeerde handen valt en dat hulporganisaties met elkaar concurreren omdat ze met z'n veel te velen zijn. De minister van Ontwikkelingssamenwerking Koenders had het zelfs al eens over de 'hulpindustrie', en tv-journalist Aad van den Heuvel, alias 'Mister Derde Wereld', schaarde zich ook al in het kamp der critici. Zijn nieuwe roman, *Een zonnig eiland* gaat over een ver, warm oord, waar het bestuur diefstal van ontwikkelingshulpgeld tot zijn voornaamste bezigheid heeft gemaakt. De 'hulpindustrie' vecht terug. 'Openheid' is de gekozen strategie. Hulporganisaties proberen critici enige wind uit de zeilen te nemen door toe te geven dat er inderdaad soms best dingen fout gaan. Ceelen schreef er het boek *Hier en daar een crisis* over. Ze beschrijft hulpmissers en blunders in crisisgebieden zoals Oost-Congo en de jungle van Birma, maar steeds in de context van wat ze noemt de 'uiterst complexe omstandigheden' waaronder hulporganisaties hun werk moeten doen. Ze hoopt dat lezers dan begrijpen dat waar gehakt wordt, nu eenmaal spaanders vallen.

In Sudan bestaan die spaanders uit hulpfondsen die door strijdende partijen gestolen worden. NGO's in Darfur bijvoorbeeld worden door lokale autoriteiten systematisch leeggeknepen, vertelt de stichtingsdirecteur aan *Vrij Nederland*. 'We weten al jaren dat we als een soort gekke henkie worden behandeld door het regime in Khartoem. Organisaties moeten

betalen voor idiote vergunningen, mensen van geheime diensten worden ons opgedrongen als medewerkers. En we laten dat allemaal gebeuren. Wat moeten we anders?'

Ik heb ook een vraag. Hoeveel betaalt zo'n Stichting Vluchteling nou eigenlijk precies voor die 'idiote vergunningen' en wat doet het militaire regime met die extra inkomsten? Daarover deed Artsen zonder Grenzen Nederland recent een (kas)boekje open.¹ Over het jaar 2008 berekenden onderzoekers van het AzG Operational Centre Amsterdam de totale waarde van alles wat autoriteiten in Darfur van AzG-Nederland ontvreemdden en afpersten, leges voor visa en vergunningen meegeteld. Ze kwamen tot 4,47 procent van het AzG-budget van ruim 2,7 miljoen euro. 'Hoewel proportie noch totaalbedrag schokkend zijn, is de bijdrage ervan aan de oorlogseconomie substantieel,' schrijven de onderzoekers. Als de waarde van alles wat geplunderd en afgeperst wordt van alle NGO's en VN-organisaties in Darfur zou worden opgeteld, dan zouden percentages en bedragen veel hoger uitvallen.

De humanitaire operatie in Darfur was in 2008 de grootste en duurste ter wereld. De VN schatte de kosten ervan op 825 miljoen dollar. Als daarvan 4,47 procent gestolen en afgeperst is, zoals van AzG, dan heeft het Sudanese militaire regime daarmee 36 miljoen dollar geïncasseerd. Dat is de financiële waarde. Maar: '... voor strijdende partijen hebben [de gestolen] voertuigen en de communicatieapparatuur een waarde die de financiële overstijgt, omdat hun capaciteit om oorlog te voeren erdoor wordt vergroot,' tekenen de onderzoekers aan.

Kunnen we ervan uitgaan dat de VN en alle NGO's in Tsjaad ook 2,84 procent zagen verdwijnen? En de hulporganisaties in Oost-Congo? Meer? Minder? En in Afghanistan? Birma? Wat betreft AzG in Darfur en Tsjaad besluiten de onderzoekers met: 'Kunnen humanitairen ervan worden beschuldigd dat ze de conflicten verheviggen of verlengen?'

Schuldig, of niet? Ik vraag het de 'gekke henkies' van Stichting Vluchteling wel even voordat ik weer op giro 999 stort.

1 Clea Kahn and Elena Lucchi, 'Are humanitarians fuelling conflicts? Evidence from eastern Chad and Darfur' in: *Humanitarian Exchange Magazine*, Issue 43, June 2009.

Intelligente improvisatie

dr. M.F.J. Houben – luitenant-kolonel der mariniers*

In het Engels zou dit stukje *action intelligence* heten. Die uitdrukking is beter omdat ze duidelijker aangeeft waar het om gaat: de slimheid die in een handeling aanwezig is. Het gaat om het al doende denken, waarbij de handeling de directe manifestatie van dat denken is. Ik wil het op deze plaats hebben over de niet-voorbereide, geïmproviseerde actie: het handelen ‘naar bevind van zaken’.

Ik ben van mening dat intelligente improvisatie in toenemende mate belangrijk is voor de uitvoering van militaire operaties. In algemene zin omdat iedere inzet uniek is en iedere opdracht afwijkt van de vorige. De krijgsmacht wordt, ondanks het feit dat zij vastgestelde (hoofd)taken, operatie- en missieprofielen heeft, toch iedere keer weer voor het eerst ingezet. ‘Iedere crisis schrijft zijn eigen script’ wordt in dit verband ook wel gezegd. Het dichttimmeren van operationele opties met ritsen protocollen, handboeken en voorschriften is dan ook een heilloze weg. Defensie kan niet anders dan het individu de ruimte te laten om, in de geest van een commandant, te handelen naar bevind van zaken.

Veel weten van een beetje of een beetje van veel?

Een ontwikkeling die intelligente improvisatie stimuleert, is de enorme verbreding van het taakveld van Defensie die de afgelopen decennia heeft plaatsgevonden. In de Koude Oorlog was de primaire taak van westerse krijgsmachten het Rode Leger te stoppen. Zo was de marine erg goed in onderzeebootbestrijding want ze deed weinig anders. De kennisopbouw

van onderzeebootbestrijding was dan ook diepgaand en extensief. De Atlantische oceaan was tot op de vierkante zeemijl in kaart gebracht en NAVO-schepen wisten elkaar blindelings te vinden.

Met het einde van de Koude Oorlog werd het takenpakket van Defensie breder en ook meer divers. Eenheden werden buiten het NAVO-verdragsgebied ingezet. Het traditionele oceanische operatiegebied van de marine maakte plaats voor de kustwateren van Afrika en het Midden-Oosten. Schepen werden ingezet om de kust en havens van Montenegro af te sluiten, onderzeeboten werden ingezet voor het afluisteren van gsm-verkeer of voor de inzet van *Special Forces*. De kennisopbouw van al die verschillende andere taken bleek en blijkt een stuk minder intensief en diepgaand dan bij de onderzeebootbestrijding. De marine weet inmiddels een beetje van een groot en divers taakveld in plaats van een heleboel van een klein taakveld.

Impliciete regels

De belangrijkste reden waarom wij intelligente improvisatie moeten stimuleren, ligt echter in de aard van het militair optreden zelf. De inzet van een krijgsmacht is gebonden aan expliciete en impliciete regels. Al die regels tezamen vormen de spelregels van de inzet. Deze bepalen wat in de context van de inzet kan, mag en succesvol wordt geacht. De confrontatie met niet-geregelde, irregulier optredende tegenstanders maakt het contrast tussen een inzet waarbij nagenoeg alle spelregels vooraf vaststaan en een inzet waarbij de spelregels deels tijdens ‘het spel’ ontdekt moeten worden, alleen maar groter.

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van kolonel (KL) Frans Matser en luitenant-kolonel der mariniers Marc Houben.

Voorbeelden van die expliciete, formele regels zijn de opdracht, de geweldsinstructies of de geografische beperking van het operatiegebied. Militaire eenheden worden altijd op pad gestuurd met een specifieke opdracht en geweldsinstructies die het geweldgebruik reguleren en beperken. Het zijn deze expliciete bepalingen of regels die bepalen wat de eenheid tijdens de inzet mag en niet mag.

Maar er zijn ook impliciete regels die het optreden en het succes van een krijgsmacht bepalen. Deze impliciete regels zijn verborgen wetmatigheden van die specifieke context. Om het spel volgens de regels te kunnen spelen – en daarmee ook: succes te hebben – moet je je bewust worden van die impliciete regels. Die bewustwording heeft de kenmerken van het ‘ontdekken’ van die regels. Dat ontdekken staat overigens niet gelijk aan het vastleggen of formaliseren ervan.

In toenemende mate geven commandanten aan wat hun intentie of oogmerk is van een bepaalde operatie, hetgeen ook mag worden opgevat als een formele uitdrukking van de opdracht en de gewenste operationele kaders voor de invulling van de taak. Binnen die kaders hebben militaire eenheden doorgaans een zekere vrijheid in hun taakuitvoering. Een vrijheid om binnen die gestelde formele kaders te zoeken naar een systeem of proces dat werkt in die specifieke situatie. Maar die vrijheid om naar eigen inzicht te handelen is niet absoluut. Ook in die vrijheid ontstaat een behoefte aan regels, aan spelregels. Je begint te beseffen dat de vrijheid van het spel bestaat bij de gratie van de beperking, door middel van de regels. Zonder beperkende regels, geen vrijheid. Die improvisatie kan één keer fantastisch gaan, maar dat betekent niet dat ze de volgende keer ook weer fantastisch zal gaan. Het is dan zaak om te ontdekken wat werkt. Niet door zo’n (geslaagde) improvisatie theoretisch te analyseren, maar door heel vaak te improviseren. Om zo een intuïtief gevoel te krijgen voor de binnen de context verborgen wetmatigheid. Om al doende te zoeken naar de kern van het gebeuren.

Vertrouwen op de man of op de regel?

‘De Koning heeft u majoor gemaakt omdat hij veronderstelde dat u zou weten wanneer u niet moest gehoorzamen’ zei Frederik de Grote eens tegen een van zijn officieren. Vertrouwen op de man. Bij de ‘oude’ landmacht, waar zo’n veertig duizend dienstplichtigen per jaar doorheen gingen, was het vertrouwen op de regel noodzaak. Al was het maar om onveilige situaties te voorkomen. Dat laatste is niet veranderd. We moeten dus die expliciete regels leren en handhaven.

Maar gegeven de complexiteit van de moderne militaire praktijk moeten we ook de improvisatie oefenen. Niet één keer maar vele keren, om zo een gevoel te krijgen voor de binnen de context verborgen wetmatigheid. Een gevoel te krijgen voor de impliciete regels die ook tot de spelregels behoren, te leren ‘denken met de voeten’. Veronderstellen dat militairen dat van nature in zich hebben of uit zichzelf zullen doen, is een misvatting. Regels volgen kan iedereen. Juist de improvisatie moet worden geoefend, keer op keer. Opdat die impliciete regels ontdekt kunnen worden. Om de *feeling* voor wat passend is binnen een gegeven context te cultiveren of te verwerven. Opdat, met andere woorden, de improvisatie intelligent wordt. Dit is weliswaar een mooi pleidooi vóór improvisatie maar improviseren en procesbeheersing gaan moeilijk samen. Het primaat van de operatie wordt uiteindelijk beperkt door het ultiemaat van het bestuur.

‘Free play’

Veel van onze oefeningen hebben het karakter van het afwerken van een vooraf overeengekomen lijst met ‘serials’. Dat heeft in het kader van bovenstaande overwegingen beperkte oefenwaarde. Ik pleit voor meer ‘free play’. Meer ruimte voor improvisatie, meer ruimte voor de bewustwording van die impliciete regels die bepalend zijn voor het operationele succes van een missie. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan want *free play* is niet gelijk aan *anything goes*; ook improvisatie moet georganiseerd worden. *Improvise and overcome!* ■

Schrijftalent gezocht!

In deze uitgave is plaats gemaakt voor een gastcolumn.

Ditmaal een bijdrage van Sgt1 L.H. Hoedemakers, die ingaat op het Militair Strafrecht.

De redactie daagt andere lezers uit om ook een column te schrijven voor de Militaire Spectator. De keuze van het thema is vrij, maar het moet wel passen binnen de formule van het blad. Voorwaarde voor plaatsing is dat de redactie uw boodschap relevant acht voor de lezers. Verder moet uw verhaal in niet meer dan

duizend woorden voor het voetlicht worden gebracht.

U kunt uw bijdrage sturen naar de bureauredactie (zie colofon). Wij zijn erg benieuwd wie zich geroepen voelt om te reageren. Uiteraard zijn we ook nieuwsgierig naar de thema's die u onder de aandacht van de lezers wilt brengen. Uw bijdrage wachten we dan ook met belangstelling af.

De hoofdredacteur

De militair, de opdracht en het strafrecht

Wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht

Sgt1 L.H. Hoedemakers

Na een onderzoek naar de toepassing van het militaire strafprocesrecht bij uitzendingen heeft de Commissie-Borghouts 21 aanbevelingen gedaan, waaronder de aanbeveling tot wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (hierna: MSr). De wetswijziging beoogt een grotere rechtszekerheid voor militairen. Na de wetswijziging zal dit artikel een extra strafuitsluitingsgrond bevatten en wordt de bestaande uitgebreid. In deze bijdrage wil ik de huidige situatie ten aanzien van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de militair behandelen. Vervolgens bezie ik de situatie na de wetswijziging. Tot slot volgt een persoonlijke beschouwing van het voorstel.

De huidige situatie

Militairen worden ingezet voor diverse taken. Tijdens de uitvoering van de militaire taak in bijvoorbeeld crisisbeheersingsoperaties kan de militair genoodzaakt worden geweld te gebruiken. Dit geweldgebruik kan leiden tot strafrechtelijke aansprakelijkheid. Doorgaans wordt immers voldaan aan een delictomschrijving uit bijvoorbeeld het Wetboek van Strafrecht (hierna: Sr). De militair die op correcte wijze functioneel geweld toepast, moet er op kunnen vertrouwen dat hij of zij straffeloos blijft. Bovendien moet de militair voor de uitvoering van zijn opdracht een zo groot mogelijke rechtszekerheid worden geboden. Voor de verantwoording van het gebruikte geweld kan

de militair gebruik maken van strafuitsluitingsgronden uit het commune strafrecht en de specifieke militaire strafuitsluitingsgrond verwoord in artikel 38 MSr. Artikel 38 MSr luidt momenteel:

Niet strafbaar is hij die in tijd van oorlog binnen de grenzen zijner bevoegdheid een naar de regelen van het oorlogsrecht geoorloofd feit begaat, of wiens bestraffing strijdig zou zijn met een verdrag, geldende tussen Nederland en de mogendheid waarmede Nederland in oorlog is, of met enig voorschrift, ingevolge zodanig verdrag vastgesteld.

Hierbij zij opgemerkt dat deze strafuitsluitingsgrond enkel van toepassing is in tijd van oorlog. Tijd van oorlog is nu nog beperkt gedefinieerd in artikel 71 MSr. Dit heeft tot gevolg dat er momenteel situaties zijn waarin de militair geen beroep kan doen op artikel 38 MSr. Denk bijvoorbeeld aan de situatie in Irak, waar Nederlandse militairen deelnamen aan de missie SFIR. In gevallen waar geen beroep op art. 38 MSr mogelijk is kan de militair wellicht een beroep doen op een strafuitsluitingsgrond uit het commune strafrecht.

Hoewel artikel 38 MSr slechts een beperkte werking heeft, is de wetgever van mening dat de militair die binnen de geweldsinstructie handelt momenteel voldoende wordt beschermd

door het bestaande wettelijke stelsel van strafuitsluitingsgronden. Geweldsinstructies vol-
doen door de overname in operatieplannen
ook aan de definitie van het bevoegd gegeven
ambtelijk bevel als vermeld in artikel 43 Sr:

*Niet strafbaar is hij die een feit begaat ter
uitvoering van een ambtelijk bevel, gegeven
door het daartoe bevoegde gezag.*

Door deze constructie kan de militair voor
het rechtvaardigen van zijn daad succesvol
verwijzen naar zijn geweldsinstructies.

De militair die deelneemt aan een missie krijgt
een geweldsinstructie mee in de vorm van
geweldsinstructie militairen (GI) en de aide-
memoire (AM). Het spreekt voor zich dat de
militair overtuigd moet zijn van de noodzaak
van deze geweldsinstructie en de strafrechtelijke
gevolgen van overtreding van de geweldsinstruc-
tie moet begrijpen. De militair die zijn gewelds-
instructie overtreedt, zal zich niet langer kun-
nen beroepen op de strafuitsluitingsgrond van
artikel 43 Sr, maar eventueel wel op noodweer
of noodweereces. Bij gebrek aan een straf-
uitsluitingsgrond zal de militair strafrechtelijk
vervolgd kunnen worden. De militaire inzet
van de laatste jaren veronderstelt een goed besef
bij militairen van de bevoegdheden. Met uit-
zondering van Eric O. zijn recent geen militairen
vervolgd wegens functioneel geweldgebruik.

Situatie na de wetswijziging

Hoewel een militair dus ook nu al mogelijk-
heden heeft bij vervolging wegens geweld-
gebruik, volgde de wetgever het advies van
de Commissie-Borghouts en stelde een wets-
wijziging voor. Het betreft allereerst een
wijziging van het begrip tijd van oorlog:

*In dit wetboek wordt onder oorlog mede ver-
staan: een gewapend conflict dat niet als oor-
log kan worden aangemerkt en waarbij het
Koninkrijk is betrokken, hetzij ter individuele
of collectieve zelfverdediging, hetzij tot herstel
van de internationale vrede en veiligheid.*

Deze wijziging betekent dat een aantal crisis-
beheersingsoperaties ook onder het bereik van
de bestaande strafuitsluitingsgrond zullen val-
len. De extra rechtvaardigingsgrond van artikel

38 MSr is als volgt geformuleerd:

*Niet strafbaar is de militair die geweld
gebruikt in de rechtmatige uitoefening van
zijn taak en in overeenstemming met de
regels die voor de uitoefening van die taak
zijn vastgesteld.*

Ondanks de mogelijkheden geboden door het
commune strafrecht, zijn er een drietal voor-
delen in de wetswijziging vervat. Ten eerste:
de aanpassing van artikel 38 MSr omvat al het
rechtmatige geweldgebruik, mits correct toe-
gepast. Expliciet wordt in de memorie van
toelichting bijvoorbeeld de militaire bijstand
op grond van de Politiewet 1993 genoemd.
Ten tweede: in de literatuur zijn verschillende
opvattingen ten aanzien van de juridische aard
van de *Rules of Engagement*. Dit probleem
wordt in de kiem gesmoord door het toekomstige
tweede lid van artikel 38 MSr. Dit lid bevat
een verwijzing naar een geweldsinstructie door
het woord 'regels' te gebruiken. Deze term ver-
onderstelt regels in de breedste zin van het woord.
Ten slotte heeft de voorgestelde wetswijziging
een positieve invloed op het rechtszekerheids-
gevoel van militairen. In een militaire wet is
een algemene strafuitsluitingsgrond opgenomen
voor alle militaire taken. Een beroep op het
commune strafrecht is niet meer noodzakelijk.

Beschouwing van het voorstel

Ik ben het met de wetgever eens dat het gebruik
van geweld en het afleggen van verantwoording
hiervoor altijd samen moet gaan. Dit heeft in
het kader van de sociale aanvaardbaarheid en
voor het draagvlak van de militaire inzet voor-
delen. Even zo vanzelfsprekend is dat de mili-
tair die op een rechtmatige en juiste manier
gebruik maakt van zijn bevoegdheden straffe-
loos blijft. Hoewel dat ook onder het huidige
recht het uitgangspunt is, kan dat vooral bij
militair optreden volgens bepaalde ROE een
probleem opleveren. Dit probleem wordt opge-
lost door het nieuwe artikel 38 MSr lid 2. Het
feit dat de omweg via het commune strafrecht
met zijn strafuitsluitingsgronden niet meer
nodig is levert wat mij betreft de belangrijkste
meerwaarde van het toegevoegde lid op.
De doelstelling van de wetgever, het bieden
van meer rechtszekerheid, komt hierdoor
zeker tot uitdrukking. ■

‘Think before you touch: try to make durable decisions’

Verslag van de KVBK-bijeenkomst met generaal Stanley McChrystal, COMISAF

‘You can’t just say the situation is ‘this’ or ‘that’. It’s a complex combination of factors, and success depends on legitimate governance. The Afghans have to win this, we can’t’.

De Amerikaanse generaal Stanley McChrystal, Commandant ISAF, zei dit op 11 september tijdens een door de KVBK georganiseerde voordracht in de Prinses Julianakazerne in Den Haag.

McChrystal begon met het uitspreken van zijn medeleven aan de families en collega’s van Kevin van de Rijdt en Mark Leijsen, de twee Nederlandse militairen die begin september sneuvelden in Afghanistan. Daarna hield hij een kort betoog, opgebouwd rond zeven vragen, waarin hij zijn visie rond de huidige situatie in Afghanistan uiteenzette. De eerste vraag, hoe de operatie in Afghanistan te benaderen, omschreef de generaal als een lastige. Hij zei dat hem diverse benaderingen waren aangeraden, uiteenlopend van ‘counterterrorism’ tot de ‘tribal approach’. McChrystal zei uit te gaan

van een ‘supreme humility approach’, omdat niemand moet pretenderen dat hij de situatie in Afghanistan volkomen begrijpt. ‘There is no simple solution’, aldus de generaal, ‘but we have good intentions’.

Naast de benadering speelt volgens McChrystal de sociaal-maatschappelijke en historische context een grote rol. De huidige situatie in Afghanistan is immers niet los te zien van de afgelopen dertig jaar, waarin onder meer de Sovjet-bezetting en het Taliban-regime hun stempel op de samenleving hebben gedrukt. Of de situatie nu beter of slechter is hangt volledig af van het perspectief, zei McChrystal. Kijkend naar veiligheid noemde hij de situatie in sommige gebieden ‘serious’, want zo komen wekelijks enkele tientallen agenten van de Afghan National Police bij geweld om het leven en oefent de Taliban in bepaalde streken grote druk uit op de bevolking en op ambtenaren. Aan de andere kant is er bestuurlijke en maatschappelijke vooruitgang met de instelling van een parlement en de bouw van scholen als voorbeelden. Het antwoord op de vraag ‘Who’s winning?’ zullen Afghanen verschillend beantwoorden, naar gelang er veiligheid is in de regio waarin ze wonen, aldus McChrystal. Precies acht jaar na 9/11 wees McChrystal er in Den Haag op dat al-Qaida destijds toesloeg vanuit wetteloze streken in Afghanistan en Pakistan. Hij zei dat stabiliteit in de regio nodig is, omdat terroristen het gebied anders opnieuw als uitvalsbasis zullen gaan gebruiken. Hoewel McChrystal zei dat er sinds het westerse ingrijpen in Afghanistan in 2001 fouten zijn gemaakt, staan daar volgens hem inmiddels zoveel goede initiatieven en resultaten tegenover dat de vraag ‘Can we succeed?’ met ‘ja’ beantwoord kan worden. Een zeker optimisme is volgens de generaal gerechtvaardigd.

FOTO AVDD, P. WIEZORECK

Generaal McChrystal vond in de Prinses Julianakazerne in Den Haag een aandachtig gehoor

McChrystal (55), die de functie van commandant-ISAF dit jaar overnam van generaal David McKiernan, noemde in antwoord op een vraag uit de zaal het gebruik van *human terrain teams* één van de belangrijkste *lessons learned* in Afghanistan. 'We have stopped just looking at maps', zo benadrukte hij. Naar zijn gevoel te laat ingezet, werken de human terrain teams nu goed en zijn de effecten duidelijk merkbaar. Andere belangrijke veranderingen die ISAF nu toepast zijn volgens McChrystal de grotere continuïteit binnen de uitgezonden eenheden en de instelling van *COIN training teams* die de *best practices* uit counterinsurgency toepassen en die rapporteren, zodat troepen die nog voor hun uitzending kunnen beoefenen. Wat betreft COIN constateerde McChrystal vooruitgang in alle geledingen van die benadering.

Op de vraag van een journalist hoe hij aankijkt tegen een eventuele Nederlandse militaire terugtrekking uit Afghanistan in 2010 gaf McChrystal geen direct antwoord. Hij benadrukte wel dat *security* een vereiste is voor *development* en *governance* in Afghanistan en dat die drie elementen uit oogpunt van synergie zo nauw mogelijk met elkaar verbonden

moeten blijven. Uiteindelijk is een lange adem nodig: 'You have to go from area to area, that is the practical reality', aldus de generaal. En om het vertrouwen van de Afghanen te winnen zijn duidelijke signalen nodig, want 'uncertainty is one of our worst enemies in Afghanistan'. Het bieden van zekerheid en stabiliteit moet er volgens McChrystal zelfs toe kunnen leiden dat jonge Taliban-strijders, die de wapens opnamen omdat er verder geen maatschappelijke alternatieven lijken te zijn, terugkeren naar de samenleving. Volgens de generaal maken veel Afghanen nu nog praktische en rationele keuzes van dag tot dag, maar moet er uiteindelijk een situatie ontstaan waarbij zij perspectieven voor de lange termijn zien. Het is de taak van de internationale coalitie om hun vertrouwen te winnen, want: 'The Afghan people will decide who's winning in their minds'.

Na afloop van de bijeenkomst reikte cdre Theo ten Haaf, vice-voorzitter van de KVBK, generaal McChrystal het boek *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806* van Jonathan Israel uit.

Drs. F.J.C.M. van Nijnatten

'Qu'on se le dise...'

Impressies van de battlefield tour van de KVBK rond Operatie Amherst

Operatie Amherst, waarbij aan het einde van de Tweede Wereldoorlog twee regimenten Franse parachutisten achter de Duitse linies in Noord-Nederland werden gedropt, was dit jaar het onderwerp van de battlefield tour van de KVBK.

Op zaterdag 29 augustus verzamelden een veertigtal deelnemers zich 's ochtends in Meppel. Ieder kreeg een goedverzorgde, speciaal samengestelde reader uitgereikt. Bij de koffie met taart kon de reader meteen al wat worden doorgenomen: een duidelijk overzicht per plaats

van wat er in die apriildagen van 1945, vlak voor het einde van de oorlog, in deze contreien is gebeurd. Ook ontvingen we een artikel uit de *Militaire Spectator* van 1995 'De laatste luchtlandingsoperatie in Nederland. In de schaduw van de overwinning', waarin J.H. Schulte ons het grotere militaire verband van Operatie Amherst vertelt.

Lkol b.d. J.H. Jansen, vertaler van een boek over Operatie Amherst, leidde ons door deze dag. Enthousiast en gedreven zorgde hij ervoor dat

het zwart op wit gestelde verhaal kleur kreeg. Hij deed dat met een grote kennis van zaken, zowel over het verleden van 1945, als van de sporen die ons daar in het heden van resten. 'Qu'on se le dise' – zegt het voort: veel namen, veel details, soms duizelde het ons een beetje. Afgezet tegen het grote geheel van een Tweede Wereldoorlog is Amherst geen grote operatie, en dat geldt evenzeer voor de kleinere acties zoals die op de verschillende plaatsen in Drenthe en Zuid-West Friesland hebben plaatsgevonden. Het lijkt allemaal kleinschalig, omdat de plaatsen in dit gebied klein zijn en de afstanden tamelijk kort. En toch. Ook hier is een deel

hier om veertien mannen die inderdaad op die beschuldiging door de Duitsers zijn verzameld en terechtgesteld, verder drie mannen uit één gezin, op grond van diezelfde aanklacht in hun eigen slaapkamer door de Duitsers doodgeschoten, de moeder uit een gezin raakt zwaargewond en overlijdt later in het ziekenhuis. Verder twee doden die in het bos vlakbij werden aangetroffen, een drietal mannen die sneuvelden in Tolbeek (niet ver van Spier) en een man die door de Duitsers is doodgeschoten. In totaal 21 mensen, ter vergelijking: in 2008 had Spier 200 inwoners. 'De moord bij Spier' is daarmee een massamoord op kleine schaal.

De slachtoffers worden als strijders herdacht. Ook dat is een feit dat aandacht verdient. Verwijst dit naar het 'Kommandobefehl', een bevel van Hitler uit 1942 om plegers van sabotage-daden zonder uitzondering te executeren? Of is dit een eretitel, hen gegeven door de eigen latere generatie? Het blijft een vraag, maar ook hun verhaal moet verteld worden.

Op andere plaatsen wordt door de Franse parachutisten pittig strijd geleverd, vaak met ondersteuning uit de plaatselijke bevolking. Ze krijgen allerlei soorten hulp: georganiseerde gewapende steun als van de Knokploeg Noord Neder-

land, georganiseerd door sergeant Willem van der Veer, die met een aantal andere commando's en een Belgisch lid van de SAS in oktober 1944 in Drenthe is gedropt met de opdracht steun te geven aan het verzet. De Fransen krijgen ook ongewapende steun, in de vorm van onderdak en eten, of in de vorm van verstrekte inlichtingen. Een jongen uit Appelscha geeft blijk van grote moed. Hij verwijdert tot twee keer toe, waaronder een keer onder de ogen van de Duitsers, een springlading onder de

FOTO COLLECTIE NIMH

van de oorlog uitgevochten en daarom is het belangrijk om 'in te zoomen'.

Dat doen we al bij de eerste stopplaats. Een monumentje voor '21 strijders' herinnert aan 'de moord bij Spier'. Het al eerder genoemde boek vermeldt hun namen, twintig mannen en een vrouw, en het vertelt dat deze mensen door Duitsers werden gearresteerd en op beschuldiging van hulp aan de Franse parachutisten zijn gefusilleerd. Bij nadere beschouwing gaat het

Stokersverlaatbrug, waardoor dit de enige brug over het Oranjekanaal is die onbeschadigd blijft. Met een binnenvaartschip lukt het om een noodbrug te bouwen die later door de Canadezen gebruikt kan worden.

In Gasselte doet zich een bijzondere strijd voor, waarbij ook een andere categorie Nederlanders betrokken is, mannen van een afdeling van het *Nationalsozialistisches Kraftfahrer Korps*, het NSKK. Nederlandse vrijwilligers, die voor de Duitsers, met name voor de *Wehrmacht*, chauffeursdiensten verrichten. Hun staf is ondergebracht in de pastorie. Op basis van inlichtingen vanuit het verzet besluiten de Fransen om een aanval op de pastorie uit te voeren. Hierbij ontstaat een hevig gevecht, waarin de Fransen onder meer met een mitrailleur beschoten worden. Als de Fransen er in slagen de mitrailleursschutter uit te schakelen proberen de andere NSKK'ers te vluchten. De Fransen kunnen de meesten van hen gevangen nemen, samen met verschillende NSKK'ers die niet in de pastorie waren. Met meeneming van een stafauto trekken de Fransen zich terug. Een vrachtwagen met levensmiddelen blijft achter. Een aantal inwoners van Gasselte plundert nu de pastorie.

Twee NSKK'ers hebben zich al die tijd in een kelder verborgen gehouden en hebben de plundering gezien. Gevluchte NSKK'ers slagen er in om bij de Duitsers in Borger en Gieten er om hulp te vragen. Die hulp komt, uit Borger. Een drama lijkt zich te voltrekken als de Duitsers iedereen die zich in Gasselte op straat bevindt samendrijven op het schoolplein. Uiteindelijk worden de mannen en de vrouwen gescheiden. De vrouwen mogen vertrekken, de mannen worden in de kerk opgesloten en de Duitsers dreigen die op te blazen. De NSB-burgemeester van Gasselte bemiddelt daarop met de Duitsers en weet voor elkaar te krijgen dat zij genoeg nemen met zestien mannen, die zich vrijwillig hebben moeten melden. De rest mag gaan. Deze zestien worden samen met nog een paar mannen uit het dorp die door de NSKK als plundersaars zijn aangewezen door de Duitsers eerst naar Gieten, en van daaruit

naar de gevangenis in Assen gevoerd. De Fransen doen nog een poging om de groep in Gieten te bevrijden, maar dat mislukt. Op 13 april, twee dagen na aankomst in Assen worden de mannen van Gasselte door de Canadezen bevrijd. In Gasselte trekken een dag eerder de laatste NSKK'ers weg, de volgende ochtend trekken de Canadezen, gevolgd door de Polen, het dorp binnen.

Wie waren eigenlijk de Franse parachutisten? Ze behoorden tot de Special Air Service, een elite-eenheid, opgericht in Engeland in 1941, met als taak om opdrachten achter de vijandelijke linies uit te voeren. Ze vormden

Dat Operatie Amherst kleinschalig was, maakt het niet onbelangrijker er op in te zoomen

het 3rd en 4th French Special Air Service Regiment, het 2e en 3e Régiment de Chasseurs Parachutistes. Hoewel 'Frans' hun verzamelterm was, was hun samenstelling divers: de meesten kwamen inderdaad uit Frankrijk, er waren meerdere Elzassers bij, wier kennis van het Duits ook hier van bijzondere waarde geweest moet zijn, verder een Syriër en een man uit Madagaskar. Op een groot monument in Assen staat hun motto: 'Du ciel la liberté' – de vrijheid vanuit de lucht – en staan hun 33 namen vermeld, de namen van de gesneuvelde mannen van het Tweede en Derde Regiment RCP. Laten we hen niet vergeten, en hun verhaal vertellen. 'Qu'on se le dise' – zegt het voort.

S.M. Visschedijk

Het Wapen onder dak

De brigadekazernes van de Koninklijke Marechaussee 1814-2008
Door Michael van der Zee en Gijs Rommelse
Amsterdam (Boom) 2009
160 blz., ill.
ISBN 978 90 8506 640 8
€ 19,90

De titel *Het Wapen onder dak* doet vermoeden dat er een boekwerk voorligt over de geschiedkundige ontwikkelingen van de huisvesting van de Koninklijke Marechaussee. Maar dat is slechts voor een deel het geval. Ook het sociale leven op de brigades, de veranderingen van de organisatie en de nieuwe taken en middelen (van paard naar auto) in de loop der jaren komen integraal en uitgebreid aan de orde. De auteurs gaan ook in op de omstandigheden die verhinderden dat lang niet altijd in adequate huisvesting kon worden voorzien. Zij laten zien hoe de Koninklijke Marechaussee in een periode van bijna twee eeuwen veranderde van een wapen met vooral civiele politietaken op 164 plaatsen in België naar een organisatie met militaire en civiele politietaken op 32 plaatsen in Nederland.

De auteurs hebben er voor gekozen om niet alleen feitenmateriaal weer te geven, maar ook in te gaan op aanleidingen, politieke afwegingen en individuele motieven. De periode 1940-1945 is waarschijnlijk de moeilijkste geweest in de geschiedenis van het wapen. De Marechaussee bleef na de capitulatie bestaan en werd genazificeerd. Individueel betekende dit voor een behoorlijk

aantal leden dat zij zeer moeilijke keuzes moesten maken.

Kenmerk brigadekazernes

Wat de brigades vanaf het begin tot ver na de Tweede Wereldoorlog uniek maakte was dat gezinnen er op relatief kleine schaal woonden en werkten. Deze gezinnen en ook de overige gehuisveste marechaussees leefden tot op zekere hoogte afgezonderd van het sociale buurtleven. Redenen hiervoor waren onder meer neutraliteit en paraatheid, maar het betekende blijkbaar nogal wat in de onderlinge relaties in de loop van vele jaren. Brigadecommandanten hadden bijvoorbeeld controletaken over de gezinnen van de marechaussees en onderofficieren. Deze opzet met een militaire gezagsstructuur maakte de Koninklijke Marechaussee echter tot een betrouwbare en efficiënte partner voor politieke doeleinden. De kwaliteit van hun inzet werd daarentegen lang niet altijd beloond met goede huisvesting. De huisvesting was eerder een continue toetssteen voor het trouw blijven aan de organisatie.

Standaardisatie

Het taak- en rollenpatroon van de regiogeoriënteerde brigades heeft vele veranderingen in de maat-

schappij, oorlogen, de Europese eenwording, internationale inzet en cetera overleefd. Wel zijn – vooral de laatste jaren – de aantallen mensen en locaties sterk veranderd. Gelet op het fotomateriaal van de brigadekazernes in *Het Wapen onder dak* blijken de verschijningsvormen oneindig. Pogingen tot standaardisatie zijn een aantal keren met wisselend succes ondernomen, maar hebben op het totaal weinig of geen effect gehad. Eén oorzaak daarvan lijkt de gedetailleerdheid van de standaardisatievoorstellen. De Koninklijke Marechaussee blijkt een organisatie die verandert door onrust en geweld in de maatschappij. De geschiedenis laat zien dat deze onrust zo frequent en onverwacht is dat de huisvesting altijd achterbleef bij de feiten. *Het Wapen onder dak* maakt duidelijk dat een toekomstvisie voor de ontwikkelingen van de organisatie, persoonlijke voorkeuren en de reservering van voldoende financiële middelen, van belang is voor de kwaliteit van huisvesting en daarmee voor het functioneren van het personeel.

Doel van de uitgave

Het Wapen onder dak is in eerste instantie bedoeld voor marechausseepersoneel. Zij krijgen met deze uitgave een goed en volledig inzicht in de ontwikkelingen vanaf de oprichting van het wapen dat zij gediend hebben of nog dienen. Ook voor medewerkers van andere defensieonderdelen die interesse hebben in de militaire historie is de uitgave vanwege de opzet en inhoud van harte aan te bevelen, ook al zal niet alle informatie voor iedereen dezelfde waarde hebben. Geschiedenis heeft echter altijd

betekenis voor de toekomst. Lezen en nadenken over historie heeft effect op nieuwe besluitvorming. *Het Wapen onder dak* helpt hierbij door inzicht te geven in de huisvestingsproblematiek van de Marechaussee. Het roept op om niet alleen naar aanleiding van gebeurtenissen, maar bij regelmaat na te denken over toekomstige ontwikkelingen in de maatschappij en in de wereld om hierop tijdig te kun-

nen anticiperen met nieuwe huisvestingsconcepten.

De schrijvers Van der Zee en Rommelse hebben op basis van veel bronmateriaal informatie over twee eeuwen Koninklijke Marechaussee op een zeer mooie en doeltreffende wijze compact samengevat. *Het Wapen onder dak* maakt zo voor alle geïnteresseerden geschiedkundige gebeurtenissen toegankelijk.

Ook bij de auteurs zal de vraag aan de orde zijn gekomen of de motieven die in deze uitgave zijn genoemd tevens gelden voor de andere defensieonderdelen. Dat is wellicht een aanknopingspunt voor toekomstig onderzoek.

W. Ploeg, DVD ■

Der Rote Baron

Die ganze Geschichte des Manfred von Richthofen
Door Joachim Castan
Stuttgart (Klett-Cotta Verlag) 2007 (3e druk, 2008)
360 blz.
ISBN 978 3 608 94461 7
€ 24,50

Het is opmerkelijk dat in een tijd waarin de biografie als genre hoogtijdagen beleeft, Duitslands beroemdste en populairste jachtvlieger aller tijden tot voor kort een integrale levensbeschrijving heeft moeten ontberen. Over Manfred von Richthofen is – afgezien van zijn vaak heruitgegeven autobiografie *Der rote Kampfflieger* uit 1917 – weliswaar het nodige gepubliceerd, maar de meeste auteurs bleken toch vooral te zijn gepreoccupeerd met von Richthofens tachtig luchtoverwinningen tellende *Abschußliste* en zijn met vele mythes omgeven dood op 21 april 1918. Voorts mochten ook de verschillende vliegtuigen waarmee hij het zwerk koos zich verheugen in een tomeloze belangstelling; zo'n

beetje elk moertje en boutje van zijn knalrode Fokker Dr.I-driedekker zijn in ontelbare publicaties tegen het licht gehouden.

Gelukkig is er nu, ruim negentig jaar na zijn onfortuinlijke einde, een volwaardige Richthofen-biografie van de hand van de Duitse historicus en documentairmaker Joachim Castan. Met *Der Rote Baron* plaatst Castan zijn onderwerp niet alleen in de historische context, maar analyseert hij tevens het wezen van de reeds bij zijn leven bejubelde oorlogsheld. Bovendien schenkt de auteur ruime aandacht aan von Richthofens postume heldencultus die tot op de dag van vandaag zijn sporen heeft nagelaten. De ietwat pretentieuze onder-

titel van Castans boek, *Die ganze Geschichte des Manfred von Richthofen*, lijkt de lezer te beloven dat alle onopgehelderde kwesties rond de luchtheld met dit boek zullen worden ontrafeld. Dat is, zeker gelet op de chaotische oorlogsjaren, een ondoenlijke zaak. Dit neemt niet weg dat Castan – mede doordat hij als eerste onderzoeker gebruik heeft mogen maken van persoonlijke correspondentie en dagboeken uit het familiearchief – erin geslaagd is een completer, indringender beeld van von Richthofen te construeren.

Overtuigend toont de auteur aan dat Manfred von Richthofen een product was van zijn milieu, opvoeding en tijd. Behorend tot een Pruisisch adellijk geslacht en als zoon van een beroepsofficier, kreeg Manfred de karakteristieke militaire normen en waarden met de paplepel ingegoten. Voordat hij vanaf zijn elfde levensjaar op de cadettenopleiding werd klaargestoomd voor een carrière als cavalerieofficier, leerde hij van zijn vader paardrijden en jagen. De jonge, begenadigde ruiter wist uitstekend om te gaan met een jacht-

geweer, legde her en der wild om en gaf, als dat nodig was, aangeschoten wild een genadeschot. Hoewel hij zich op het militaire internaat geenszins ontpopte als een intellectuele hoogvlieger, doorliep hij de officiersopleiding probleemloos en belandde in 1911 bij een eliteonderdeel, het Ulanen-Regiment Nr. I.

Mythische proporties

Als cavalerist kwam von Richthofen, na de beweeglijke openingsfase van de Eerste Wereldoorlog, terecht in de loopgraven bij Verdun. Daar voelde hij zich niet op zijn plaats, waarop hij begin 1915 opteede voor overplaatsing naar de militaire vliegdiens om te worden opgeleid tot waarnemer. Spoedig liet hij zich omscholen tot jachtvlieger, omdat dit vak de ultieme combinatie vormde van zijn passies: jagen en vliegen. Op verzoek van de toenmalige top-aas Oswald Boelcke trad hij toe tot de nieuw op te richten *Jagdstaffel 2*. Vanaf dat moment nam von Richthofens loopbaan een steile vlucht. Toen Boelcke in oktober 1916 bij een vliegongeval de dood vond, trad von Richthofen terstond in de voetsporen van zijn leermeester en behaalde de ene luchtoverwinning na de andere. Castan betoogt dat von Richthofen van jongs af aan geen *Tötungshemmung* (letterlijk: innerlijke remming om te doden) meer kende omdat hij regelmatig wild had afgeschoten. Deze ongeremdheid om dieren te doden zou zich later ongemerkt hebben uitgebreid tot mensen. Von Richthofen liet zich bij herhaling tamelijk klinisch uit over het uitschakelen van een tegenstander: *‘Ich schieße nie in die Maschine, schieße immer gleich den Führer ab’*.

Ook zijn gewoonte om na een behaalde overwinning een onderdeel van het vliegtuigwrak van zijn opponent als ‘trofee’ voor zich op te eisen, relateert Castan aan von Richthofens passie voor de jacht.

Het boek analyseert hoe de figuur von Richthofen werd gebruikt voor propagandadoeleinden. In de loop van 1917 groeide hij uit tot een nationale held, een Duits rolmodel. Door hem ridderlijke eigenschappen toe te dichtten kreeg zijn naam mythische proporties. Zijn succesrijke optreden als ‘luchtridder’ stak zowel het thuisfront als de Duitse militairen in de loopgraven een hart onder de riem in een periode dat er van het front maar weinig goed nieuws was te melden. Von Richthofens status laat zich vergelijken met die van roemruchte ridders en heiligen in vroeger eeuwen en met die van popsterren en voetbalidolen later in de twintigste eeuw. Ondertussen bleef de luchtaas zich nauwgezet concentreren op het opvijzelen van zijn steeds imposantere *Abschußquote*. In juli 1917 wist hij ternauwernood een luchtgevecht te overleven. Met een ernstige kogelwond – een gat in zijn schedel ter grootte van een fors muntstuk – moest hij in een hospitaal worden opgenomen. Van hogerhand werden pogingen ondernomen om het propagandaicoon voortaan letterlijk uit de wind te houden. Maar von Richthofen zelf voelde daar niets voor en vond dat hij thuishoorde aan het front om daar samen met zijn collega’s de alsmat talrijker wordende *Engländer* neer te halen.

Eeuwige jachtvelden

Von Richthofen was zich inmiddels bewust van de slinkende krijgs-

kansen van het Duitse Keizerrijk. Door zijn verwonding was ook zijn eigen sterfelijkheid meer tot hem doorgedrongen. Hij werd fatalistischer en kort voor zijn dood vond zijn omgeving hem bitterder en cynischer. Slechts het opkrikken van zijn topscorerslijst telde nog. Meer en meer raakte hij gefascineerd door het brandend neerschieten van zijn tegenstanders. De *Flammentod* was de gruwelijkste marteldood die een jachtvlieger kon overkomen. In 1918 had de luchtstrijd von Richthofen getekend; de 25-jarige zag er toen op de foto’s uit als een door het harde leven gerijpte man van tussen de 40 en 50 jaar. Volgens Castan was von Richthofen in zijn laatste levensmaanden psychisch beschadigd: zijn ziel en moreel hadden zodanig geleden dat hij in de lucht als een wrede vechtmachine achter de stuurknuppel zat, terwijl hij op de grond nog als een innemende gastheer kon optreden. Castan meent dat von Richthofen zijn einde moet hebben voorvoeld. De nimmer geheel opgehelderde omstandigheden waaronder hij sneuvelde zijn tot op de dag van vandaag onderwerp van discussie. Ook Castan wijdt er bijna veertig pagina’s aan, waarbij hij diverse scenario’s de revue laat passeren. Toen zijn driedekker bij de landing crashte was von Richthofen al gestorven. De hem in de mond gelegde *famous last words* – ‘*das war es*’ of ‘*alles kaputt*’ – doet Castan af als pure fantasie; de geest en ziel van de beroemde aas waren op dat moment reeds naar de eeuwige jachtvelden vertrokken.

Castan is schatplichtig aan von Richthofens autobiografie, die hij

veelvuldig en uitvoerig citeert. Het beeld dat hij van de luchtheld schetst wijkt niet fundamenteel af van het beeld dat sedert 1917 is overgeleverd. Wij wisten al dat von Richthofen geen echte ridder was en dat hij koel, berekenend, toegewijd en professioneel zijn werk deed. Toch heeft Castan een goed

geschreven en gedocumenteerde biografie afgeleverd met voldoende oog voor de historische context. Voor wie het lezen in de Duitse taal geen bezwaar vormt, is het boek zeker een aanrader. Castan weet de fascinerende figuur van Manfred von Richthofen grondig te duiden en laat zien hoe hij voor propaganda-

doelen werd gemythologiseerd tot een ridderlijk icoon. Een icoon dat ook bijna een eeuw later nog als een buitengewoon boeiend fenomeen moet worden beschouwd.

Dr. R. de Winter, NIMH

Battleground Western Europe

Intelligence Operations in Germany and the Netherlands in the Twentieth Century

Door Beatrice de Graaf, Ben de Jong & Wies Platje (red.)
Amsterdam (Het Spinhuis) 2007

274 blz.

ISBN 978 90 5589 281 5

€ 39,95

Het bespreken van een congresbundel is geen sinecure. De bijdragen behandelen vaak uiteenlopende onderwerpen en zijn verschillend van kwaliteit. Het is vaak moeilijk om een eindoordeel over de publicatie als geheel te formuleren. Dat geldt ook voor *Battleground Western Europe. Intelligence Operations in Germany and the Netherlands in the Twentieth Century*. De bundel is de vrucht van een internationale conferentie die de *Netherlands Intelligence Studies Association* (NISA) samen met de *International Intelligence Studies Association* (IIHA) in juni 2005 organiseerde. De NISA is een onafhankelijke studiegroep op het gebied van inlichtingen- en veiligheidsdiensten en daaraan gekoppelde politiediensten, in 1991 opgericht door een aantal Nederlandse wetenschappers, vertegenwoordigers van de media en (oud-)medewerkers van inlichtingen-

veiligheids- en politiediensten. De NISA-conferentie had als thema inlichtingenoperaties in West-Europa waarbij samenwerking was tussen verschillende, nationale inlichtingendiensten. De bundel richt zich volgens de redacteuren op Nederland en Duitsland, maar de auteurs besteden ook aandacht aan operaties van Franse, Britse, Canadese, Amerikaanse en Israëli- sche inlichtingendiensten, die overigens wel een relatie met eerstgenoemde landen hebben. De bundel bestrijkt een groot tijdvak. De bijdrage van Chantal Aubin over de activiteiten van Franse en Britse inlichtingendiensten op Nederlands grondgebied begint in 1920, terwijl generaal-majoor b.d. Joop van Reijn schrijft over de inlichtingenaspecten van het gezamenlijke Duits-Nederlandse hoofdkwartier van de *International Security Assistance Force* (ISAF) in Afghanistan in 2003.

Battleground Western Europe

De bundel kent drie delen waarin de auteurs achtereenvolgens inlichtingenoperaties in het interbellum en de Tweede Wereldoorlog, de Koude Oorlog en in de periode na de val van de Berlijnse Muur behandelen. Het eerste deel begint met het artikel van Aubin, waarna bijdragen volgen van onder meer Bob de Graaf over het Venlo-incident en van Frans Kluiters over een Duitse *stay behind*-organisatie die actief was in door de Geallieerden bevrijd gebied. Het tweede deel bevat onder meer bijdragen van Matthew M. Aid over de relatie tussen Amerikaanse, Duitse en Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten vlak na de oorlog (1945-1950), van Shlomo Spiro over het succesvolle, geheime samenwerkingsverband tussen West-Duitsland en Israël om het Sovjet-radarsysteem te kunnen misleiden en van Beatrice de Graaf over de pogingen van de Stasi om Nederlandse organisaties te infiltreren die vriendschappelijke banden onderhielden met Oost-Duitsers (1977-1989). Het derde deel – de periode na de val van de Berlijnse Muur – beperkt zich tot de bijdrage van Van Reijn. De bundel wordt afgesloten met drie artikelen van auteurs die schrijven over onderwerpen waarbij ze zelf betrokken zijn geweest. Dit

zijn Jørn Bro, een Deense politiefunctionaris die schrijft over de samenwerking tussen Deense, Nederlandse en Duitse inlichtingen- en veiligheidsdiensten op het gebied van terrorismebestrijding in de jaren zestig en zeventig, Frits Hoekstra, een oud-BVD-er die ingaat op de Duits-Nederlandse samenwerking op het gebied van de *counter-intelligence* tegen het Warschau-pact, en Peter Morr , een voormalig officier van justitie in Duitsland die openheid van zaken geeft over de gezamenlijke inlichtingenoperaties tegen IRA-eenheden (*Active Service Units of ASU's*) die eind jaren tachtig zowel in Duitsland als Nederland tot dodelijke slachtoffers leidden.

Militaire inlichtingenoperaties

Een aantal auteurs behandelt de werkzaamheden van militaire inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Voor de lezers van de *Militaire Spectator* zijn deze bijdragen het meest interessant en relevant. Op drie artikelen wil ik hier kort ingaan. De auteurs behandelen achtereenvolgens (militaire) inlichtingenoperaties in de Tweede Wereldoorlog, de Koude Oorlog en in de periode na de val van de Muur. Inlichtingenhistoricus Kluiters geeft in zijn artikel 'R-Netz: The Stay-Behind Network of the Abwehr in the Low Countries' een korte schets van de activiteiten en de resultaten van een Duitse *stay behind*-organisatie die actief was in door de Geallieerden bevrijd gebied in 1944-1945. Over dit onderwerp is tot nu toe vrijwel niets gepubliceerd. Kluiters beperkt zich in zijn artikel tot een grove schets van de organisatie van het R-Netz en enkele concluderende opmerkingen over de resultaten. Het geheel doet daardoor wat ruw

aan. Zijn bijdrage is dan ook te beschouwen als een voorzet voor een boek dat hij van plan is samen met de Belg Etienne Verhoeyen te publiceren. Daarin zullen de ontwikkeling, de organisatie en de activiteiten van het R-Netz in Nederland en België uitgebreid aan de orde komen.

Sphiro, een inlichtingenexpert en docent aan de Bar-Ilan Universiteit in Ramat Gan (Israël) en voorzitter van de IIHA, beschrijft in zijn artikel 'Israel-NATO Intelligence and Electronic Warfare Cooperation' op heldere en onverbloemde wijze hoe West-Duitsland er met hulp van Israël in slaagde maatregelen te nemen om het Sovjet-radarsysteem succesvol te kunnen misleiden. Hoewel er al vaker informatie over *Cerberus* naar buiten is gekomen, beschikt Sphiro over nieuwe gegevens. Ondanks het feit dat de rol van de NAVO in het geheel onderbelicht blijft – Shpiro zet de lezer met de titel van zijn artikel op het verkeerde been – weet hij alle bekende en onbekende informatie op knappe wijze te rangschikken en zo een vrij compleet beeld van de boeiende ontwikkeling van *Cerberus* te geven.

Van Reijn, voormalig hoofd van de Militaire Inlichtingen en Veiligheidsdienst (MIVD) en voorzitter van de NISA, verhaalt in 'Germany and the Netherlands in the headquarters of the International Security Assistance Force in Afghanistan (ISAF). An intelligence perspective' op heldere wijze hoe Duitse en Nederlandse militaire inlichtingen- en veiligheidsdiensten op het ISAF-hoofdkwartier – in 2003 geleid door het hoofdkwartier van het Eerste Duits-Nederlandse Korps – met elkaar samen-

werkten en de problemen die zich daarbij voordeden. Hij komt tot de conclusie dat de samenwerking in het algemeen goed en effectief verliep. De problemen die zich voordeden zijn volgens hem veelal terug te voeren op taalkundige, culturele en traditionele verschillen en bureaucratie; typerend voor dergelijke crisismanagementoperaties in een multinationale omgeving. Van Reijn waagt zich met succes aan een contemporain thema en op voorbeeldige wijze geeft hij de lezer inzicht in de wijze waarop de militaire inlichtingen- en veiligheidsdiensten van Nederland en Duitsland met elkaar in Afghanistan hebben samengewerkt. Echte details over inlichtingenoperaties in Kabul en de resultaten daarvan kan  n mag hij (nog) niet geven. We zullen moeten wachten tot historici toegang krijgen tot de primaire bronnen om meer te weten te komen.

Besluit

Niet alle artikelen in deze bundel zijn van eenzelfde kwaliteit, maar over het algemeen kan worden gesteld dat de bijdragen zijn geschreven door inlichtingenexperts die goed op de hoogte zijn van de onderwerpen die zij behandelen. De auteurs zijn stuk voor stuk goed ingevoerde deskundigen in hun vakgebied. Is het nu niet mogelijk om een algemene concluderende opmerking over deze congresbundel te maken? Jawel, en deze luidt: deze bundel is vooral aan te bevelen aan de lezer die in een korte tijd meer wil weten over de verscheidene aspecten van het (militaire) inlichtingenwerk in de Koude Oorlog.

Drs. J.T.W.H. van Woensel, NIMH

SUMMARIES

Z. Jobbagy – The Efficiency Aspect of Military Effectiveness

War, or perhaps better, military conflict happens in the form of interactions on various scales. In this process it is the *product* rather than the *sum* of the interactions that decides the outcome. But what is military effectiveness? In his analysis, the author defines some conceptual problems in

that field. How can effectiveness be measured and how realistic is the outcome? The author also discusses the relationship between effectiveness and efficiency: are they interconnected and how can effectiveness be fostered?

P.L.E.M. Everts and A.L.W. Vogelaar – Professionalism and Atmosphere in a Changing Army

The professionalism of its military is the foundation of any Armed Forces. The question arises how officers and NCO's of the Army qualify their own and each other's professionalism. A second question is whether and in what way the 'climate' in the Armed Forces influences professionalism.

Earlier research in the United States Army demonstrated that profound changes in the organization and financial cutbacks had a negative impact on professionalism. Can the same tendencies be observed in the Dutch Army?

V.W.M. van der Zee – The Liberation of Breda by the First Polish Armored Division

At the beginning of World War II, Polish soldiers joined both the Soviet Army and the Allied Forces. On October 29, 1944 the First Polish Armored Division liberated the Dutch city of Breda. How did the soldiers who were deployed on the Western front experience the fighting and what was the effect on their morale? What role did the liberation of Breda

play in their lives? The author answers these questions and also goes into the creation of the division, image and group culture, the liberation of Breda and the period that followed. After the liberation, close ties between Polish soldiers and the people of Breda were shaped.

L.Ph. Sloos – An Analysis of Early Dutch Military Literature

The invention of bookprinting deeply influenced the development of military means. The Dutch Ministry of Defense possesses some 10,000 books that were published between 1500 and 1800. The recent publication of the catalogue *Warfare and the Age of Printing* is a good reason

to dwell on those books. The Dutch Republic once was an important producer of military works. But the author also focuses on Italy, where the foundation for military publishing was laid.

Th.B.F.M. Brinkel – The Hearts and Minds Battle: Religion and International Security

For a long time it was *bon ton* to assume that all societies embrace modernization and that international relations are based on rational calculation without idealistic or religious visions. Cold calculation in international politics leaves no room for passion, emotion, love and hate. In real life however,

these elements do play an important role, as does religion. What is the relation between religion and conflict? What role can religion play in reconstruction after a conflict? And what is the relevance of religion in the discussion about security policy?

Aankondiging

NOV symposium 26 november 2009

Uruzgan 2010: afmaken of afhaken?

Defensie-evenementencentrum Casino, Kampweg 1, 3769 DE Soesterberg

Tussen nu en medio 2010 zal het Kabinet een beslissing moeten nemen over het al dan niet beëindigen van de Nederlandse missie in Uruzgan. Eind vorig jaar verklaarde minister Van Middelkoop nog tegenover de pers dat de Nederlandse militairen in augustus 2010 hun positie als *lead nation* aan anderen zullen overdragen. Redenen: de overbelasting van het personeel, (te) hoge kosten en Nederland heeft zijn *fair share* dan wel gedaan. De vraag of en hoe Nederland na 1 augustus 2010 in Uruzgan zal blijven deelnemen aan ISAF zal daarom zeker weer politieke en publieke aandacht gaan vragen.

De politiek lijkt deelname op het huidige niveau van inspanning in ieder geval uit te sluiten evenals de voortzetting van de rol van Nederland als *lead nation*. Lijkt, want de discussie is nog verre van geconsolideerd.

Vele instituten en journalisten zullen hun mening verkondigen. Maar wat vinden de professionals ervan? De mannen en vrouwen die het echt kunnen weten, de officieren die in Uruzgan hebben gediend. Wellicht kan de NOV, als professionele beroepsvereniging, een bijdrage aan de besluit- en meningsvorming leveren. Want de mening van 'de Nederlandse officier' mag in deze discussie niet ontbreken!

Onder meer jonge officieren zullen, gebaseerd op hun eigen recente ervaringen, hun visie geven om aansluitend in de forumdiscussie met de deelnemers aan het symposium van gedachten te wisselen.

Programma:

- 12.00-12.45 Ontvangst (met een lopende lunch)
- 12.45-12.50 Welkomstwoord voorzitter NOV
Bgen (bd) J.L.R.M. Vermeulen
- 12.50-14.20 Drie sprekers
- 14.20-14.50 Pauze
- 14.50-15.50 Twee sprekers
- 16.00-16.30 Forumdiscussie
- 16.30-18.00 Afsluitend samenzijn

De gratis deelname staat open voor NOV-leden en officieren van alle krijgsmachtdelen.

Aanmelding voor 15 november per e-mail via info@nov-officier.nl, onder vermelding van naam, eenheid en, indien u intekent voor anderen, het aantal.

Het symposium is georganiseerd door de NOV-werkgroep Defensiebeleid en Krijgsmacht (DenK).

NOV Symposium 26 november 2009
Defensie Evenementencentrum
Soesterberg

URUZGAN 2010

Afmaken of afhaken?

"Officieren, de echte professionals, aan het woord"

INFORMATIE : WWW.NOV-OFFICIEREN.NL